

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СМІРНОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.575

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ
ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І.С. СМІРНОВА**

Науковий керівник:
**НАЛУЦИШИН Віктор
Володимирович**, доктор юридичних
наук, професор

АНОТАЦІЯ

Смірнова І.С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретико-прикладних проблем та характеристики кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав ЄС, в якій проаналізовано: об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складу зазначеного кримінального правопорушення та покарання за нього.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування засад формування та реалізації державної політики в сфері кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян, сформульовані наукові положення та отримано практичні результати, які в своїй сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання у галузі кримінального права та містять необхідні для практики рекомендації суб'єктам правозастосування щодо кваліфікації такого кримінального правопорушення, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності.

Проаналізовано стан дослідження кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав ЄС.

Досліджено принципи рівності, рівноправності, недискримінації і їх співвідношення в нормах вітчизняного законодавства та кримінального законодавства держав ЄС.

Проаналізовано сутність та основні напрями міжнародної практики в сфері запобігання порушення рівноправності громадян, практики ЄСПЛ.

Наведено вітчизняні нормативні акти щодо заборони дискримінації, забезпечення принципу рівності, євроінтеграції України, які стосуються окресленого принципу.

Зроблено аналіз статистичних даних та національної судової практики за статтею 161 КК України за період 2013 - 2024 років, визначено їх кількісні та якісні показники.

Основна увага в дисертаційній роботі зосереджена на аналізі проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 161 КК України.

Аналіз дотримання принципу рівноправності громадян дозволив автору з'ясувати сучасні проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 161 КК України, тенденції, вплив суспільно-політичної ситуації в країні, виявити недосконалість державної політики в зазначеній сфері.

Новизна дисертаційної роботи пов'язана з комплексним порівняльним аналізом кримінального законодавства України в сфері кримінально-протиправного посягання на рівноправність з кримінальним законодавством держав ЄС.

Визначено позитивний досвід держав ЄС, який можна запозичити з метою покращення ситуації в сфері протидії порушення рівноправності громадян в Україні.

Визначено напрями вдосконалення кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Було з'ясовано, що суть таких змін має полягати у зближенні українського законодавства в цій сфері із сучасною системою європейського права. Йшлося про необхідність приведення у відповідність до європейських стандартів, міжнародних нормативних актів, документів РЄ, ОБСЄ та ЄС.

Розроблено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства, яке передбачає кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками в умовах європейської інтеграції України. Обґрунтовано можливі доповнення до чинного законодавства України з метою зближення із сучасною європейською системою права та відповідною практикою.

Сформовано висновок, що принципи рівності, рівноправності і недискримінації не є ідентичними, хоча в багатьох аспектах співпадають, але є різними за своєю суттю.

Встановлено, що кримінальне законодавство всіх держав ЄС містить положення про заборону та караність злочинних посягань на рівноправність. Причому, окреслені держави послуговуються різними підходами до закріплення таких норм в кримінальному законодавстві.

У дисертаційній роботі набув подальшого розвитку понятійно-теоретичний апарат, а саме запропоновано під поняттям «розпалювання національної, регіональної, расової або релігійної ворожнечі і ненависті» розуміти одну із форм порушення прав людини, що може розглядатися як правове та соціологічне поняття, яке стосується дій, спрямованих на провокування ненависті і ворожнечі до особи або групи осіб за певною ознакою, характерним для яких є наявність ключового мотиву - ненависті та спрямованості дій на створення негативного, хибного уявлення та ставлення до особи або групи осіб. А під «захищеними ознаками» можна розуміти певні характеристики (риси, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі.

Проведений контент-аналіз кримінального законодавства держав ЄС показав необхідність внесення змін до 161 КК України в частині кримінальної відповідальності за «дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної,

расової чи релігійної ворожнечі та ненависті». А саме, на підставі досвіду таких країн, як: Польща, Болгарія, Хорватія, Іспанія включити до ст. 161 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як «вчинення публічно». А в ч 1 ст. 161 КК України термін «розпалювання» замінити на термін «підбурювання до».

Запропоновано власне визначення поняттю «національна честь» - як морально-етичне поняття, яке відображає сукупність високих ідеалів, культурних, історичних, традиційних цінностей народу, його вкладу до світового процесу, які поєднують такий народ і відображають його прагнення до самоповаги. «Національна гідність» - це розуміння народом своєї унікальності, цінності, значення на основі історичних, культурних, моральних, духовних досягнень.

Обґрунтовано, що законодавче закріплення термінів «честь і гідність» буде проблематичним при застосуванні ст. 161 КК України на практиці.

Встановлено, що закріплення в кримінальному законодавстві саме «відкритого переліку захищених ознак» є найбільш раціональним, оскільки, дозволяє взяти під захист більшу кількість осіб з різних категорій.

Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 161 КК України такими «захищеними ознаками», як «підозра у наявності або наявності у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу» та «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність».

За наслідками дослідження виснується, що відсутня необхідність у криміналізації дифамації (наклепу) у вітчизняному законодавстві (як надмірного заходу).

Звертається увага, що таке кримінальне правопорушення, як «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками», «обман» має передбачати вчинення як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Автором запропоновано, з урахуванням рівня суспільної небезпеки кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, знизити вік кримінальної відповідальності.

Звертається увага на необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності громадян інших держав у випадках порушення ними рівноправності громадян.

Підкреслено необхідність внесення змін до вітчизняного кримінального законодавства в частині заходів відповідальності юридичної особи за порушення рівноправності громадян, а саме за діяння, вчинене за сприяння, організоване, фінансоване, підбурюване такою юридичною особою або вчинене фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи.

Доводиться малоефективність такого покарання як штраф, зважаючи на його невеликий розмір, тому запропоновано збільшити розмір такого штрафу за частинами першою та другою ст. 161 КК України.

Автором обґрунтовується необхідність впровадження пробаційного нагляду за порушення рівноправності.

За наслідками проведеного дослідження розроблено пропозиції стосовно внесення змін до Кримінального кодексу України.

Ключові слова: рівноправність, рівність, дискримінація, порушення прав, покарання, кримінальна відповідальність, порушення рівноправності громадян, детермінанти злочинності, кримінальне правопорушення.

SUMMARY

Smirnova I.S. Criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality, regional affiliation, religious beliefs, disability and other grounds under the legislation of Ukraine and the European Union.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. - Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law, 2025.

The dissertation is a comprehensive scientific study of theoretical and applied problems and characteristics of criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality, region, religious beliefs, disability and other grounds under the laws of Ukraine and the EU, which analyzes: objective, subjective and qualifying features of the said criminal offense and punishment for it.

The dissertation provides a theoretical substantiation of the principles of formation and implementation of the State policy in the field of criminal liability for violation of equality of citizens, formulates scientific provisions and obtains practical results which, in their entirety, are aimed at solving an important scientific task in the field of criminal law and contain practical recommendations to law enforcement agencies regarding the qualification of such a criminal offense, sentencing, and exemption from criminal liability.

The dissertation provides a theoretical substantiation of the principles of formation and implementation of the state policy in the field of criminal liability for violation of equality of citizens, formulates scientific provisions and obtains practical results which, in their entirety, are aimed at solving an important scientific task in the field of criminal law and contain the necessary recommendations for law enforcement agencies regarding the qualification of such a criminal offense, sentencing, and exemption from criminal liability.

The author analyzes the state of research on criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality, region, religious beliefs, disability and other grounds under the laws of Ukraine and the EU.

The author examines the principles of equality, equity, non-discrimination and their correlation in the norms of national legislation and criminal law of the EU countries.

The author analyzes the essence and main directions of international practice in the field of preventing violations of equality of citizens, as well as the practice of the ECHR.

The author presents the national regulations on the prohibition of discrimination, ensuring the principle of equality, and European integration of Ukraine which relate to the above principle.

The author analyzes the statistical data and national judicial practice under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine for the period 2013-2024, and determines their quantitative and qualitative indicators.

The main focus of the dissertation is on the analysis of the problem of qualification of criminal offenses under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine.

The analysis of compliance with the principle of equality of citizens allowed the author to find out the current problems of qualification of criminal offenses under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine, trends, the impact of the socio-political situation in the country, and to identify the imperfections of the State policy in this area.

The novelty of the dissertation is related to a comprehensive comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine in the field of criminal offenses against equality with the criminal legislation of the EU.

The author identifies the positive experience of the EU states that can be borrowed in order to improve the situation in the field of combating violations of the equality of citizens in Ukraine.

The author identifies the areas of improvement of criminal legislation in terms of criminal liability for violation of equality of citizens depending on their race, nationality, region, religious beliefs, disability and other grounds. It was noted that the essence of such changes should be to bring Ukrainian legislation in this area closer to the modern system of European law. It was discussed the need to bring it in line with European standards, international regulations, and documents of the Council of Europe, OSCE, and EU.

It is concluded that the principles of equality, equity and non-discrimination are not identical, although they coincide in many aspects, but are different in nature.

It is established that the criminal legislation of all EU states contains provisions prohibiting and punishing criminal offenses against equality. Moreover, these states use different approaches to enshrining such provisions in criminal law.

The thesis further develops the conceptual and theoretical apparatus, namely, it is proposed that the concept of “incitement to national, regional, racial or religious hatred and enmity” should be understood as one of the forms of human rights violations that can be considered as a legal and sociological concept, which refers to actions aimed at provoking hatred and hostility towards a person or a group of persons on a certain grounds, characterized by the presence of a key motive - hatred and the focus of actions on creating a negative, false perception and attitude towards a person or a group of persons. And “protected characteristics” can be understood as certain characteristics (features that are part of a person's identity) that are protected by law (determined by national and international law), on the basis of which a person or group of persons may be subjected to discrimination, biased treatment or hostility.

The content analysis of the criminal legislation of the EU countries showed the need to amend 161 of the Criminal Code of Ukraine in terms of criminal liability for “actions aimed at inciting national, regional, racial or religious hatred and enmity”. Namely, based on the experience of such countries as: Poland, Bulgaria, Croatia, Spain, to include in Article 161 of the Criminal Code of Ukraine such a qualifying

feature as “committed in public”. And in Part 1 of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine, the term «incitement» should be replaced with the term «incitement to».

The author proposes her own definition of the concept of «national honor» - as a moral and ethical concept that reflects a set of high ideals, cultural, historical, traditional values of a nation, its contribution to the world process, which unite such a nation and reflect its desire for self-respect. “National dignity” is an understanding by the people of their uniqueness, value, and significance based on historical, cultural, moral, and spiritual achievements.

It is substantiated that the legislative consolidation of the terms «honor and dignity» will be problematic in the application of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine in practice.

The author establishes that enshrining an “open list of protected characteristics” in criminal law is the most rational, since it allows for the protection of a larger number of persons from different categories.

It is proposed to supplement Part 1 of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine with such «protected characteristics» as «suspicion of having or having a person with HIV/AIDS» and «sexual orientation and gender identity».

The study shows that there is no need to criminalize defamation (slander) in domestic legislation (as an excessive measure).

The author emphasizes that such criminal offenses as “direct or indirect restriction of rights or establishment of direct or indirect privileges of citizens on certain grounds” and “deception” should be committed both by action and inaction.

The author suggests that, taking into account the level of public danger of a criminal offense under Article 161 of the Criminal Code of Ukraine, the age of criminal liability should be reduced.

Attention is drawn to the need to amend the national criminal legislation in terms of the possibility of bringing to criminal liability citizens of other states in cases where they violate the equality of citizens.

The author emphasizes the need to amend the national criminal legislation in terms of liability of a legal entity for violation of equality of citizens, namely, for an act committed with the assistance, organized, financed, incited by such a legal entity or committed by an individual in favor, with the knowledge or in the interests of a legal entity.

The author proves the ineffectiveness of such a punishment as a fine, given its small size, and therefore proposes to increase the amount of such a fine under parts one and two of Article 161 of the Criminal Code of Ukraine.

The author substantiates the need to introduce probation supervision for violations of equality.

Based on the results of the study, the author develops proposals for amendments to the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: equality, equality, discrimination, violation of rights, punishment, criminal liability, violation of equality of citizens, determinants of crime, criminal offense.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає кримінальна відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.9>. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/9.pdf.

2. Смірнова І. С. До питання розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, як об'єктивної сторони злочинного посягання на рівноправність (порівняльний аспект національного законодавства з кримінальним законодавством деяких країн-членів ЄС). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 100–107. DOI: [10.32782/2408-9257-2024-4-16](https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-16). URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/18.pdf.

3. Смірнова І.С. Релігійні переконання, як підстава порушення рівноправності громадян (кримінальний аспект). *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2024. № 2. С. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-4>. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/420/383>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Смірнова І. С. Criminal Liability for Violation of Equality of Citizens: Comparative Analysis of the Legislation of Ukraine and Lithuania. *Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects*: зб. тез XIV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 6 квіт. 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. С. 64–65.

5. Смірнова О. Тенденції практики притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 397–399.

6. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Чеської Республіки та України (порівняльний аспект). *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу* : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. Хмельницький: ХНУ, 2022. С. 214–217.

7. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Республіки Польща та України (порівняльний аспект) // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 37–39.

8. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної залежності. *Сучасні дослідження світової науки*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 черв. 2022 р. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. С. 54–56.

9. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян у сфері трудових правовідносин на прикладі законодавства Болгарської Республіки. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2022. С. 308–310..

10. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності за законодавством Швеції (порівняльний аспект). *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2022 р.). Вип. І. Харків, 2022. С. 148–150..

11. Смірнова І. С. Тенденції судової практики за статтею 161 Кримінального кодексу України. *Тези до міжнародної наукової конференції* (29–30 травня 2023 р., Влоцлавек, Республіка Польща). Wloclawek: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 91–95.

12. Смірнова І. С. Відповідальність за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством Австрійської Республіки та України (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовт. 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 279–281.

13. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань. *Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Миколаїв, 28 берез. 2024 р.) за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2024. С. 57–61.

14. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: досвід деяких європейських країн. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 08 листопада 2024 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький: ХУУП, 2024. С. 108–111..

15. Смірнова Ірина Сергіївна. Суб'єкт злочинного посягання на рівноправність громадян. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: зб. тез XXIX щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. С. 56–58.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

16. Смірнова І.С. Останні тенденції судової практики в сфері призначення покарання за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством України та їх ефективність. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2023. № 4. С. 4–12.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	28
1.1. Конституційне закріплення у вітчизняному законодавстві та законодавстві держав Європейського Союзу принципів рівності, рівноправності та недискримінації.....	28
1.2. Міжнародні акти, які регулюють питання рівності та недискримінації, практика Європейського суду з прав людини, вітчизняне законодавство та законодавство Європейського Союзу.....	39
1.3. Сучасний стан дослідження питань «рівності, рівноправності і недискримінації» в контексті злочинних посягань на рівноправність	51
1.4. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян.....	65
Висновки до розділу I.....	67
РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ «ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	71
2.1. Об'єкт злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу.....	71
2.2. Об'єктивна сторона злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу.....	91
2.3. Характеристика суб'єкта злочинного посягання «порушення	

рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу.....	147
2.4. Суб'єктивна сторона злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу.....	163
Висновки до розділу II.....	171

РОЗДІЛ III. КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	177
3.1. Кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення за ст. 161 КК України та злочинних посягань на рівноправність за законодавством держав Європейського Союзу.....	177
3.2. Покарання за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, регіональної, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за кримінальним законодавством України та законодавством держав Європейського Союзу.....	198
Висновки до розділу III.....	222
ВИСНОВКИ.....	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	236
ДОДАТКИ.....	272

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ - Верховна Рада України
 ВС(У) - Верховний Суд (України)
 Гл. - глава
 ЄКПЛ - Європейська конвенція з прав людини
 ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
 ЄС - Європейський Союз
 ЄСПЛ - Європейський суд з прав людини
 ЗУ - Закон України
 ЗМІ - Засоби масової інформації
 КК - Кримінальний кодекс
 КК Австрії – Кримінальний кодекс Австрійської Республіки
 КК Болгарії – Кримінальний кодекс Республіки Болгарія
 КК Греції – Кримінальний кодекс Грецької Республіки
 КК Данії – Кримінальний кодекс Королівства Данія
 КК Естонії – Кримінальний кодекс Естонської Республіки
 КК Іспанії – Кримінальний кодекс Королівства Іспанія
 КК Латвії – Кримінальний кодекс Латвійської Республіки
 КК Литви – Кримінальний кодекс Литовської Республіки
 КК Люксембургу - Кримінальний кодекс Великого Герцогство Люксембург
 КК Мальти - Кримінальний кодекс Республіки Мальта
 КК Нідерландів - Кримінальний кодекс Королівства Нідерландів
 КК Польщі - Кримінальний кодекс Республіки Польща
 КК Португалії – Кримінальний кодекс Португальської Республіки
 КК Румунії – Кримінальний кодекс Румунії
 КК Польщі – Кримінальний кодекс Республіки Польща
 КК Словаччини – Кримінальний кодекс Словацької Республіки
 КК Словенії – Кримінальний кодекс Республіки Словенія
 КК Угорщини – Кримінальний кодекс Угорщини
 КК України – Кримінальний кодекс України
 КК Фінляндії - Кримінальний кодекс Фінляндської Республіки
 КК Франції – Кримінальний кодекс Французької Республіки
 КК ФРН – Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина
 КК Хорватії – Кримінальний кодекс Хорватії
 КК Чехії – Кримінальний кодекс Чеської Республіки
 КК Швеції – Кримінальний кодекс Королівства Швеція
 ККС ВС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
 КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
 КСУ - Конституційний Суд України
 КУ - Конституція України
 МКС - Міжнародний кримінальний суд
 ООН - Організація Об'єднаних Націй
 РЄ - Рада Європи
 Р. - розділ
 Ст. - стаття
 Ч. - частина
 Н.м.д.г. - неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Основному Законі України закріплено положення, згідно якого усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. В КУ також передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Однією із статей КК України, яка спрямована на захист рівноправності громадян є ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками».

Як свідчить аналіз судової практики, не досить розповсюдженою є практика притягнення до відповідальності осіб за ст. 161 КК України в порівнянні з іншими кримінальними правопорушеннями. Що в свою чергу не свідчить про відсутність фактів вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.

Про розповсюдження випадків вчинення кримінальних правопорушень, направлених на порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками свідчать «тіньові звіти» неурядових організацій, повідомлення ЗМІ, звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася у зв'язку зі збройним конфліктом на території України, можна констатувати, що рівень злочинності в сфері посягання на рівноправність громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками зріс. Про

що свідчить і проаналізована судова практика за період 2013-2024 років. Згідно даних офіційного сайту Офісу Генерального прокурора – Єдиний звіт про кримінальні провадження по ст. 161 КК України, направлено до суду з обвинувальним актом: за 2013 рік - 1; за 2014 рік - 7; за 2015 рік - 17; за 2016 рік - 4; за 2017 рік - 2; за 2018 рік - 4; за 2019 рік - 1; за 2020 рік - 5; за 2021 рік - 9; за 2022 рік - 29; за 2023 рік - 59; за 2024 рік - 95.

Аналіз правозастосовної практики ст. 161 КК України свідчить про наявність недоліків, що перешкоджають ефективному застосуванню приписів зазначеної статті в т.ч. і складність конструкцій, які використовуються для описування об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього кримінального правопорушення.

Проблематикою кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян займалися такі науковці як: Ю. Баулін, М. Буроменський, О. Васильченко, Д. Гудима, А. Дац, Л. Дорош, О. Дудоров, О. Калмикова, О. Кришевич, В. Курафєєв, С. Лихова, Д. Ллойд, В. Маркін, Д. Масол, Т. Нікіфорова, В. Панькевич, С. Петкова, Є. Письменський, Н. Плисюк, О. Пунда, П. Рабінович, Дж. Ролз, А. Савченко, Т. Созанський, В. Тацій, В. Тютюгін, Т. Фулей, М. Хавронюк М. Яцина та інші. Проте, зазначені вище дослідження в переважній більшості стосувалися окремих питань складу кримінального правопорушення за ст. 161 КК України і не стосувалися питання порівняльного аналізу вітчизняного кримінального законодавства з кримінальним законодавством держав ЄС в частині відповідальності за злочинні посягання на рівноправність. Відтак наведене свідчить про актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зазначене дисертаційне дослідження виконане у межах загальноуніверситетської наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0117U001009); науково-

дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 011U000106) і відповідно до завдань, які містяться у положеннях Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021 № 119/2021. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 р. (протокол № 3), уточнена 26 березня 2025 р. (протокол № 12).

Метою даної роботи є комплексне розроблення проблеми кримінально-правової характеристики відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав ЄС.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- з'ясувати сучасний стан теоретичного розроблення проблем кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав ЄС;

- окреслити основні положення щодо нормативного врегулювання питання кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за вітчизняним законодавством, законодавством ЄС та міжнародними нормами, дослідити практику ЄСПЛ по питанню посягання на рівноправність;

- проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками і уточнити їх зміст;

- охарактеризувати дискусійні питання кваліфікуючих ознак порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками;
- оцінити обґрунтованість встановлення видів і розмірів покарання за досліджуване кримінальне правопорушення;
- здійснити порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства держав ЄС про відповідальність за злочинні посягання на рівноправність і з'ясувати можливість використання позитивного досвіду законодавчого конструювання відповідних кримінально-правових норм у правозастосовній діяльності вітчизняного законодавства;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики застосування норми про відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, включаючи викладення авторської редакції ст. 161 КК України.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками і застосування заходів кримінально-правового реагування на такі порушення.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, за законодавством України та держав ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сучасні методи наукового пізнання, використання яких зумовлено змістом і метою обраних задач. Так, під час роботи над кожним розділом було використано загальнонауковий *діалектичний метод* пізнання дійсності. *Системний* підхід, дав змогу реалізувати засади комплексного аналізу

вітчизняного кримінального законодавства та кримінального законодавства держав ЄС в частині злочинних посягань на рівноправність (застосовано у всіх розділах). *Компаративний метод* сприяв виявленню специфічних особливостей, спільних і відмінних підходів до формування та реалізації державної політики в Україні та в державах ЄС в сфері захисту рівноправності. *Формально-логічний метод* використано у межах кримінально-правового аналізу елементів і ознак кримінального правопорушення за ст. 161 КК України при написанні 2 і 3 розділів. *Системно-структурний метод* застосовувався у розділах 2, 3 під час визначення змісту ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, з урахуванням положень інших галузей вітчизняного права. Для формування практично значущих висновків на підставі окремих досліджень в усіх розділах і до роботи в цілому застосовано *метод узагальнення*. Під час аналізу судової практики, даних досудового розслідування автор послуговувався *статистичним методом* (у кожному розділі).

Нормативну основу дослідження становлять Основний закон держави – Конституція України, міжнародні правові акти, Кримінальний кодекс України, рішення Конституційного Суду України, нормативні акти кримінального законодавства держав ЄС, законопроекти, що стосуються питання забезпечення дотримання рівноправності громадян.

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукова вітчизняна і зарубіжна література з теми дослідження.

Емпіричну базу цієї наукової праці складають: статистичні данні Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 161 КК України за період 2013-2024 років; показники статистичної звітності Державної судової адміністрації України, результати звітів неурядових організацій, дані Єдиного державного реєстру судових рішень України щодо ухвалених вироків за вчинення кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, результати соціологічного опитування (*Додатки Б, В*).

Позиція автора дослідження ґрунтується на методологічних принципах наукової об'єктивності та неупередженості аналізу, критичного осмислення досліджуваного матеріалу, єдності логічного й історичного, світоглядного плюралізму.

Наукова новизна одержаних результатів розкривається в таких положеннях, що виноситься на захист:

Уперше:

1) на базі порівняльного аналізу чинного закону про кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками із міжнародними нормами, сучасним кримінальним законодавством держав ЄС та судовою практикою України з'ясовано елементи рівноправності громадян як явищ реальної дійсності та ознаки складів порушення рівноправності громадян, встановлено певні неузгодженості та суперечності у формуванні статей закону, а також деякі невідповідності окремим принципам криміналізації;

2) з урахуванням позитивного досвіду держав ЄС обґрунтовано необхідність внесення змін до національного законодавства щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за порушення рівноправності громадян, а саме: вчинене її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, в тому числі сприяння, організація, фінансування, підбурювання такою юридичною особою або вчинене фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи;

3) аргументовано доцільність застосування у структурі складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 161 КК України нової «захищеної ознаки» рівноправності громадян такої як: «підозра або наявність у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу».

4) запропоновано посилити за ч. 1 ст. 161 КК України такий вид покарання як штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А також запровадити у вказаній частині норми новий вид покарання - пробаційний нагляд від трьох до п'яти років;

5) доведено необхідність доповнити ч. 2 ст. 161 КК України новим способом вчинення - «публічно». Під публічним способом вчинення варто розуміти: вчинення дії таким чином, щоб результати таких дій стали відомі або мали наслідки для необмеженої кількості людей. Тобто, необов'язково, щоб такі дії вчинялися при великій кількості людей, публічно, головне, що результати таких дій можуть стати відомі (стали відомі) необмеженій кількості людей в подальшому (наприклад, розміщення посту в соціальній мережі з метою розпалювання ворожнечі і ненависті);

6) обґрунтовано необхідність застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 161 КК України: «Звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покалася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду».

7) враховуючи рівень суспільної небезпеки кримінального правопорушення за ч.ч. 2, 3 ст. 161 КК України запропоновано зменшити вік кримінальної відповідальності до 14 років, шляхом доповнення ч. 2 ст. 22 КК України відповідними положеннями, а саме: після слів «хуліганство (стаття 296)» доповнити «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (частини друга, частина третя статті 161)».

Удосконалено:

1) позицію, відповідно до якої під потерпілими в контексті ст. 161 КК України варто розуміти громадян України, іноземців, осіб без громадянства,

тобто людину в цілому. Крім того, потерпілий від посягання на рівноправність може бути не тільки особа, яка реально має певні «захищені ознаки», але і особа, яка злочинцем наділяється (іноді помилково) такими ознаками або асоціюється (пов'язується) злочинцем з певною «захищеною групою осіб» (правозахисник, очільник правозахисної організації, журналіст, який висвітлює права людини);

2) науковий підхід до визначення поняття «захищені ознаки» рівноправності, під якими можна розуміти певні характеристики (рисни, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнавати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі. Закріплення в кримінальному законодавстві саме «відкритого переліку захищених ознак» є найбільш раціональним, оскільки, дозволяє взяти під захист більшу кількість осіб з різних категорій;

3) положення щодо поняття «наси́льство», яке є неконкретизованим у ст. 161 КК України, а за відсутності конкретизації таке насильство має охоплювати як небезпечне так і насильство, яке не є небезпечним для життя та здоров'я особи. Тому, є необхідність конкретизувати в ч. 2 ст. 161 КК України вид «наси́льства» - «фізичне насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Тоді як в ч. 3 ст. 161 КК України варто було б передбачити, «наси́льство - фізичне насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого».

4) структуру складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 161 КК України, шляхом доповнення додатковими «захищеними ознаками» рівноправності громадян такими як: «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, вік».

Набули подальшого розвитку:

1) ідея про необхідність внесення змін до ст. 161 КК України в частині вчинення «прямого чи непрямого обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками» та «обман» як шляхом дії,

так і шляхом бездіяльності. А отже, кримінальне правопорушення за ст. 161 КК України може вчинятися шляхом діяння;

2) положення щодо формулювання власного визначення «образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» під яким можна розуміти: висловлювання презирства до будь-якого віросповідання, релігійної громади, конфесії, релігійної течії; зневажливе ставлення до певної релігії, релігійної течії, релігійних обрядів; умисні образи, приниження людини у зв'язку з її релігійними переконаннями; висміювання, умисне приниження релігійних поглядів, релігійних символів, ритуалів; глум над місцями богослужінь, релігійних зібрань, місцями поклоніння, паломництва. Тобто, образа - це несправедливе завдання іншій особі смутку, болі, приниження.

3) доктринальний підхід щодо тлумачення принципів «рівності», «рівноправності» і «недискримінації», які не є ідентичними поняттями. Вони в багатьох аспектах співпадають, але є різними за своєю сутністю.

4) кримінально-правова характеристика суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України. Констатовано, що в умовах збройної агресії на території України та поза її межами іноземними громадянами ведеться активне розпалювання національної, регіональної, релігійної ворожнечі і ненависті, в тому числі і шляхом пропаганди у ЗМІ, в різноманітних Інтернет-ресурсах. Обґрунтовано необхідність притягнення до кримінальної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які постійно не проживають в Україні, якщо вони вчинили за її межами кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* - для поглиблення знань про забезпечення рівності та недопустимість порушення рівноправності громадян, як негативного явища; для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян;

- *правотворчості*, а саме, як теоретико-правове підґрунтя у політиці протидії порушенню рівноправності громадян як на загальнодержавному рівні так і у всіх сферах суспільного життя; у рамках удосконалення кримінального законодавства про відповідальність за порушення рівноправності громадян;

- *правозастосовній діяльності* - в діяльності судових і правоохоронних органів, адвокатури задля вирішення проблемних ситуацій, що виникають у процесі застосування норми про кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян (Акт впровадження результатів дисертації у діяльність Ради адвокатів Хмельницької області Національної асоціації адвокатів України від 05.05.2025 р.) (Додаток Г);

- *навчальному процесі* - під час викладання дисципліни «Кримінальне право» в юридичних закладах освіти (Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Л.Юзкова від 12.05.2025 р.) (Додаток Д), підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації положення, що становлять новизну роботи, розроблені автором особисто. Усі сформульовані наукові ідеї та положення є авторськими.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково практичних конференціях, зокрема: (29–30 травня 2023 р., Влоцлавек, Республіка Польща). – Wloclawek: Izdevnieciba «Baltija Publishing»; Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Миколаїв, 28 березня 2024 р.); Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 р.); Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня

2022 р.); Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В. П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 р.); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 08 листопада 2024 р.); Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Миколаїв, 28 березня 2024 р.); Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2022 р.); Сучасні дослідження світової науки : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 червня 2022 р.; Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.); Сучасні дослідження світової науки: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 червня 2022 р.; Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р.; Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.); Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: зб. тез XXIX щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією, опубліковано в 3 наукових статтях у фахових наукових виданнях України, 1 науковій статті в

іноземному виданні, а також 12 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 290 сторінки, з якого основного тексту – 198 сторінки. Список використаних джерел містить 296 найменувань і розміщений на 33 сторінках, 6 додатків розміщені на 36 сторінках.

РОЗДІЛ І.
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ
РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ,
РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ
ОЗНАКАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Конституційне закріплення у вітчизняному законодавстві та законодавстві держав Європейського Союзу принципів рівності, рівноправності та недискримінації

В будь-якій правовій державі, яка позиціонує себе як демократична, правова країна, одним із основних міжнародних стандартів в сфері захисту прав людини є впровадження принципів рівності та недискримінації. Такі принципи мають активно реалізовуватися та захищатися з боку кожної держави.

Не знаходиться осторонь і Україна, яка на рівні Основного закону – Конституції України, імплементуючи норми міжнародного права, в ст. 24 закріпила положення про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [142]. При

чому, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану, права і свободи, передбачені в ст. 24 КУ, не можуть бути обмежені.

Крім того, Основний Закон містить також низку інших положень, які також врегульовують питання рівності громадян. Так, у ст. 36 КУ закріплено, що ніхто не може бути обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. В ст. 38 КУ йдеться про рівний доступ до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. Гарантію рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності закріплено у ст. 43 КУ. Про рівність прав і обов'язків у шлюбі йдеться у ст. 51 КУ. Стаття 52 КУ закріплює, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [142].

З викладеного можна зробити висновок, що принцип рівності закріплено в ч.1 ст. 24 КУ, тоді як принцип недискримінації знайшов своє відображення у ч. 2 зазначеної статті. Хоча, в самому тексті вказаної статті немає формулювання поняття дискримінація, але з його змісту вбачається, що йдеться саме про заборону дискримінації за різними ознаками.

«Принцип рівності» і «принцип недискримінації» не є ідентичними. Вони в багатьох аспектах співпадають, але є різними за своєю сутністю. Так, до змісту «принципу рівності» прав і свобод входить забезпечення рівних умов для реалізації особою належних їй прав, свобод і обов'язків. В той час як «принцип недискримінації» полягає у створенні умов для недопущення обмеження належних людині прав, свобод чи обов'язків в залежності від її антропологічних чи соціальних ознак.

Аналізуючи питання «рівності», «рівноправності», «недискримінації» в контексті кримінально-правової відповідальності за порушення рівноправності громадян у вітчизняному законодавстві та законодавствах держав ЄС, варто зазначити, що всі вони містять закріплені, ще на рівні основних законів – конституцій, положення про «рівність» та «рівноправність» або закріплюють «принцип недискримінації». На захист зазначених принципів в подальшому і

впроваджувалися норми про кримінальну відповідальність за посягання на рівноправність, про що більш детально буде йти мова в наступних розділах цієї роботи.

В якості прикладу можна навести ч.ч. 1, 2 ст. 7 Федерального конституційного закону Австрії, які передбачають: «Усі громадяни є рівними перед законом. Привілеї, засновані на походженні, статі, майновому, класовому або релігійному стані не допускаються. Ніхто не може бути дискримінований за ознакою інвалідності. Республіка (провінції та муніципалітети) зобов'язуються забезпечувати рівне ставлення до осіб з інвалідністю і осіб без інвалідності у всіх сферах повсякденного життя. Республіка (провінції та муніципалітети) зобов'язуються підтримувати де-факто рівність чоловіків і жінок. Допускаються заходи, спрямовані на сприяння фактичній рівності жінок і чоловіків, зокрема шляхом усунення фактично існуючої нерівності» [40]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим».

В свою чергу, Конституція Болгарії містить ст. 6, яка закріплює, що: «Всі люди народжуються вільними і рівними в гідності та правах. Всі громадяни рівні перед законом. Не допускаються жодні обмеження прав або привілеї на основі раси, національності, етнічної належності, статі, походження, релігії, освіти, переконань, політичної приналежності, особистого або суспільного становища або майнового стану». При цьому, ця стаття містить відсилання про те, що термін «громадяни» означає всіх фізичних осіб, на яких поширюється дія цієї Конституції [130]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим».

В ст. 15 Конституції Угорщини містяться положення про те, що: «Усі люди є рівними перед законом. Кожна людина має правоздатність. Угорщина гарантує основні права кожному без будь-якої дискримінації, зокрема без дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, інвалідності, мови, релігії, політичних чи

інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи за будь-якою іншою ознакою. Жінки і чоловіки мають рівні права. За допомогою окремих заходів Угорщина сприятиме досягненню рівності можливостей та соціальної інтеграції. За допомогою окремих заходів Угорщина захищає сім'ї, дітей, жінок, людей похилого віку та осіб з обмеженими можливостями» [139]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим», а зазначена норма стосується всіх людей.

Основний закон ФРН в частинах 1-3 ст. 31 закріпив, що: «Кожен німець має в кожній землі однакові політичні права та обов'язки. Кожен німець має рівне право на зайняття будь-якої державної посади відповідно до своїх здібностей, кваліфікації та професійних досягнень. Ні користування громадянськими і політичними правами, ні право обіймати державні посади, ні права, набуті на державній службі, не повинні залежати від релігійної приналежності. Ніхто не може бути поставлений у не вигідне становище через приналежність або неприналежність до певної релігійної конфесії або філософського віровчення» [140]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується кожного німця.

В ч.ч. 1, 2 ст. 4 Конституції Греції гарантовано: «Всі греки рівні перед законом. Грецькі чоловіки і жінки мають рівні права і рівні обов'язки». Частина 1, 2 ст. 5 Основного закону встановлює: «Всі особи, які проживають на території Греції, користуються захистом життя, честі та гідності. Всі особи, які проживають на грецькій території, користуються повним захистом їхнього життя, честі і свободи, незалежно від національності, раси або мови, а також релігійних чи політичних переконань» [119]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» як греків так і осіб, які проживають на території Греції.

Конституція Данії містить § 70 де встановлюється, що: «Ніхто не може бути позбавлений через своє віросповідання або походження доступу до повного користування громадянськими і політичними правами, а також не може бути звільнений з цих причин від виконання будь-якого загальногромадянського обов'язку». Частина 8 §71 містить принцип: «Свобода особи недоторкана. Ні один підданий Данії не може бути будь-яким чином позбавлений свободи на підставі його політичних або релігійних переконань, а також походження» [123]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосуються кожного.

В ч. 3 ст. 44 Конституції Ірландії міститься положення, що: «Держава не повинна встановлювати будь-яких обмежень чи здійснювати будь-яку дискримінацію на підставі релігійного віросповідання, переконань чи статусу». Частина 1 ст. 40 передбачає: «Усі громадяни, як люди, є рівними перед законом. Це не означає, що держава не повинна у своїх нормативних актах належним чином враховувати відмінності у можливостях, фізичних і розумових, а також у соціальних функціях» [121]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується всіх громадян.

Конституція Королівства Іспанії в ст. 14 гарантує: «Іспанці рівні перед законом і не можуть бути жодним чином дискриміновані за ознакою народження, раси, статі, релігії, переконань чи будь-яких інших особистих або соціальних умов чи обставин» [125]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим» і стосується іспанців.

В ст. 3 Конституції Італії міститься положення про те, що: «Усі громадяни мають рівний соціальний статус і є рівними перед законом, незалежно від статі, раси, мови, релігії, політичних поглядів, а також особистих і суспільних умов. Обов'язком Республіки є усунення всіх економічних і соціальних перешкод, які,

обмежуючи свободу і рівність громадян, перешкоджають повному розвитку особистості та участі всіх трудящих у політичній, економічній і соціальній організації країни» [122]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується усіх громадян.

Конституція Литви в ч. 3 ст. 25 гарантує, що: «Свобода вираження поглядів і свобода поширення інформації несумісні зі злочинними діями - розпалюванням національної, расової, релігійної чи соціальної ворожнечі, насильством або дискримінацією, клеветою або дезінформацією. Стаття 29 містить положення про те, що: «Усі люди є рівними перед законом, судом, іншими державними органами, посадовими і службовими особами. Ніхто не може бути обмежений у правах або мати привілеї за ознаками статі, раси, національності, мови, походження, соціального стану, релігії, переконань або поглядів» [126]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується всіх людей.

В ст. 32 Конституції Мальти закріплено положення такого змісту: «Оскільки, на Мальті кожному належать основні права і свободи особи, в незалежності від раси, місця народження, політичних поглядів, кольору шкіри, віросповідання чи статі, чому кореспондується обов'язок дотримуватися прав і свобод інших осіб і загальних інтересів щодо наступних прав, а саме: на життя, свободу, особисту безпеку, володіння майном і на правовий захист; на свободу совісті, слова, мирних зібрань і об'єднань; на повагу до приватного та сімейного життя». В ст. 45 (Дискримінація) закріплено: «Згідно із ч. 4, 5 і 7 цієї статті жоден закон не повинен встановлювати приписи, які були б дискримінаційні самі по собі чи за своїми наслідками. Згідно з положеннями ч. 6, 7 і 8 цієї статті жодна особа не повинна підлягати дискримінаційному відношенню зі сторони будь-якої особи, яка діє на підставі будь-якого писаного закону або на виконання функцій публічної установи або будь-якого органу державної влади. В цій статті вираз

«дискримінаційний» значить «той, хто дозволяє собі різне відношення до осіб», на підставі відношення їх до певної категорії раси, місця походження, політичним переконанням, кольору шкіри, переконанням чи статі, при чому особи, які відносяться до однієї з таких категорій підпадають під позбавлення окремих прав і обмеженням, які особи, які відносяться до інших таких категорій, не підлягають обмеженням і отримують привілеї і переваги, які не надаються першим» [127]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується кожного.

Конституція Нідерландів містить ст. 1 в якій зазначено, що: «Відношення до всіх людей в Нідерландах повинно бути рівним за рівних обставин. Дискримінація на підставі переконань, віросповідання, політичних поглядів, раси чи статі або за будь-якими іншими підставами не допускається» [148]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим» і стосується кожної особи.

В ч. 2 ст. 233 Конституції Польщі міститься положення: «Недопустимим є обмеження свобод і прав людини і громадянина виключно на підставі раси, статі, мови, віросповідання або його відсутності, соціального походження, народження, майнового стану» [155]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується кожної людини.

Конституція Португалії в ст. 13 закріпила принцип за яким: «Всі громадяни мають однакову суспільну гідність і є рівними перед законом. Ніхто не може мати привілеїв, переваг, упереджень, бути позбавленим будь-яких прав або звільненим від будь-яких обов'язків за ознаками походження, статі, раси, мови, території походження, релігії, політичних або ідеологічних переконань освіти, економічного становища, соціальних обставин або сексуальної орієнтації». В свою чергу, ч. 2 ст. 41 передбачає: «Ніхто не може переслідуватися, позбавлятися

прав чи звільнятися від громадянських обов'язків чи зобов'язань через свої релігійні переконання чи релігійну діяльність» [128]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується кожного.

В ч. 2 ст. 4 Конституції Румунії передбачено, що: «Румунія – загальна і неподільна батьківщина всіх своїх громадян без розрізнення раси, національності, етнічного походження, мови, релігії, статі, переконань, політичної приналежності, майнового чи соціального походження» [134]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак є «закритим» і стосується всіх громадян Угорщини.

Конституція Словаччини в ч. 2 ст. 12 закріпила: «У Словацькій Республіці основні права гарантуються кожному незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання та релігії, політичної приналежності або політичної приналежності або інших переконань, національного або соціального походження, громадянства або етнічного походження, майнового стану, походження або будь-яких інших ознак. Ніхто не може зазнавати дискримінації або переваг за будь-якою з цих ознак» [138]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим» і стосується кожного.

В ст. 14 Конституції Словенії (рівність перед законом) закріплено принцип: «В Словенії кожному гарантуються рівні права і основні свободи незалежно від національності, раси, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших переконань, майнового положення, походження, освіти, соціального положення чи будь-яких інших обставин. Всі є рівними перед законом». Стаття 63 передбачає: «Неконституційні будь-які заклики до національного, расового, релігійного чи іншого не рівноправ'я, а також розпалювання національної, расової, релігійної чи іншої ненависті і нетерпимості. Неконституційні будь-які заклики до насилля та війни» [133]. У зазначеній нормі закріплено принципи

рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим» і стосується кожної особи.

Основний закон Фінляндії містить §6 «Рівноправність», який передбачає наступне: «Усі є рівними перед законом. Ніхто не повинен без поважної причини зазнавати різного ставлення до себе за ознакою статі, віку, мови, релігії, переконань, стану здоров'я, інвалідності чи інших причин, що стосуються його особи. До дітей ставляться рівноправно і як до особистостей, і їм дозволяється впливати на питання, що стосуються їх самих, у мірі, що відповідає рівню їхнього розвитку. Рівність статей заохочується в суспільній діяльності та трудовому житті, особливо при визначенні заробітної плати та інших умов праці, як це більш детально передбачено Законом» [141]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритим» і стосується усіх осіб.

Конституція Франції також містить положення про те, що: «Франція є неподільною, світською, демократичною і соціальною Республікою. Вона забезпечує рівність перед законом всім громадянам, незалежно від походження, раси чи релігії. Вона поважає всі вірування». «Нікого не можна утискувати за його погляди, навіть релігійні, якщо їх прояв не порушує суспільний порядок, встановлений законом» [135]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «закритим» і стосується всіх громадян.

В ст. 14 Конституції Хорватії закріплено положення про те, що кожна людина і громадянин Республіки Хорватія володіє всіма правами і свободами незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового положення, обставин народження, освіти, суспільного становища чи інших особливостей. Всі є рівними перед законом [136]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритий» і стосується кожної людини.

Конституція Чехії в ст. 3 закріпила положення про те, що: «Основні права і свободи гарантуються всім незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, віри і релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, приналежності до національної чи етнічної меншості, майнового положення, статі чи інших підстав» [137]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритий» і стосується кожної людини.

В § 12 Конституції Естонії міститься положення: «Перед законом всі рівні. Ніхто не може бути підданий дискримінації через його національну, расову приналежність, колір шкіри, статі, мови, походження, віросповідання, політичних та інших переконань, а також майнового і соціального положення чи за іншими обставинами. Розпалювання національної, расової, релігійної чи політичної ненависті, насилля і дискримінації забороняється і карається законом. Також заборонено і карається законом розпалювання ненависті, насилля і дискримінації між прошарками суспільства» [120]. У зазначеній нормі закріплено принципи рівності, рівноправності і недискримінації. Перелік ознак, за якими здійснюється захист є «відкритий» і стосується кожної людини.

З аналізу вищезазначених норм вбачається, що Основні закони вказаних держав містять в собі закріплені як принцип рівності, рівноправності, так і принцип недискримінації, що перегукується з логікою побудови аналогічної норми в Конституції України. При чому, варто звернути увагу, що держави ЄС по-різному підходять до формулювання зазначених приписів та містять різний перелік суб'єктів на яких розповсюджуються проаналізовані вище норми. Так, більшість держав містить формулювання «всі», «ніхто», «кожен», «людина» - тобто, узагальнений суб'єктний склад. Натомість, такі держави як Греція, Іспанія, Німеччина – містять посилення на національну приналежність, інші держави роблять прив'язку до громадянства. Зазначене зауваження є важливим в контексті аналізу статті 161 КК України, яка також містить формулювання порушення рівноправності саме «громадян». Безпосередньо поняття

«дискримінація» закріплено в конституціях таких державах, як: Нідерланди, Словаччина, Естонія, Угорщина, Австрія, Ірландія, Іспанія, Литва, Мальта.

1.2. Міжнародні акти, які регулюють питання рівності та недискримінації, практика Європейського суду з прав людини, вітчизняне законодавство та законодавство Європейського Союзу.

Так, Загальна декларація прав людини, ще в своїй преамбулі містить згадування про рівність: «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру». В ст.ст.1 і 3 Загальної декларації прав людини проводиться розмежування між рівністю гідності і прав людини з заборонаю дискримінації цих прав за різними, переліченими в ній ознаками. В ст. 1 декларації закріплено, що: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Статтею 2 передбачено, що: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу держави або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті» [99].

В ст. 3 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначено, що одним із загальних принципів цієї Конвенції є: недискримінація, рівність можливостей, рівність чоловіків і жінок. Стаття 5 «Рівність і недискримінація» передбачає: «Держави-учасниці визнають, що всі особи є рівними перед законом і за ним та мають право на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Заборонено будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності та гарантується особам з інвалідністю рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті» [115].

В ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачено: «Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини» [185].

Таким чином, зазначені вище міжнародні норми демонструють, що в міжнародному праві виділяють окремо поняття: принцип рівності і принцип недискримінації.

Принципи рівності і недискримінації щодо національних меншин закріплено у Документі Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ [22]. Положення про захист від дискримінації також містяться в: Рамковій конвенції про захист національних меншин [237], Конвенції РЄ про заходи щодо протидії торгівлі людьми [116], Конвенції РЄ про доступ до офіційних документів [117], Додатковому протоколі до Конвенції про кіберзлочинність [91].

Щод місця і значення принципу рівності і принципу недискримінації в світлі приписів ЄС та практики ЄСПЛ, то Хартія ЄС про основоположні права визначає рівність всіх щодо закону (права), а також забороняє дискримінацію [286].

Витоки джерел «принципів рівності» і «недискримінації» в ЄС містяться в спільних конституційних традиціях держав-членів ЄС та в універсальних для всіх міжнародних актах (таких, наприклад, як ЄКПЛ).

Принцип рівності відіграє важливу роль серед основних принципів права ЄС. Оскільки, всі його засновницькі договори: Європейського співтовариства вугілля і сталі (1951 р.), Європейського співтовариства атомної енергії (1957 р.) і Європейського економічного співтовариства (1957 р.) закріплювали заборону дискримінації тільки щодо обмеженого переліку підстав і намагалися ввести

рівне відношення до факторів виробництва на внутрішньому ринку. На початку становлення цього Союзу мала місце відсутність чіткого розмежування принципів рівності і недискримінації. Першочергові євроінтеграційні процеси не мали на меті запровадження всезагальної рівності. Тому, на першочерговому етапі заборона дискримінації стосувалася сфери конкуренції і зайнятості за ознакою громадянства і статі. Однак, в подальшому, завдяки практики Суду ЄС, який визнав подвійний економічний і соціальний напрямок принципу рівності, цей принцип міцно залишився у статусі однією із основ ЄС. З часом, під впливом концепції основних прав людини, сфера застосування наднаціональних правил рівного відношення розширилася, а сам принцип був закріплений в установчих договорах. Так, в редакції Договору ЄС [118] в ст. 2 встановлено, що однією з цінностей, на яких заснований Союз і який є всезагальним для всіх держав-членів, є рівність. А в ст. 3 робиться акцент на підтримці рівності жінок та чоловіків. Притримуватися принципу рівності своїх громадян ЄС повинен у всіх своїх діях, як це передбачено ст. 9 Договору про ЄС.

Положення про рівність закріплено також в Договорі про функціонування ЄС. Зокрема, в своїй діяльності Союз направлений на ліквідацію нерівності і сприянню рівності жінок і чоловіків (ст. 8) та передбачено, що при визначенні і реалізації політики і дій Союз направлений на боротьбу проти дискримінації (ст. 10) [118].

Положення діючих засновницьких договорів ЄС про рівність доповнюються великим масивом вторинного законодавства.

Так, Директива № 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. імплементує принцип рівного відношення щодо людей, незалежно від їх расового чи етнічного походження (в т. ч. і в сфері зайнятості) [86]. В директиві № 2000/78/ЄС гарантується принцип рівності в сфері зайнятості за критеріями релігії чи віросповідання, обмежених можливостей, віку чи сексуальної орієнтації. Передбачено, що заради забезпечення рівності можливостей і рівності результатів держава може вдаватися до так званої позитивної дискримінації або

політики позитивних дій, створення сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій категорії осіб, для компенсації наявної між цими особами нерівностей [20]. Запроваджено засади рівного відношення до чоловіків і жінок в частині доступу до товарів і послуг (Директива № 2004/113/ЄС [87]) та в питаннях працевлаштування і зайнятості (Директива № 2006/54/ЄС) [88]. Принцип недискримінації в сфері зайнятості застосовується також в директивах: № 2008/104/ЄС [89], № 97/81/ЄС [85], № 1999/70/ЄС [90].

Прийняття зазначених антидискримінаційних директив модернізувало загальний принцип рівності, що потягло удосконалення способів захисту від дискримінації і розширення кола випадків для застосування принципу рівності.

Практика ЄСПЛ ілюструє як позитивний так і негативний досвід, який був нагромаджений європейськими державами при реалізації права кожного громадянина ЄС на рівноправність. Зазначена судова практика є джерелом права і в Україні [217].

ЄКПЛ є важливим міжнародним актом, в якому також закріплено норми, дія яких спрямована на захист та реалізацію принципу рівності та недискримінації. Так, в ст. 14 визначено: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [96].

Відмічаємо, що ЄСПЛ зможе констатувати порушення ст. 14 ЄКПЛ єдине у ситуації поєднання такого порушення з порушенням основного конвенційного права.

Так, в рішенні «Stummer v. Austria» в п. 81 Суд вказав, що: «ст. 14 доповнює інші матеріально-правові норми Конвенції та Протоколів. Необхідно, але також і достатньо, щоб обставини справи знаходились в межах «сфери застосування» однієї або більше з таких норм. Суд встановив, що лише відмінності у поведженні, ґрунтовані на пізнавальній характеристиці, або «статусі», можуть

призводити до дискримінації за змістом ст. 14. Дискримінація означає різне поводження, без об'єктивного та розумного обґрунтування, з особами, що знаходяться у схожих ситуаціях. Фраза «без об'єктивного та розумного обґрунтування» означає, що відмінність у поводженні не переслідує «законної мети» або що немає «розумної співмірності між використовуваними засобами та переслідуваною метою» [16].

ЄСПЛ трактує принцип недискримінації, як такий, що направлений на виправлення ситуації, викликаній певними формами нерівності.

Так за обставинами справи «Константин Маркін проти Росії» встановлено, що на утриманні заявника перебувало 3 дітей; колишня дружина проживала окремо та сплачувала аліменти. Заявник, проходячи військову службу, подав прохання про надання йому відпустки по догляду за дітьми, проте, отримав відмову з підстав, що його вимога не передбачена національним законодавством (відпустка може бути надана лише жінкам-військовослужбовицям). Суд щодо гендерної рівності відзначив, що необхідні дуже вагомі підстави, аби така відмінність у ставленні могла вважатись сумісною з Конвенцією. Зокрема, посилання на традиції, загальні припущення або існуючі соціальні відносини у певній державі є недостатніми. Державам заборонено нав'язувати традиції, що впливають із основної ролі чоловіка та другорядної ролі жінки в сім'ї. Суд встановив порушення ст. 14 в сукупності зі ст. 8 і визнав дискримінацію за ознакою статі [12].

Більш широку сферу застосування ніж ст. 14 ЄКПЛ має ст. 1 протоколу 12 до ЄКПЛ, а саме: «Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад, за тими, які зазначено в пункті 1». Констатовано, що дія

протоколу № 12 до ЄКПЛ розповсюджуються рівною мірою як на державу так і на відносини між приватними особами, які врегульовані державою: трудові відносини, навчання у державних закладах [96].

У справі «Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» Суд констатував, що ст. 14 Конвенції забороняє дискримінацію при користуванні «правами та свободами, визнаними в цій Конвенції», ст. 1 Протоколу № 12 поширює гарантії захисту від дискримінації на «будь-яке передбачене законом право». Роз'яснено, що «дискримінація» має місце тоді, коли з особами поводяться інакше ніж з іншими в аналогічних ситуаціях без об'єктивних і достатніх на це підстав [241].

Порушення ст. 14, ст. 2 ЄКПЛ у справі «Начова та інші проти Болгарії» полягало у тому, що не було проведено розслідування стосовно того, чи дискримінаційне поводження відіграло роль у розстрілі ромів-втікачів. Суд констатував, що влада не виконала зобов'язання, щодо вжиття всіх можливих засобів, аби встановити, чи дискримінаційна поведінка відіграла певну роль у подіях [240].

У справі «Ангелова та Ілієв проти Болгарії» констатовано порушення ст. 2, ст. 14 ЄКПЛ, що компетентні органи держави не змогли вжити належних заходів для розслідування вбивства, скоєного з мотивів національної ненависті та не змогли встановити різницю між злочинами, скоєними за мотивами расової ненависті, і злочинами, скоєними за іншими мотивами [238].

Заявниками-ромами у справі «Бурля та інші проти України» обґрунтовувалося порушення ст.ст. 3, 8, 13, 14 ЄКПЛ та ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у зв'язку із нападом на їхні будинки під час антиромського «погрому» (стверджувалося про причетність державних органів та про неефективність розслідування). Встановлено, що незважаючи на наявність чітких доказів спрямованості нападу на членів конкретної етнічної групи, він розслідувався як звичайне порушення громадського порядку, а відповідне положення КК України, конкретно спрямоване на придушення насильства на ґрунті расового та іншого упередження (ст. 161 КК України), застосоване не було [239].

Суд вказав, що однакове ставлення до випадків насильства та жорстокості, що мають дискримінаційне підґрунтя, та випадків, що такого підґрунтя не мають, означатиме потурання специфічному характеру вчинків, які є особливо руйнівними для основоположних прав. Неспроможність провести відмінність між способами розв'язання ситуацій, що суттєво відрізняються, може становити неправомірне поводження, несумісне з вимогами ст. 14 Конвенції («Ідентоба та інші проти Грузії») [247], «Федорченко та Лозенко проти України» [254].

Якщо загроза досягла певного рівня серйозності та була спрямована на потерпілих, як на членів конкретної етнічної чи расової групи, вона може призвести до застосування ст. 8 ЄКПЛ. Так, у справі «Кірай та Дьомьотьор проти Угорщини», заявники, роми - жителі селища, знаходилися у своїх будинках та спостерігали загрозливу демонстрацію, під час якої викрикували антиромські промови та кидали предмети у їхні будинки, та яку працівники поліції контролювали і стримували, проте, не розганяли. Суд постановив у контексті ст. 11, що влаштовані громадською організацією воєнізовані демонстрації, які висловлюють расовий поділ і неявно закликають до дії на основі раси, повинні мати залякувальний вплив на членів етнічної меншини, особливо, коли вони знаходяться в своїх будинках і як такі стають мимовільними слухачами [11].

У справі «Ідентоба та інші проти Грузії» скаржники, які брали участь у мирному протесті проти гомофобії та розраховували на держаний захист від агресивних апонентів, зазнали жорстокого побиття через бездіяльність поліцейських. Суд констатував порушення ст. 11 в сукупності із ст. 14 на тій підставі, що держава-відповідач не виконала свої позитивні зобов'язання, оскільки, не стримала гомофобію і насильницьки налаштованих контр-маніфестантів і не забезпечила мирний перебіг маніфестації [247].

Розслідування серйозних тверджень про жорстоке поводження повинно бути оперативним і ретельним. Державні органи повинні докладати значних зусиль для з'ясування, що сталося, і не покладатися на поспішні, необґрунтовані висновки для закінчення свого розслідування або використовувати їх для

обґрунтування своїх рішень. Вони повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для забезпечення збирання доказів, які стосуються події, *inter alia*, показання свідків та висновки судово-медичних експертиз («Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонії») [242].

Крім того, ст. 3 Конвенції вимагає від державних органів проведення офіційного ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження було здійснене приватними особами (рішення у справі «Т.М. та С.М. проти Республіки Молдова») [17]. Мовчазна згода або потурання органами влади Договірної Держави діям приватних осіб, які порушують конвенційні права інших осіб у межах її юрисдикції, можуть також покладати на цю державу відповідальність за Конвенцією («Кіпр проти Туреччини») [9].

ЄСПЛ не вимагає запровадження спеціального законодавства для боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті, але прямо визнає, що злочини на ґрунті ненависті вимагають реагування з боку органів кримінальної юстиції пропорційно завданій шкоді.

Заборона підбурювання до ненависті та насильства і заохочення дискримінаційної поведінки, крім іншого, може бути обмеженням свободи вираження поглядів. Так, у справі «Ферет проти Belgium» щодо змісту брошур, які розповсюджувалися партією заявника («національний фронт») під час виборчої кампанії встановлено що це стало причиною скарг на розпалювання ненависті, дискримінації і насилля. Брошури описували об'єднання неєвропейських емігрантів як злочинно-орієнтованих осіб, бажаючих експлуатувати переваги, які отримуються від проживання в Бельгії, а також намагалися їх висміювати, що несло ризик виникнення відчуття недовіри, відрази чи навіть ненависті до іноземців. За що заявника було притягнуто до відповідальності і він вважав, що мало місце втручання в його право на свободу виразу думки. Суд в цій справі констатував відсутність порушення, оскільки

втручання в право на свободу вираження думки було необхідним в умовах демократичного суспільства [4].

ЄСПЛ підкреслив важливість та особливий вплив аудіовізуальних засобів масової інформації, в т.ч. і у випадку розповсюдження інформації для пропаганди расистських поглядів. В справі ЄСПЛ «Джерсїлд проти Данії» за заявою журналіста про неправомірність його обмеження у праві висловлювати думки Суд визнав порушення ст. 10 ЄКПЛ. Зокрема, журналістом було підготовлено телеінтерв'ю, під час якого висловлювалися образливі і зневажливі зауваження на адресу імігрантів національних меншин в Данії. Розглядаючи справу по суті Суд вказав, що його оцінка повинна враховувати манеру, в якій був підготовлений телесюжет, його зміст, контекст і цілі телевізійної програми. Враховуючи зобов'язання, які були взяті на себе державою на підставі Конвенції ООН і інших міжнародних договорів по прийняттю ефективних заходів для ліквідації всіх форм расової дискримінації, попередження їх, розповсюдження і боротьба з расистськими вченням і практикою, важливим аспектом аналізу Суду буде оцінка того, наскільки сюжет, про який йде мова, якщо його розглядати в цілому, об'єктивно сприяв пропаганді расистських поглядів і ідей [10].

Отже, практика ЄСПЛ щодо питань посягань на рівність та дискримінацію є доволі широкою та охоплює різні сфери суспільного життя людини.

Деталізація конституційного принципу недискримінації у вітчизняному законодавстві відбулася в ЗУ «Про засади запобігання і протидії дискримінації», згідно якого дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли

таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. (п. 2 ч. 1 ст.1 Закону) [226].

Цікавим є те, що в ст. 2 зазначеного Закону передбачено, що: «Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб». Крім іншого, зазначеним вище Законом надається визначення поняттям: непрямой дискримінації, підбурюванню до дискримінації, позитивним діям, пособництву у дискримінації, прямій дискримінації, утиску.

Щодо форми дискримінації з точки зору кримінального права, то підбурювання і пособництво є видами співучасті у дискримінації. Можливою формою дискримінації також могла бути – організація дискримінації.

Стосовно використання такого терміну як «дискримінація» у вітчизняному законодавстві, то це поняття зустрічається у ч. 1 ст. 127 «Катування» та ст. 300 «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» КК України. Відмічаємо, що у ст. 300 КК законодавець разом із терміном «дискримінація», ще використовує і термін «нетерпимість».

Рівність прав жінки та чоловіка гарантовано ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який під рівністю прав жінок і чоловіків розуміє: «відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі». В Законі надано визначення дискримінації за ознакою статі – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [220].

Важчою є ситуація з боротьбою з прямою дискримінацією у випадку її множинності (так звана, «multiple and overlapping discrimination»). В даному випадку йдеться про ситуації, коли має місце дискримінація за кількома ознаками (вік, стать, релігія, сексуальна орієнтація, інше). Тому, необхідно акцентувати увагу, що кожна наступна ознака, поглиблює дискримінацію. Іноді важко виявити, яка саме із ознак спричинила дискримінацію і порушення прав. Тобто, з якою особою ми будемо порівнювати цю людину (наприклад, за критеріями «жінка-чоловік», «молода особа – похилого віку», «вагітна – не вагітна»).

Питання «рівності» піднімалося і у рішенні КСУ від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012, де Суд констатував, що: «Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод» [256]. У рішенні КСУ № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 р., Суд зазначив: «Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» [257].

Крім того, існує ряд правових актів, в яких також закріплено норми, які стосуються питання дискримінації. ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» передбачає заборону дискримінації за ознакою інвалідності [228]. ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» закріплює заборону дискримінації внутрішньо переміщених осіб [219]. ЗУ «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» забороняє дискримінацію за ознакою ВІЛ-позитивного статусу людини [229]. ЗУ «Про освіту» встановлює заборону дискримінації в освітньому процесі [227].

Доходимо висновку, що в національному законодавстві надано значної уваги та висвітлено питання рівності та дискримінації. Вищевказані норми є основою антидискримінаційного законодавства України, які були прийняті, крім іншого, з метою виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань. Проте, ще не можливо констатувати, що антидискримінаційне законодавство України відповідає всім існуючим вимогам, про що свідчать звіти неурядових організацій та рекомендації РЄ, Комітетів ООН та Єврокомісії. Оскільки, зазначені вище норми не в повній мірі забезпечують ефективність боротьби з посяганням на рівноправність громадян.

1.3. Сучасний стан дослідження питань «рівності, рівноправності і недискримінації» в контексті злочинних посягань на рівноправність.

Питаннями дослідження понять «принцип рівності», «принцип недискримінації», «рівноправності» в контексті кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян займалися такі науковці як: Ю. Баулін, М. Буроменський, О. Васильченко, Д. Гудима, А. Дац, Л. Дорош, О. Дудоров, О. Калмикова, О. Кришевич, В. Курафєєв, Д. Ллойд, Д. Масол, Т. Нікіфорова, О. Панкевич, В. Панькевич, С. Петкова, С. Погрібняк, Н. Плисюк, І. Поховська, Є. Письменський, О. Пунда, П. Рабінович, Дж. Ролз, А. Савченко, Т. Созанський, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Тютюгін, Г. Комкова, Н. Плисюк, С. Погребняк, І. Полховська, Т. Фулей, М. Хавронюк, М. Яцина та інші. В більшості випадків, такі дослідження носили фрагментарний характер і стосувалися дослідження кримінально-правового аспекту відповідальності за кримінально-протиправні посягання на рівноправність.

На рівні дисертаційної роботи тему кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян досліджував В. Панькевич. Який, крім іншого, аналізував і поняття «рівності», «рівноправності» та питання суспільно-правової цінності «рівноправності громадян» в контексті дослідження теми «кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян». На думку науковця «рівноправність» є загальноправовим принципом, який виступає складовою частиною конституційно-правового статусу громадян, та полягає в існуванні в державі стану рівних конституційних прав, свобод та обов'язків громадян незалежно від ознак раси, національності, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження або іншими ознаками. А під «порушенням рівноправності» він пропонує розуміти – ігнорування суб'єктом загальноправового принципу рівноправності громадян шляхом застосування до однакових за правовим статусом суб'єктів будь-якого розрізнення, переваг, обмежень залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних,

релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, крім випадків, встановлених законом [197, с. 22].

В свою чергу, В. Курафєєв акцентує увагу саме на філософському обґрунтуванні поняття «рівноправності», провівши аналіз поняття «рівності» починаючи з його зародження ще за часів античної філософії до сучасного етапу. Аналізуючи сучасні погляди на поняття «рівність у праві», «рівноправність», «юридична рівність», «принцип правової рівності», «рівність прав і обов'язків», «фактична правова рівність» дослідник вказує на те, що єдиного розуміння правової природи «рівності» і «рівноправності» в теорії права відсутні [174, с. 29]. Досліджуючи питання взаємопов'язаності та тотожності понять «рівності» та «рівноправності», науковець прийшов до переконання, що «рівність» і «рівноправність» є не тотожними, але тісно пов'язаними між собою категоріями. На його думку, рівність перед законом не може розглядатися як форма рівноправності, оскільки, рівноправність і рівність перед законом – це окремі елементи конституційного принципу правової рівності, які існують паралельно та мають самостійний зміст і значення. Він робить висновок, що «принцип правової рівності» – це закріплена у нормах права органічна єдність рівноправності громадян і рівності всіх перед законом. В свою чергу, «рівноправність» (рівність прав, свобод, обов'язків) як органічна складова частина правової рівності означає рівність прав, свобод і обов'язків громадян, відсутність привілеїв, обмежень та дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [174, с. 38].

Проте, питання «дискримінації» в контексті теми «порушення рівноправності громадян» не було предметом дослідження вказаних вчених.

А. Дац в своєму дисертаційному дослідженні «Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти)» досліджував питання кримінальних правопорушень у сфері дискримінації [83].

Питання «рівності», «рівноправності» та «недискримінації» становить інтерес для українських науковців та науковців з держав ЄС.

Серед науковців панує різна думка щодо співвідношення понять «рівності», «рівноправності» і «недискримінації».

Деякі автори (С. Шевчук [292, с. 662], О. Панкевич [196, с. 327]) вважають, що дискримінація у ст. 14 ЄКПЛ становить, по суті, втілення принципу рівності, встановленого в інших положеннях ЄКПЛ; принцип недискримінації виступає однією зі складових загальноправової засади рівноправності. На думку Г. Христової принцип недискримінації існує в межах принципу рівності, а саме в межах концепції реальної рівності [287, с. 12].

Відзначаємо, що поняття інституційної дискримінації є недостатньо досліджене. «Інституційна дискримінація» є одним із рівнів дискримінації. І якщо порівнювати її з «індивідуальною» дискримінацією, то варто вказати, що «індивідуальна дискримінація стосується взаємовідносин конкретних осіб. Тоді як інституційна дискримінація може відбуватися між групами людей та інституціями, в тому числі, як приватними так і публічними. В таких випадках мова може йти про домінування певної раси, етнічної групи і тому подібне.

Щодо правової природи принципу недискримінації, як норми міжнародного права, відмічаємо, що вона пов'язана із погодженням волі держав відносно визнання його в якості обов'язкового правила поведінки, вираженого в формі міжнародного договору, а для ряду держав в формі міжнародно-правового звичаю. Робимо висновок про змішаний договірний-звичаєвий характер цього принципу. Зазначений принцип визнається більшістю держав, незалежно від їх соціально-економічного розвитку, і має фундаментальне значення для міжнародних відносин в сфері захисту прав людини.

О. Калмикова під поняттям «недискримінації особистості» розуміє загальновизнану норму міжнародного права, яка полягає в забороні розбіжності у правовому становищі людей – володіння ними не однаковим обсягом прав і свобод людини, – за умови, що така відмінність: а) заснована на природних або соціальних ознаках людей – стать, раса, релігія та ін., які не впливають на користування конкретним правом; б) направлена на порушення правової рівності, тобто гарантованої державою рівної можливості здійснення однакового обсягу прав і свобод людини [106, с. 154].

Щодо «принципу рівності», то одним із проявів рівності є «формальна правова рівність» – формальне закріплення в букві закону положення про рівність всіх людей, про рівне застосування закону до кожного. Іншим проявом є «рівноправність», яке полягає у володінні кожним суб'єктом права встановленою законодавством рівною сукупністю прав і обов'язків відносно суб'єктів, які знаходяться з ним в однаковому правовому положенні (маючий однаковий правовий статус).

Як ми вже звертали увагу раніше, якщо йдеться про правову рівність, то мається на увазі формальна рівність. Оскільки, початково «правова (формальна) рівність» передбачає рівний законодавчий захист, загальні для всіх (рівні) правила поведінки. При цьому, фактична рівність є лише метою суспільства, до якого прагнуть розвинені, правові держави. Проте, в повній мірі вона не може бути досягнута, оскільки, існують категорії осіб, які потребують додаткового, в порівнянні з іншими захисту, так званих позитивних дій з боку держави (пільги, квоти та ін.). Що може породжувати удаване відчуття виникнення фактичної нерівності, проте, у випадку соціального виправдання, такою не є.

Г. Христова за наслідками аналізу питання позитивних обов'язків держави у сфері протидії дискримінації, прийшла до висновку, що позитивні дії мають залишатися припустимими у парадигмі субстантивної рівності тимчасовими винятковими заходами, які застосовуються державою чи під її контролем для досягнення конкретної мети у конкретній сфері суспільних відносин. Однак, їх

запровадження не може вважатися позитивним обов'язком держави, невиконання якого передбачає можливість судового оскарження [287, с. 14].

В своєму дисертаційному дослідженні «Рівність як категорія філософії права» С. Боднар підсумував, що у сфері державного права рівність зумовлює існування егалітарної функції права, суть якої полягає у наданні всім людям однакових правових можливостей, стартових умов і, крім того, свободи розпоряджатися ними на власний розсуд. Водночас закріплення принципу рівності у КУ має певну особливість: попри формальну рівність громадян тут легалізовано також наявність спеціальних статусів, що є фактичною нерівністю. Науковець зазначає, що специфіка реалізації принципу рівності у кримінальних правовідносинах, враховуючи їх природу, полягає у: 1) гарантованій законом рівній можливості всіх суб'єктів користуватися наданими їм правами; 2) встановленні й застосуванні єдиних правових засобів для різних учасників правовідносин, що діють в однакових умовах; 3) створенні обґрунтованої системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих суб'єктів [44, с. 12].

Відмічаємо, що ст. 161 КК України побудована таким чином, що стосується як і посягання на рівноправність громадян, так і питання порушення принципу недискримінації за певними ознаками. Тому, важливим є розмежування двох принципів (рівності і недискримінації). Оскільки, ці два принципи багато в чому співпадають, проте, є відмінними за свою суттю і змістом.

С. Погребняк вважає, що за сучасних умов саме закріплення рівності перед законом разом із заборонаю дискримінації та політикою позитивних дій має на меті забезпечення універсального дотримання принципу рівності як чесної рівності можливостей [204, с. 34]. У системі загальних принципів права можна виокремити групу основоположних принципів, під якими слід розуміти систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права і визначають її характер і напрями подальшого

розвитку. До таких він відносить справедливість, рівність, свободу і гуманізм [203].

«Принцип рівності» це не тільки принцип конституційного права, а й одна з основоположних засад національної правової системи. Поняття «рівність» і «рівноправність» тісно взаємопов'язані категорії, вони не є тотожними, рівність є ширшим поняттям й включає останню. Принцип «абстрактної, формальної рівності» суб'єктів, які є учасниками певного кола відносин, фактично відмінних між собою, - основний принцип будь-якого права, що виражає його специфіку, на відміну від усіх інших видів соціальних норм і типів соціальної регуляції [197]. Рівноправ'я, в свою чергу, визначає сутність правового статусу.

На думку С. Погребняка треба вирізняти формальну та фактичну рівність, остання реалізується за допомогою чотирьох взаємопов'язаних принципів: 1) принципу рівності перед законом; 2) принцип рівності перед судом; 3) принцип рівності прав і свобод людини і громадянина; 4) принципу рівності обов'язків людини і громадянина [203]. Відштовхуючись від ідеї чесної рівності можливостей, сучасне право повинно гарантувати справедливий баланс між вимогами формальної і фактичної рівності [202, с. 58].

В КУ йдеться про формальну рівність, оскільки, реально її бути не може, бо всі люди є різні. Тому, досить складною темою є питання можливості забезпечення фактичної рівності.

Рівність передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, тобто, рівність усього спектру прав та обов'язків, тоді як рівноправність виключно рівність прав і свобод людини.

Принцип недискримінації є невідчужуваним та тісно пов'язаний не лише із принципом рівності, а й з засадами справедливості, об'єктивності, пропорційності, верховенства права та поваги до прав людини [42, с. 167].

О. Калмикова вважає, що навряд чи можна обмежитися одним елементом принципу недискримінації: заборонаю неправомірної відмінності в поведженні, заснованого на будь-яких природних або соціальних ознаках. Відмова у

спеціальному захисті окремим категоріям людей, без якої вони через свою вразливість не мають навіть рівних можливостей, буде призводити тільки до вкорінення дискримінації. Тому, є всі підстави стверджувати, що складається новий елемент принципу – заборона відмови у здійсненні позитивних дій [106, с. 153].

Єдиної думки щодо взаємозв'язку принципів «рівності», «рівноправності» і «недискримінації» серед науковців немає. Деякі вчені ототожнюють ці поняття, інші, що принцип недискримінації є похідним від принципу рівності, або ці принципи є самостійними.

Проте, ми притримуємося думки, що «принцип недискримінації» є продовженням «принципу рівності», проте, має свій власний зміст.

Так, «рівноправність» можна розглядати не як принцип, а як режим взаємодії людини і громадянина з суспільством і державою, який характеризується і соціальним аспектом (рівнем соціальної рівності) і нормативно-правовим змістом (досягнутим рівнем правової рівності). «Принцип формальної рівності» включає з однієї сторони рівність можливостей, тобто відсутність у законі необґрунтованих пільг і привілеїв, а також будь-яких форм дискримінацій. При цьому в ситуації державних санкцій, йдеться про рівність всіх перед законом.

«Конституційний принцип рівності», означає обов'язок держави забезпечити кожному мінімальний рівень соціальних благ, а також рівну можливість досягнути певний рівень благополуччя. Тобто, мають бути забезпечені юридичні умови для розвитку кожної особистості (соціального, економічного, духовного та ін.), що є неможливим за наявності дискримінації і нерівноправності.

Рівність, з формальної точки зору, це відношення до суб'єктів за одним стандартом. Тобто, ситуація, коли кожний є рівний не дивлячись на його походження, шанси і можливості.

На противагу цьому, «рівність матеріальна» відносить нас до поглядів слушності і має функцію зрівняльну. Її реалізація полягає на вирівнюванні суспільних шансів і створення умов для досягнення рівних результатів. Гарантія рівності матеріальної може призводити до нерівного, асиметричного поділу благ з метою забезпечення рівних шансів або результатів для кожного.

«Рівність» від «недискримінації» відрізняється характером обов'язків, які покладаються на державу. В першому випадку маємо характер «позитивних обов'язків», який полягає у вчиненні дій на користь рівності (наприклад, створення привілеїв для певної групи осіб). В другому випадку – обов'язки мають характер «негативний» і полягають в утриманні від певних дій, які порушують принципи рівного відношення. Необхідно зазначити і те, що «принцип недискримінації» може пов'язувати також суб'єктів приватних (наприклад, роботодавець, надавач послуг та ін.).

«Рівність» не є тотожна з «рівним відношенням», оскільки, може вимагати відмінного відношення з метою вирівнювання шансів або забезпечення рівних результатів. Тому, можна зазначити, що зворотній бік медалі дискримінації є рівне відношення.

Таким чином, «принцип рівності» є ширшим ніж «принцип недискримінації». «Принцип рівності» вміщує в собі обов'язок рівного відношення, охорони перед дискримінацією, забезпечення рівності та протидія нерівності. Як приклад, можна навести те, що принцип рівності вимагає, щоб два суб'єкти, які знаходяться в рівних умовах (ситуації) мали до себе однакове відношення, а в різних обставинах - по-різному.

Якщо два суб'єкти, які мають одні й ті самі ознаки (релевантні в даному контексті) будуть мати різне відношення, то маємо дискримінацію, хіба що є об'єктивне, раціональне пояснення такого нерівного відношення. Дискримінацією також є рівне відношення до суб'єктів які значно відрізняються один від одних за якоюсь ознакою. Принцип недискримінації означає заборону нерівного відношення і виражається у формальній рівності. Щодо позитивних,

негативних обов'язків держави в цьому контексті, то зрозуміло, що негативний обов'язок – заборона дискримінації, породжує позитивні зобов'язання держави.

Варто відзначити, що тема рівності і недискримінації привертає широку увагу науковців не тільки в Україні, але і в інших європейських державах.

На думку Крістофера МакКруддена і Сачі Пречали в ЄС можна вирізнити чотири основні способи/підходи до розуміння «принципу рівності». «Рівність» як наказ виправдати нерівне поводження з раціональних причин (рівність як раціональність). У цьому сенсі: різниця в поводженні виправдана, якщо вона існує на основі раціонального та об'єктивного критерію, тобто, коли це пов'язано з юридично дозволеною метою положень, про які йдеться, і коли різниця пропорційна переслідуваній меті [31, с. 30]. На практиці це означає, що кожного разу, коли ЄС має широку законодавчу компетенцію і, отже, широкі можливості зробити політичний, соціальний та екологічний вибір, достатньо, щоб прийняте регулювання не було довільним. Заборона дискримінації в цьому випадку виключає прийняття нераціональних рішень державою. Всі рівні перед законом. Кожен має право на рівне ставлення від органів державної влади. У третьому значенні рівності заборонено несприятливе ставлення до людей через певні характеристики/ознаки, такі як національність, стать, расове та етнічне походження, інвалідність, вік, релігія або погляди або сексуальну орієнтацію. Рівність як позитивне зобов'язання: заохочувати рівні можливості та справедливість матеріальну (де-факто). Роль концепцій рівних можливостей і матеріальної рівності полягає в компенсації отриманої шкоди, заподіяної конкретним групам, у яких гарантія формальної рівності призводить до неоднакових/нерівних результатів. Рівність можливостей вимагає не тільки утримання від дискримінації, але активної праці над подоланням бар'єрів, які обмежують рівність. Концепція рівності матеріальної спирається на погляди слушності та ідеали суспільної справедливості, виконуючи корекційну функцію.

Існує три основні правові джерела рівності та недискримінації. Особливе значення для розвитку концепцій рівності та недискримінації в європейському

правовому контексті: конституційні традиції та антидискримінаційні норми в європейському правовому контексті: конституційні традиції держав-членів та держав ЄП; право ЄС та право прав людини держав-членів та держав ЄП; право ЄС; і право прав людини, зокрема, ЄКПЛ. Повне розуміння цих понять вимагає розуміння кожного з них і того, як кожне з них пов'язане з іншими. У другому значенні принцип недискримінації стає доповненням до захисту особливо цінних «суспільних благ». Такі «цінні суспільні блага» повинні в принципі розподілятися між усіма без винятку. При розподілі «суспільних благ», до рівних слід ставитися на недискримінаційній основі, за винятком тих випадків, коли відмінності можуть бути виправдані. Виправдання у цьому контексті часто є більш суворим, ніж у випадку «рівність як раціональність».

Відповідно до третього значення рівності, не дозволяється проводити розрізнення на основі групової характеристики, яка вважається несуттєвою або з інших причин не прийнятною, якщо на це немає обґрунтування [31, с. 30].

Стюарт Вайт у праці «Рівність» поділяє рівність на: рівність перед законом, рівність відносно прав політичних, суспільна рівність, рівність економічна і рівність моральна [38].

Пол Тідеманн у праці «Philosophical Foundation of Human Rights» зазначав, що вираз «рівні права» в деяких документах з прав людини не відноситься до принципу рівності. Він повторює лише те, що є самоочевидним для прав людини: що кожен має право користуватися ними, тобто, що ніхто не може бути обмежений через їх порушення. Це положення закріплює загальний характер прав людини і не має нічого спільного з рівністю. Принцип рівності може бути осмислено застосований лише у відносинах між членами спільноти, що співпрацює. Він стосується стандартів розподілу тягаря та вигод від співпраці. Дискримінаційні дії, пов'язані з обмеженням свободи дій, не можуть вважатися порушенням прав людини, навіть якщо вони мотивовані расистськими або гендерними мотивами тощо. Тим не менш, вони повинні бути заборонені в інтересах запобігання поведінці, яка в певний момент може призвести до

серйозних порушень прав людини. Це одна з цілей позитивного права гідної держави [37, с. 19].

Доктор В. Бурек і доктор В. Клаус, аналізуючи поняття «заборони дискримінації» і «принцип поводження», звертають увагу на те, що ці поняття часто застосовуються взаємо замінюючі один одного, тому що принцип «рівного ставлення» передбачає дотримання заборони дискримінації. Під дискримінацією вчені розуміють дискримінацію, причинами якої найчастіше вважають соціальні або культурні моделі, засновані на забобонах, звичаях, стереотипах, упередженнях та інших практиках, що ґрунтуються на переконанні в неповноцінності або зверхності однієї групи над іншою, означає: диференційоване ставлення до осіб, які перебувають в однаковій правовій або фактичній ситуації, або однакове ставлення до осіб, які перебувають у різних правових або фактичних ситуаціях, метою або наслідком якого є обмеження або позбавлення доступу до ресурсів (включаючи відмову в розумному пристосуванні для осіб з інвалідністю), здійснення прав або ненадання належного захисту, без розумного та об'єктивного обґрунтування або з порушенням принципу пропорційності, зокрема через: стать, вік, інвалідність, расу, національність, етнічне походження, релігійні переконання, погляди, сексуальну орієнтацію, статеву приналежність незалежно від фактичного чи уявного володіння ознакою, або через асоціацію з особою, яка нею володіє [3, с. 88].

Крістін Генрард розглядає значення та інструменти недискримінації та рівності у захисті прав меншин, правові стандарти, що стосуються недискримінації. Вивчає принцип рівності та питання, пов'язані з цією концепцією, такі як «підхід на основі рівних можливостей». Проводить аналіз питання заборони дискримінації (що є центральним компонентом першого стовпа адекватної системи захисту меншин), а також позитивних дій і, зокрема, взаємозв'язок між недискримінацією та позитивними діями. Основною його темою є те, якою мірою певні механізми сприяють (або не сприяють) досягненню

фактичної рівності, яка є кінцевою метою захисту меншин [38]. Аналізуючи окремі виміри принципу рівності, такі як заборони дискримінації та позитивних дій, вважає, що важливо розрізняти, з одного боку, просто формальну чи математичну рівність, а з іншого боку, змістовну або реальну рівність, з іншого. У той час як формальна рівність полягає у однаковому ставленні до людей, незалежно від обставин, змістовна рівність бере до уваги відповідні обставини та контекст. Так званий парадокс принципу рівності стосується того факту, що фактична рівність може вимагати формально нерівного ставлення. Інакше кажучи, для досягнення реальної, змістовної рівності може знадобитися диференціація та формально нерівне поводження з людьми [28, с. 381].

Л. Сівонен досліджуючи питання гендерної ідентичності та рівності зауважує, що відмінності між чоловіками та жінками, і як наслідок різне ставлення, можуть мати вирішальне значення для досягнення фактичної рівності [35, с. 11].

Л. Хейл зазначає, що рівність - це складна тема. Рівне ставлення - це одне, а реальна рівність – це інша. Боротьба з невинуватеною дискримінацією - це не те саме, що досягнення фактичної рівності, хоча вона може зробити важливий внесок у її досягнення, вирівнюючи «умови гри». Надання більшого простору для виправдання прямої дискримінації може бути корисним у звичайному дискримінаційному законодавстві, зменшуючи концентрацію уваги на незначних відмінностях між порівняними випадками та уможливорюючи більш структурований підхід [27, с.13].

Дж. Раз стверджує, що самі принципи права діють як принципи вирішення конфліктів. Принципи недискримінації, на відміну від принципів рівного доступу, не чутливі до кількості кваліфікаторів. Риторичне посилення на рівність є лінгвістично правильним у багатьох контекстах [33].

Майкл П. Форан вважає, що існує чітка і змістовна концепція рівності перед законом, яка може бути відокремлена від проблем справедливого розподілу. Тому, науковець відкидає твердження, що правова рівність є суто формальною.

Навпаки, вона ґрунтується на рівному моральному статусі всіх суб'єктів права. Отже, вимога, щоб до людей ставилися відповідно до принципу рівності перед законом, вимагає, щоб до них не ставилися у спосіб, який би заперечував їхній рівний моральний статус. Цей принцип моральної рівності є фундаментальною нормативною основою верховенства права. Неправомірна дискримінація полягає у прихованому або явному запереченні рівного морального статусу суб'єктів права. Рівність перед законом найкраще розглядати як таку, що ґрунтується на моральній рівності всіх суб'єктів права. Правова рівність вимагає, щоб до суб'єктів права не ставилися таким чином, який би заперечував тезу про їхню рівну моральну позицію. У такому розумінні, правова рівність стає фундаментальною нормативною основою конституції загального права. Одним з основних способів, за допомогою якого дискримінація може бути визначена як протиправна, є те, що вона не дозволяє ставитися до тих, хто зазнає дискримінації, як до морально рівних [25].

К. Бойл вважає, що більш перспективною темою в доктрині рівного захисту (ніж зосередження на дискримінації на основі упереджень) може бути принцип боротьби з упередженнями, який має на меті зруйнувати юридично створені або законодавчо закріплені системи підпорядкування, що ставляться до деяких людей як до громадян другого сорту. Основна цінність цього принципу полягає в тому, що всі люди мають рівну цінність. Коли правовий порядок, який формує і віддзеркалює наше суспільство, ставиться до одних людей як до аутсайдерів або як до таких, що мають меншу цінність, ніж інші, ці люди позбавлені рівного захисту з боку законів [2, с. 206].

На думку С. Фредман, антидискримінаційні права часто зображують як такі, що стосуються як поводження з окремими особами, так і поводження з «групами», що передбачає заборону як шкоди окремим особам, так і шкоди групам. Зокрема, положення про непряму дискримінацію, що вимагають, «неоднакового впливу на групи», включають врахування співвідношення статусу соціальних груп в антидискримінаційних обов'язках. Навіть, якщо вони

враховують ці групові інтереси, то через індивідуальні права. Тут не йдеться про те, що принципи недискримінації породжують індивідуальні права, а про те, що принципи недискримінації зумовлюють як індивідуальні, так і групові права. Певні форми дискримінації завдають шкоди як окремим особам, так і соціальним групам, але що правові механізми компенсують цю шкоду через призму індивідуальних прав [26, с. 86].

Зазначене підтверджує те, що окреслена тема цього дослідження не є вичерпаною та становить науковий інтерес для подальшого вивчення.

1.4. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян.

Неможливо не погодитися з тим, що суспільство завжди є різноманітним, в ньому виділяються різні групи людей, які можуть відрізнятися за мовними, національними, релігійними, віковими та багатьма іншими ознаками. У преамбулі Основного Закону проголошено, що український народ - це громадяни України всіх національностей. Тому, норми КУ спрямовані на захист прав не лише національних меншин, а й інших категорій осіб, які не мають громадянства України, тим самим втілено принцип національної рівноправності, який означає заборону дискримінації за національною ознакою не лише громадян, а й іноземців, осіб без громадянства, біженців тощо [207, с. 94].

Нетерпимість до будь-яких «інших ознак» може стати причиною серйозних конфліктів в суспільстві, причиною вчинення кримінальних правопорушень, підґрунтям для маніпуляції суспільною думкою, становити серйозну небезпеку для держави. Тому, саме на державу має бути покладений обов'язок вчасно виявити такі небезпечні суспільні тенденції та вжити невідкладних заходів для боротьби з ними. Мотиви нетерпимості і ненависті можуть бути різними, є змінними і часто залежать від історичного моменту, політичної ситуації, так званої, «толерантності» держави до тих чи інших їх проявів.

До детермінантів кримінального правопорушення за ст. 161 КК України можна віднести: інформаційне середовище (наявність пропаганди; толерування радикалізму, дезінформації через ЗМІ); соціально-економічне становище (низький рівень освіченості, бідність та безробіття); ідеологічна і політична нетерпимість (пропагування ненависті, поширення і толерування ідей расизму та ксенофобії); проблеми у правозастосуванні (безкараність, недосконалість правових норм); культурні стереотипи (упередження, небажання критичного переосмислення).

В цьому контексті є цікавим аналіз тенденцій судової практики щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 КК України. Зокрема, кількість розглянутих судами кримінальних проваджень за ст. 161 КК України за період з 2012-2024 року не є багаточисельною порівняно з іншими категоріями кримінальних правопорушень.

Проте, за проаналізований період з 2012 року кількість справ вказаної категорії поступово збільшувалася. Також прослідковується тенденція значного збільшення кількості кримінальних проваджень переданих за вказаною кваліфікацією з обвинувальним актом до суду в період починаючи з 2022 року - після початку повномасштабних військових дій на території України. При цьому, в період до 2022 року справи направлялися до суду з кваліфікацією за ст. 161 КК України або в сукупності зі статтями щодо кваліфікації проти життя і здоров'я. Після оголошення воєнного стану з 2022 року, зазначена категорія справ почала надходити до суду в сукупності з статтями, які передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (здебільшого, за ст.ст. 109, 110, 111, 436-1, 436-2 КК України) [98].

З даними Єдиного державного реєстру судових рішень за 2012, 2013, 2014 та 2015 роки віднайдено відповідно 1, 2, 2 і 2 вироки щодо за ст. 161 КК України [98]. За період 2016 – 2022 рік починають з'являтися справи, які стосувалися не тільки розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті (як наприклад, в справі про перешкоджання релігійній діяльності «Свідків Єгови»), але і з додатковою кваліфікацією за ст.ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту» КК України. Справи щодо посягання на національні почуття українців, стосувалися заперечення права українців на власну державність і самостійність у вирішенні внутрішніх та зовнішніх питань. Всього віднайдено вироків за різними частинами ст. 161 КК: за 2016 - 3; за 2017 - 3; за 2018 - 2; за 2019 - 4; за 2020 - 4;

за 2021 - 2. В період 2022-2024 років кількість справ за вказаною кваліфікацією значно зросла. За 2022 - 20; за 2023 - 39; за 2024 - 8 [268, с. 50]. При чому, у зазначених справах, кваліфікація відбувалася за сукупністю із ст.ст. 109, 110, 338, 436-2 КК України.

Висновки до розділу I

1. З проведеного аналізу конституційних норм вітчизняного законодавства та законодавства держав ЄС було встановлено, що всі вони містять закріплені, ще на рівні основних законів – конституцій, положення про «рівність», «рівноправність» та закріплюють «принцип недискримінації», що перегукується з логікою побудови аналогічних норм в Конституції України.

1.1. В законодавстві держав ЄС по-різному підходять до формулювання зазначених приписів та міститься різний перелік суб'єктів на яких розповсюджуються проаналізовані вище норми. Так, більшість держав містить формулювання «всі», «ніхто», «кожен», «людина» - тобто, узагальнений суб'єктний склад. Натомість, такі держави як Греція, Іспанія, Німеччина – містять посилення на національну приналежність, інші держави роблять прив'язку до громадянства. Безпосередньо поняття «дискримінація» закріплено в основних законах таких державах, як: Нідерланди, Словаччина, Естонія, Угорщина, Австрія, Ірландія, Іспанія, Литва, Мальта.

2. Вивченням міжнародних актів (Загальної декларації прав людини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Міжнародного пакта про громадянські і політичні права) встановлено, що в міжнародному праві виділяють окремо поняття: принцип рівності і принцип недискримінації, а також, що «принцип недискримінації» є продовженням «принципу рівності», але не співпадає з ним, має свій власний зміст.

2.1. Визначення місця і значення принципу рівності і принципу недискримінації, в світлі приписів ЄС та практики ЄСПЛ, доводить, що ці

принципи не є елементом, який стосується виключно громадян ЄС. Хартія ЄС про основоположні права визначає рівність всіх щодо закону (права), а також забороняє дискримінацію. Рівність щодо закону і право на недискримінацію становлять собою основні права особи, які не залежать від походження чи економічного статусу. Гарантія рівності і заборона дискримінації закріплені в ЄКПЛ і є частиною права ЄС як загальна засада права. «Принцип рівності» і «принцип недискримінації» є окремими, але функціонально один з одним пов'язані. З аналізу джерел «принципів рівності» і «недискримінації» в ЄС вбачається, що його необхідно шукати в спільних конституційних традиціях держав-членів ЄС та в універсальних для всіх міжнародних актах (ЄКПЛ).

2.2. Аналіз законодавства ЄС свідчить про намагання уніфікування законодавства в сфері боротьби з дискримінацією та посяганням на рівноправність. Кримінальне законодавство всіх держав ЄС містить положення про заборону та караність посягання на рівноправність громадян з різних підстав (раси, кольору шкіри, мови, статі та іншими ознаками), що захищає конституційні гарантії, послуговуючись терміном «дискримінація».

2.3. Вітчизняне законодавство (ст. 161 КК України) передбачає кримінальну відповідальність за дискримінацію за певними ознаками, проте, термін «дискримінація» в ст. 161 КК України не вживається.

2.4. Проаналізовані рішення ЄСПЛ вказують, по-перше, на велику кількість рішень, що стосуються питання рівноправності та яскраво ілюструють як позитивний так і негативний досвід, який був нагромаджений європейськими державами в процесі реалізації права кожного громадянина ЄС на рівноправність. Практика ЄСПЛ щодо питань посягань на рівність та дискримінацію є доволі широкою та охоплює різні сфери суспільного життя людини.

2.5. За звітами неурядових організацій та рекомендації Ради Європи, Комітетів ООН та Єврокомісії антидискримінаційне законодавство України не в

повній мірі забезпечує ефективність боротьби з посяганнями на рівноправність громадян.

3. Дослідженням принципів рівності, рівноправності та недискримінації займалося широке коло вітчизняних науковців. В більшості випадків, такі дослідження носили фрагментарний характер і стосувалися дослідження кримінально-правового аспекту відповідальності за злочинні посягання на рівноправність. Єдиної думки щодо взаємозв'язку принципів «рівності», «рівноправності» і «недискримінації» серед науковців немає. Деякі вчені ототожнюють ці поняття, інші вважають, що принцип недискримінації є похідним від принципу рівності, або ці принципи є самостійними.

3.1. В юридичній науці держав ЄС також широко представлені думки щодо таких категорій як: принципи «рівності», «рівноправності» і «недискримінації». Існує три основні правові джерела рівності та недискримінації. Особливе значення для розвитку концепцій рівності та недискримінації в європейському правовому контексті: конституційні традиції та антидискримінаційні норми в європейському правовому контексті: конституційні традиції держав-членів та держав ЄЄП; право ЄС та право прав людини держав-членів та держав ЄЄП; право ЄС; і право прав людини, зокрема, ЄКПЛ.

3.2. Під «захищеними ознаками» рівноправності варто розуміти певні характеристики (риси, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнавати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі.

3.3. Принципи «рівності», «рівноправності» і «недискримінації» не є ідентичними поняттями. Вони в багатьох аспектах співпадають, але є різними за своєю сутністю. «Принцип недискримінації» існує в межах «принципу рівності». «Принцип рівності» передбачає забезпечення рівних умов для реалізації особою належних їй прав, тоді як «принцип недискримінації» – це створення умов для

недопущення обмеження належних особі прав. «Рівноправність» полягає у володінні кожним суб'єктом права встановленою законодавством рівною сукупністю прав і обов'язків відносно суб'єктів, які знаходяться з ним в однаковому правовому положенні (маючи однаковий правовий статус). «Рівність» передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, тобто рівність усього спектру прав та обов'язків, тоді як «рівноправність» виключно рівність прав і свобод людини. «Право на недискримінацію» є окремим основним правом, що входить до «права на рівність», але, крім того, містить додатковий складник – право на правомірне розрізнене ставлення, чого не містить категорія рівності.

3.4. Міжнародний підхід до питань «принципу рівноправності», «рівності» і «недискримінації» виходить з того, що «грамотна позитивна дискримінація» не суперечить вимогам «принципів рівності» і «недискримінації». Оскільки, саме закріплення принципу рівності перед законом в тандемі з заборобою дискримінації, позитивними діями держави може забезпечити дотримання та реалізацію принципу рівності.

4. За результатами аналізу статистичної звітності встановлено, що кількість розглянутих вітчизняними судами кримінальних проваджень за ст. 161 КК України за період з 2012-2022 року не є багаточисельною порівняно з іншими категоріями кримінальних правопорушень.

4.1. В період після початку повномасштабних військових дій на території України відмічається тенденція до значного збільшення такої категорії справ. Що свідчить про розуміння державою важливості захисту від посягань на рівноправність громадян та про, можливе, збільшення кількості зазначеної категорії кримінальних правопорушень саме в умовах воєнного конфлікту.

РОЗДІЛ II.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ «ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ» ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Об'єкт злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу

Кримінальне законодавство України закріплює захист тих суспільних відносин, які поставлені під особливу охорону. Кримінальне правопорушення «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», відповідальність за яке передбачено ст. 161 КК України, відноситься до категорії кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті.

Під злочинними посяганнями на ґрунті ненависті розуміють такі протиправні кримінально-карані діяння, які вчиняються на ґрунті нетерпимості та упередженого ставлення до людини або певних груп людей.

Також «злочини на ґрунті ненависті» розуміють як злочинні дії, вчинені через упередження або негативне стереотипне ставлення до певних груп людей. При цьому, злочин на ґрунті ненависті має дві обов'язкові ознаки: діяння (дія або бездіяльність) має являти собою злочин відповідно до кримінального законодавства і завдавати фізичної, матеріальної чи психологічної шкоди; дія або бездіяльність повинні бути мотивовані упередженням. Форми упередження складають: упереджені негативні думки та/або стереотипні припущення;

нетерпимість або ненависть щодо певної групи або осіб, кого вважають членами групи, що має спільні ознаки, як-от раса, етнічна належність, мова, релігія, національність [48].

Нетерпимість як світоглядно-психологічний стан є досить розповсюджене соціогуманітарне явище, яке створює підґрунтя для ненависті і ворожнечі, спричинює екзистенційні кризи [111, с. 40]. В історії людства нетерпимість була завжди, вона породжувала війни, релігійні переслідування й ідеологічні протистояння [291, с. 182]. Упередження є способом вираження непродуманих або прийнятих з обмеженими доказами стереотипів [278, с. 139]. Неприпустимим є ототожнення ненависті та упередження. Ненависть – це почуття, в якому комбінуються складні емоції, упередження – їх прояв [181, с. 180]. Коли правова система відображає або підтримує стереотипи, це призводить до нерівного поводження з окремими групами людей [45, с. 229].

Саме мотив ненависті, як наслідок упередження, нетерпимості та негативного ставлення винної особи до певної соціальної групи (соціальних груп) лежить в основі свідомості особи, яка йде на вчинення відповідного кримінального правопорушення [296, с. 264].

Крім того, варто також звернути увагу на існування такої категорії, як «мова ворожнечі». Під «мовою ворожнечі» Комітет міністрів РЄ розуміє: «всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [34].

Варто відмітити, що вітчизняне законодавство не передбачає безпосередню кримінальну відповідальність за мову ворожнечі, яка підбурює до насильства. Натомість, можливо використовувати для кримінального переслідування за мову ворожнечі ст. 161 КК України. Також, потенційно можливо було б використати

ст. 300 КК України «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» [159].

«Кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті» є більш широке поняття, ніж поняття «ворожнеча», яке застосовано в ст. 161 КК України.

Дискусійним в юридичній науці є питання «об'єкту кримінального правопорушення», до визначення якого підходять в різний спосіб: як життєвий інтерес, охоронюваний правом; соціальна цінність; законний інтерес, правове благо; соціальна безпека; права та свободи людини і громадянина; соціальна оболонка; система цінностей, належних суб'єктам правового обороту; правовідносини; правопорядок; суспільні відносини; людина тощо. В науці влучним, на нашу думку, є визначення поняття «об'єкт кримінального правопорушення» як те, на що спрямоване діяння людини та її пізнання, це те, що знаходиться під охороною кримінального закону, те, чому воно заподіює шкоду. Саме в об'єкт (і ні у що інше) як своєрідну мішень влучає особа, вчиняючи (намагаючись вчинити) кримінальне правопорушення, хоч це і заборонено під загрозою покарання [93, с. 146].

Досліджуючи окреслену вище тему, М. Панов, С. Харитонов, В. Гальцова визначають об'єкт кримінального правопорушення, як охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, які виникають і функціонують у суспільстві з приводу соціальних цінностей, матеріальних і нематеріальних благ та інтересів суб'єктів суспільних відносин, на які посягають кримінальними правопорушеннями і заподіюють їм істотну шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди. Об'єкт кримінального правопорушення, з метою конкретизації, більш глибокого з'ясування його сутності та значення, пропонується поділяти на види: загальний (сукупність усіх суспільних відносин, що охороняються від кримінально-протиправних посягань нормами посягань нормами кримінального законодавства), родовий (певне коло (група) тотожних або однорідних за своєю соціальною сутністю суспільних

відносин, які охороняються єдиним комплексом (групою) взаємопов'язаних кримінально-правових норм) та безпосередній (частиною родового об'єкта є конкретні суспільні відносини, що охороняються і яким безпосередньо заподіюється шкода кримінальним правопорушенням або створюється загроза її заподіяння [195, с. 266].

Виходячи з приписів вітчизняного кримінального законодавства, об'єкт кримінального правопорушення становлять суспільні відносини, зазначені в ст. 1 КК України, які охороняються законом і яким протиправними діями завдано шкоду.

Під *родовим об'єктом* розуміється певне групування суспільних відносин за певними критеріями, що підкреслює їх однорідність, допомагає класифікувати кримінальні правопорушення. Саме таким чином побудовані розділи КК України в Особливій частині. За допомогою родового об'єкту можливо здійснити класифікацію кримінальних правопорушень, вибудувавши їх певну систему. Родовий об'єкт визначають як об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною суттю суспільних відносин, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм [168, с. 105].

Що стосується вітчизняного кримінального законодавства, то варто відмітити, що і досі питання місця складу кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 161 КК України залишається дискусійним. Так, наприклад, висувалася думка, щодо необхідності перенесення діяння - «розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті» до розділу XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [174, с 86].

Натомість, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, які містяться у розділі V Особливої частини КК України, виступають суспільні відносини, що забезпечують дотримання принципу рівноправності людини і громадянина, реалізації їх виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод. Вважаємо, що

доцільно було б змінити назву розділу V, виклавши його у такій редакції: «Кримінальні правопорушення проти рівності, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

В свою чергу, *безпосередній об'єкт* складають певні, визначені, конкретні суспільні відносини, які поставлено законодавцем під кримінально-правову охорону і яким завдається шкода кримінальним правопорушенням.

У вітчизняному законодавстві кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, передбачена в ст. 161 КК України. Так, в ч. 1 вказаної норми передбачено відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [159].

Суспільна небезпека кримінального правопорушення за ст. 161 КК України полягає у тому, що дії, які його утворюють грубо порушують суспільні відносини у сфері забезпечення рівності громадян у своїх правах та свободах та рівності громадян перед законом [276, с. 59]. Як наслідок таких кримінально-протиправних посягань, можуть посилитися соціальні конфлікти в суспільстві, виникнути протистояння між групами на ґрунті расової, національної, релігійної чи іншої нетерпимості, все це призводить до порушення прав людини в цілому.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є суспільні відносини, що забезпечують рівноправність громадян та їх права [170, с. 140]. Існує розуміння безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України як охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини у сфері забезпечення рівності громадян у їх конституційних правах, які закріплені в основному законі

[171, с. 154]. Або трактування безпосереднього об'єкту зазначеного вище кримінального правопорушення як суспільних відносин у сфері кримінально-правової охорони рівності громадян у їхніх конституційних правах та правах громадян на рівність перед законом [276, с. 60]. До основного безпосереднього об'єкту зазначеного кримінального правопорушення відносять, як правило, конституційний принцип рівності громадян [169, с. 179]. Існує думка, що безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення є правовідносини, що складають міжнародний правопорядок в частині захисту від заподіяння шкоди великим групам людей у вигляді розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті у зв'язку із їх переконаннями. Тому, висловлювалася пропозиція розмістити окреслену статтю в розділі XX Особливої частини КК України [176, с. 174].

В науковій доктрині також висувається думка, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є не конституційні відносини, а суспільні відносини, які становлять міжнародний правопорядок. Так, С. Лихова зазначає, що ст. 161 КК України спрямована на захист правовідносин, суб'єктами яких виступають не окремі особи, а їх групи, яких об'єднують спільні риси: раса, колір шкіри, національність, релігійні, інші переконання тощо. Тому, вказана норма, з урахуванням відносин, на які вона посягає, повинна міститися не в V розділі Особливої частини КК, а в XX: «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [176, с.172].

Під терміном «міжнародні злочини» зазвичай розуміють злочини, визначені в ст. 5 Римського Статуту МКС, а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [183, с. 7]. Характерним для таких кримінальних правопорушень є те, що вони зазвичай вчиняються на територіях декількох держав або становлять небезпеку для таких. Натомість, кримінальне правопорушення за ст. 161 КК України посягає не на інтереси людства, а на

права конкретної особи, групи осіб. Тому, підтримуємо точку зору, що ст. 161 КК України вірно розміщена саме у розділі V Особливої частини КК.

Правильне визначення безпосереднього об'єкта дає можливість чітко встановити коло суспільних відносин, що охороняються, визначити ступінь суспільної небезпечності, правильно сформулювати склад кримінального правопорушення.

Поряд з основним безпосереднім об'єктом (в нерозривному з ним зв'язку) може бути і додатковий безпосередній об'єкт, під яким розуміють відносини, які підлягають самостійній кримінально-правовій охороні поряд з основним безпосереднім об'єктом, при цьому відносяться до іншого родового об'єкту. Існування поряд з основним безпосереднім об'єктом і додаткового безпосереднього об'єкту підтверджує більшу суспільну небезпечність вчиненого кримінального правопорушення.

Основним безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення є рівність громадян у їх конституційних правах та рівність їх перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина. Факультативним додатковим об'єктом можуть бути честь і гідність особи, її життя, здоров'я, власність, встановлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень [189, с. 356].

Так, В. Маркін стверджує, що свобода віросповідання (чи її окремі сфери) не є обов'язковим (основним чи додатковим) об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України; у випадку вчинення дій, спрямованих на розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, а також образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями така свобода може виступати лише додатковим факультативним об'єктом [180, с. 7].

Видовим об'єктом є той об'єкт, на який посягають кримінальні правопорушення окремого виду (тілесні ушкодження, вбивства, викрадення та ін. в межах родового об'єкту).

На нашу думку, під основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України можна розуміти суспільні відносини, які забезпечують фундаментальне конституційне положення - рівність прав і свобод людини і громадянина в усіх сферах суспільного життя, незалежно від притаманним такій особі ознакам.

Зарубіжне кримінальне право здебільшого не надає такого важливого значення поняттю об'єкта злочинного посягання, як це характерно для українського права. Законодавці держав ЄС в різний спосіб підійшли до формулювання порушення рівноправності та визначення об'єкта посягання

Так, в розділі 5 «Злочинні дії, які порушують співіснування людей» КК Чехії міститься ч. 2 ст. 352, в якій передбачено відповідальність за застосування насильства щодо групи осіб або щодо окремої особи, за погрозу їм смертю, тілесними ушкодженнями, заподіяння значної шкоди за їх справжню чи передбачувану расу, приналежність до етнічної групи, національності, політичних чи релігійних переконань або через наявність або відсутність віросповідання [162]. Об'єктом посягання є: громадська, суспільна безпека та порядок; права та свободи людини, психологічна та фізична недоторканість особи. В цьому ж розділі КК Чехії міститься ч. 1 ст. 355, яка закріплює відповідальність за публічну образу будь-якої нації, мови, раси, етнічної групи, групи осіб у зв'язку з їх справжньою або передбачуваною расою, приналежністю до етнічної групи, національності, наявністю політичних чи релігійних переконань або наявності чи відсутності віросповідання [162]. Об'єктом посягання є: суспільні відносини, які забезпечують захист людської гідності, честі та рівноправності. Частиною 1 ст. 356 КК передбачено відповідальність за публічне розпалювання ненависті до будь-якої нації, раси, етнічної групи, релігії, класу чи іншої групи людей або підбурювання до обмеження прав і свобод їх членів [162]. Об'єктом посягання є: суспільні відносини, які забезпечують захист громадського порядку, безпеки, спокою та поваги до людської гідності.

В розділі 16 «Злочини проти миру, людяності і військові злочини» КК Польщі міститься ст. 119, яка передбачає відповідальність за застосування насильства або незаконного залякування щодо групи осіб або окремої особи через її національну, етнічну чи расову приналежність, політичні, релігійні переконання або відсутність релігійних переконань [155]. Об'єктом посягання є: фізична та психічна недоторканність особи, громадська безпека та основні права і свободи людини (зокрема, право на недискримінацію) та захист людської гідності, принцип рівності всіх перед законом.

В ст. 194 розділу 24 «Злочини проти свободи совісті і віросповідання» КК Польщі передбачено відповідальність за обмеження людини у належних їй правах через її релігійні переконання або їх відсутність. Об'єктом посягання є: релігійна свобода та право на релігійні переконання. В ст. 196 тогож розділу закріплено відповідальність за образу релігійних почуттів інших осіб, публічний предмет поклоніння або місце для публічного виконання релігійних обрядів [155]. Об'єктом посягання є релігійні почуття людей.

Статтею 256 розділу 32 «Злочини проти публічного порядку» КК Польщі передбачено відповідальність за публічну пропаганду фашистського або іншого тоталітарного устрою держави або розпалювання ненависті на ґрунті національних, етнічних, расових, релігійних відмінностей або з огляду на нерелігійність. Об'єктом посягання є: права і свободи людини на рівність і свободу від дискримінації; громадський порядок та безпека. В ст. 257 передбачено покарання за публічну образу групи людей або визначеної особи з підстав її національної, етнічної, расової, релігійної приналежності або з підстав відсутності релігійних переконань, або за порушення з таких підстав тілесної недоторканості іншої особи [155]. Об'єктом посягання є: тілесна недоторканність людини; честь і гідність людини; рівність осіб; громадська безпека.

В ст. 225-2 розділу 5 «Злочини проти гідності особи» КК Франції закріплено відповідальність за дискримінацію (визначену у ст. 225-1 зазначеного Кодексу),

вчинену по відношенню до фізичної або юридичної особи [160]. Об'єктом посягання є: права і свободи людини, право на недискримінацію.

КК Іспанії в книзі II «Злочин і покарання», розділі 15 «Про злочини проти працівників», в ст. 314 передбачено відповідальність для тих, хто здійснює серйозну дискримінацію в державній або приватній сфері зайнятості. Об'єкт посягання: права і свободи людини, право на недискримінацію. В книзі II, розділу XXI «Злочини проти Конституції», главі IV «Про злочини, пов'язані з виконанням основних прав і громадської свободи», ч. 1 ст. 510 «Про злочини, вчинені у зв'язку з виконанням основних прав і громадської свободи, гарантованих Конституцією» КК Іспанії передбачено покарання за спонукання до дискримінації, ненависті або насильства проти груп і об'єднань. Об'єктом посягання є: громадський порядок, права і свободи людини. В тій же книзі та главі КК знаходиться ч. 1 ст. 511, де передбачено відповідальність для приватної особи, яка виконуючи публічні обов'язки, відмовить надати послугу іншій особі, яка має право на неї. Об'єктом посягання є: права і свободи людини, рівність і недискримінація, право на доступ до публічних послуг без дискримінації, дотримання норм публічної адміністрації. Там же міститься ст. 512, де закріплено відповідальність для того, хто під час виконання своєї професійної чи підприємницької діяльності відмовить іншій особі надати послугу, на яку вона має право, з причин її ідеології, релігії, переконань, етнічної, расової чи національної приналежності, статі, сексуальної орієнтації, сімейного стану, хвороби або інвалідності. Об'єктом посягання є: права і свободи людини, рівність і недискримінація, право на отримання послуги. В ст. 522 КК Іспанії передбачено покарання для тих, хто шляхом насильства, залякування, примусу або будь-якого іншого незаконного примусу перешкоджає члену або членам релігійної організації здійснювати сповідування їх віровчення або перешкоджають їх участі у богослужіннях. Об'єктом посягання є: свобода віросповідання, громадський порядок. В ст. 525 зазначеного вище Кодексу закріплено покарання для особи, яка з метою образи почуттів членів будь-якої

релігійної конфесії публічно, словесно, письмово чи в будь-якому документі буде знущатися над догмами, переконаннями, обрядами, або образить тих осіб, які їх будуть славити або здійснювати або для тих, хто буде знущатися усно або письмово над тими, хто не сповідує жодної релігії або жодних переконань [147]. Об'єктом посягання є: релігійні почуття людини; громадський порядок; суспільні відносини щодо захисту поваги до релігійних вірувань та переконань.

В ч. 1 ст. 130 «Підбурювання до ненависті» розділу 7 «Злочинні дії проти суспільного порядку» КК ФРН передбачено покарання за порушення суспільного спокою шляхом розпалювання ненависті. Об'єктом посягання є: громадський порядок; суспільний мир; права окремих осіб або групи осіб, їх честь і гідність, рівність і свобода від дискримінації. В ст. 166 «Образа віросповідання, релігійних організацій і світоглядних об'єднань» розділу 11 «Злочини проти релігії і світогляду» передбачено покарання за публічну або шляхом розповсюдження матеріалів образу релігії чи світогляду осіб, образу діючої на території Німеччини церкви чи іншого релігійного або світоглядного об'єднання шляхом порушення суспільного спокою. Об'єктом посягання виступає: громадський спокій та право громадян на вільне сповідування своїх релігійних або ідеологічних переконань без приниження та образ. В ст. 167 «Перешкоджання відправленню релігійного обряду» визначено відповідальність за умисне в грубій формі перешкоджання богослужінню, діючої на території Німеччини церкви або іншого релігійного об'єднання [163]. Об'єктом посягання є: право на вільне проведення богослужінь, громадський порядок.

В гл. 3 «Злочини проти прав громадян», в р. 4 «Злочини проти трудових прав громадян» КК Болгарії, наявна ст. 172, в ч. 1 якої передбачено відповідальність за умисне перешкоджання іншій особі влаштуватися на роботу або за примушування останньої до звільнення [145]. Об'єктом посягання є: право на працю без дискримінації. В гл. 3 «Злочини проти прав громадян» в р. 1 «Злочини проти рівноправності громадян» цього ж кодексу в ч. 1 ст. 162 закріплено відповідальність за підбурювання до дискримінації, насильства або

ненависті. Об'єктом посягання є: громадський порядок, фізична і психологічна недоторканність людини, право на рівність і недискримінацію. Частиною 2 вказаної статті передбачено відповідальність за насильство щодо іншої особи або завдання шкоди її майну [152]. Об'єкт посягання: громадський порядок, фізична і психологічна недоторканність людини, право на рівність і недискримінацію. Частиною 3 закріплено, що підлягає відповідальності особа, яка створює або очолює організацію або групу яка поставила собі за мету вчинення дій, передбачених частинами (1) і (2), або систематично допускає вчинення таких дій. Об'єктом посягання є: громадський порядок, фізична і психологічна недоторканність людини, право на рівність і недискримінацію. В цьому ж розділі знаходиться ст. 163 в ч. 1 якої передбачено відповідальність за участь у натовпі, що зібрався для нападу на групи населення, окремих громадян або їх майно у зв'язку з кольором шкіри, національною, етнічною чи расовою приналежністю або сексуальною орієнтацією. Об'єктом посягання в даному випадку виступає: громадський порядок, фізична і психологічна недоторканність людини, право на рівність і недискримінацію. В гл. 3 «Злочини проти прав громадян», в р. 2 «Злочини проти віросповідання» в ч. 1 ст. 164 КК Болгарії закріплено відповідальність за пропаганду або підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті на релігійному ґрунті [152]. Об'єктом посягання є: громадський порядок, фізична і психологічна недоторканність людини; право на рівність і недискримінацію; право на вільне віросповідання.

В ст. 8 р. 16 КК Швеції «Злочини проти громадського порядку» передбачено відповідальність для особи, яка в заяві або іншому поширюваному повідомленні підбурює до насильства, погрожує або висловлює зневагу до етнічної групи, іншої подібної групи осіб або особи, яка належить до однієї з цих груп, з посиленням на расу, колір шкіри, національне або етнічне походження, віросповідання, сексуальну орієнтацію або трансгендерну ідентичність чи самовираження. Об'єктом посягання є: громадський порядок, право на рівність і недискримінацію, фізичне та психічне здоров'я людини. У ст. 9 цього ж розділу

КК Швеції, передбачено відповідальність для підприємця за дискримінацію ним під час підприємницької діяльності [149]. Об'єктом посягання є: право на рівність і недискримінацію.

В гл. 5 «Корупція та правопорушення, пов'язані з порушенням службових обов'язків», в р. 2 «Правопорушення при виконанні службових обов'язків» КК Румунії міститься ч. 2 ст. 297 «Зловживання службовим становищем», де передбачено покарання службової особи за обмеження реалізації прав особи або створення для неї ситуації неповноцінності за ознаками раси, національності, етнічного походження, мови, релігії, статі, сексуальної орієнтації, політичної належності, майнового стану, віку, інвалідності, наявності хронічного незаразного захворювання або ВІЛ-інфекції/СНІДу [164]. Об'єктом посягання є: право на рівність і недискримінацію особи.

В ч. 1 ст. 125 «Порушення рівноправності» розділу 11 «Кримінальні правопорушення проти прав людини і основоположних свобод» КК Хорватії передбачено відповідальність за відмову, обмеження або обумовлення права іншої особи на придбання товарів або отримання послуг, право на здійснення діяльності, право на працевлаштування та просування по службі, а також надання переваг іншим особам у здійсненні вищезазначених прав на підставі відмінностей за ознаками раси, етнічного походження, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження, освіти, соціального, сімейного стану, віку, стану здоров'я, генетичної спадковості, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації або за іншими ознаками. Об'єктом посягання виступають: право людини на рівність і недискримінацію; право людини на придбання товарів, отримання послуг, працевлаштування, просування по службі, здійснення діяльності. В ч. 2 вказаної норми закріплено відповідальність за переслідування осіб або організації через їхню діяльність на користь людської рівності [161]. Об'єктом посягання є: право на рівність і

недискримінацію, громадський порядок, право брати участь у громадських організаціях.

В ч. 1 ст. 283 «Підбурювання до ненависті» р. 20 «Злочини проти громадського порядку» КК Австрії передбачено покарання за підбурювання до насильства, образу щодо церкви чи релігійної громади або іншої групи осіб [144]. Об'єктом посягання є: право на вільне віросповідання, право на рівність і недискримінацію, фізична і психологічна недоторканність особи, громадський порядок.

В ст. 266 б гл. 27 «Посягання на честь і гідність» КК Данії передбачено покарання за публічне поширення повідомлень, які містять погрози, образи або приниження групи осіб через їх расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження або віру, інвалідність, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерні характеристики [146]. Об'єкт посягання - громадський порядок, право на рівність, честь і гідність особи, фізична та психічна недоторканність особи.

В ст. 151 «Розпалювання соціальної ворожнечі» гл. 10 «Злочини проти політичних та громадянських прав», р. 1 «Злочини проти рівності» КК Естонії передбачено відповідальність за публічне розпалювання ненависті або насильства. Об'єктом посягання виступає: громадський порядок, фізична та психічна недоторканність людини, право на рівність і недискримінацію. Статтею 152 «Порушення рівності» гл. 10 «Злочини проти політичних та громадянських прав», р. 1 «Злочини проти рівності» вказаного кодексу передбачено відповідальність за незаконне обмеження прав особи або надання їй незаконних переваг за певними ознаками. Об'єктом посягання є: право людини на рівність і недискримінацію. В ст. 153 «Дискримінація на основі спадкових факторів ризику», передбачено покарання за незаконне обмеження прав особи або надання незаконних переваг особі на підставі її спадкових факторів ризику [153]. Об'єкт посягання: право на рівність і рівноправність.

В р. 25 «Злочини та кримінальні проступки проти рівноправності особи та свободи совісті» КК Литви міститься ст. 169, в якій передбачено відповідальність

за недопущення участі групи осіб або особи, яка належить до такої групи нарівні з іншими в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності або на обмеження прав і свобод такої групи осіб або особи. Об'єктом посягання є: право на участь особи в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності; право на рівність і недискримінацію. В цьому ж розділі міститься ч. 1 ст. 170, в якій передбачено покарання за вчинення дій з метою розповсюдження матеріалу, що висміює, зневажає, розпалює ненависть або підбурює до дискримінації. В ч. 2 зазначеної статті закріплено покарання за висміювання, зневагу, розпалювання ненависті або підбурювання до дискримінації групи осіб або особи. Об'єкт посягання - право на рівність і недискримінацію; честь і гідність особи. Статтею 170-1 передбачено покарання за створення, фінансування об'єднання або організованої групи чи організації з метою дискримінації групи людей [151]. Об'єктом посягання є: право на рівність і недискримінації людини.

В ст. 149-1 «Порушення заборони дискримінації» р. 14 «Злочини проти особи, основних прав та основних свобод» КК Латвії об'єктом посягання є: право людини на рівність і недискримінацію; фізична і психічна недоторканність людини. В ст. 150 «Розпалювання соціальної ворожнечі та розбрату» закріплено відповідальність за розпалювання ворожнечі [150]. Об'єктом посягання є: громадський порядок; право на рівність; фізична та психічна недоторканність людини; здоров'я людини.

В р. 16 «Злочинні діяння проти прав і свобод людини» КК Словенії міститься ч. 1 ст. 131 «Порушення рівності», в якій передбачено покарання за позбавлення особи певних прав або основних свобод, які визнані міжнародним співтовариством або визначені конституцією чи законом, або обмеження такого права чи свободи. Об'єкт посягання - права і свободи людини; право на рівність і недискримінацію. Частина 2 зазначеної норми закріплює відповідальність за переслідування особи чи організації за те, що вони виступають за рівність людей. Об'єктом посягання виступають: право на рівність; право приймати участь у

громадській організації; право на вільний вибір діяльності. В р. 29 «Злочинні діяння проти громадського порядку та спокою» КК Словенії міститься ст. 297 «Публічна пропаганда ненависті, насильства чи нетерпимості» [157]. Об'єктом посягання у вказаній нормі є: громадський порядок; честь і гідність особи; фізична і психічна недоторканність людини.

В гл. 21 «Злочини проти гідності людини та деяких основних прав» КК Угорщини міститься ст. 216 «Насильство над членом спільноти». Об'єкт посягання: громадський порядок; фізична і психічна недоторканність особи; право на рівність; права і свободи людини. В гл. 32 «Злочини проти громадського спокою» вказаного КК міститься ст. 332 «Підбурювання проти громади» [158]. Об'єктом посягання є: громадський порядок; право на рівність і недискримінацію; фізична і психічна недоторканність особи.

В ст. 82 ВА р. 2 «Злочини проти громадського порядку» КК Мальти передбачено покарання за використання будь-яких погрозливих, образливих чи зухвалих слів, поведінки, друкованих матеріалів, що таким чином розпалює ненависть або насильство [154]. Під об'єктом посягання розуміється: порушення рівності; порушення громадського порядку; честь і гідність особи.

В р. 4 «Злочини щодо здійснення державних обов'язків і прав держави» КК Нідерландів міститься ст. 137с, яка передбачає відповідальність за образливі публічні заяви. Об'єктом посягання є честь і гідність особи; право на рівність. В даному розділі міститься ст. 137 d, в якій передбачено покарання за розпалювання ненависті і дискримінації, застосування насильства. Об'єкт посягання - громадський порядок; честь і гідність особи; право на рівність; фізична і психічна недоторканність особи. Частиною 1 ст. 137 е вказаного розділу КК, передбачено відповідальність за розповсюдження матеріалів, які спрямовані на розпалювання ненависті і дискримінації. Об'єктом посягання є: право на рівність і недискримінації особи; честь і гідність людини; фізична і психічна недоторканність. Там же міститься ст. 137 f, якою встановлено покарання за фінансування діяльності, спрямованій на дискримінацію. Об'єктом

посягання є: право на рівність і недискримінацію. У ст. 137 г передбачено покарання за дискримінацію під час виконання службових обов'язків, професії чи бізнесу [148]. Об'єктом посягання виступають: право на рівність і недискримінацію.

В р. 11 «Військові злочини та злочини проти людства» КК Фінляндії міститься ст. 8 «Етнічна агітація» [165]. Об'єкт посягання - честь і гідність; право на рівність і недискримінацію. Об'єктом посягання в ст. 9 «Дискримінація» вказаного розділу виступають: право на рівне ставлення і недискримінацію; право на отримання послуг. В цьому ж розділі міститься ст. 455 в якій передбачено покарання за дискримінацію [165]. Об'єктом посягання охоплюється право на рівність і недискримінацію.

В ст. 457-1 р. 6 «Расизм, ревізіонізм та інші форми дискримінації» КК Люксембургу передбачено відповідальність за публічне спонування до дискримінації, приналежність до організації цілями якої є дискримінація [145]. Об'єктом посягання є: право на рівність і недискримінацію.

З аналізу вище зазначеного кримінального законодавства доходимо висновку, що досліджені кримінальні кодекси держав ЄС, містять у собі норми, які закріплюють кримінальну відповідальність за посягання, порушення рівноправності, принципу рівності та принципу недискримінації. При чому, зазначені норми розміщуються як в одному розділі кримінального кодексу (наприклад: Чехія, Румунія, Данія, Естонія, Литва, Латвія, Мальта, Фінляндія, Люксембург) так і в двох (наприклад: Польща, Швеція, Хорватія, Австрія, Словенія, Нідерланди), інколи, навіть і в трьох (Іспанія, Болгарія).

Відзначаємо, що норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання, порушення рівноправності, принципу рівності та принципу недискримінації знаходяться в різних розділах кримінальних кодексів представлених вище держав: правопорушення проти громадського порядку (Швеція, Австрія, Словенія, Угорщина, Нідерланди), правопорушення проти співіснування людей (Чехія) або посягають на відносини у сфері суспільного

життя (Румунія); проти миру, людяності, військові злочини (Польща, Фінляндія); проти цінностей, захищених міжнародним правом (Хорватія); проти свободи слова і віросповідання (Польща, Болгарія, Іспанія); службові злочини (Австрія, Румунія); проти трудових прав (Болгарія, Іспанія); щодо дискримінації (Люксембург); щодо дифамації (Данія, Швеція); проти політичних і громадянських прав (Естонія, Хорватія).

Підсумовуємо, що держави ЄС по-різному підходять до питання розміщення зазначених норм в кримінальному законі, а отже, і охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (на які можуть бути здійснено посягання) у даному випадку є різними. В кримінальному законодавстві держав ЄС відсутній єдиний підхід щодо розміщення правової норми, яка стосується відповідальності за порушення рівноправності.

Потерпіла особа, за загальним правилом, визнається факультативною ознакою складу кримінального правопорушення і такою, яка має безпосереднє відношення до точного визначення об'єкта кримінального правопорушення [201, с. 327]. Для кримінально-протиправних посягань на рівноправність характерним є те, що людина або група людей стають потерпілими за певною специфічною ознакою, зважаючи на приналежність до певної групи (наприклад, за статтю, віком, релігійними, політичними переконаннями, расою, кольором шкіри або іншою ознакою). Потерпілий зазнає кривди через свою приналежність до певної групи, оскільки, така ознака містить в собі фундаментальну ідентичність певної групи або приналежність особи до певної групи.

Проте, потерпілий не завжди може бути носієм тієї чи іншої ознаки (національність, стать, раса та ін.), а бути лише дотичним до певної групи осіб (наприклад, правозахисник, журналіст та ін.).

Щодо офіційного визначення поняття «потерпілий», то воно наведено в ст. 55 КПК України [159]. В назві ст. 161 КК України використано поняття «порушення рівноправності громадян». Проте, зазначене не вказує на те, що потерпілим від даного кримінального правопорушення може бути виключно

громадянин України. Ми підтримуємо наукову думку [143, с. 7], що зазначена норма підлягає більш розширеному тлумаченню і під поняттям «громадянин» треба розуміти людину в цілому. Від даного кримінального правопорушення потерпілим може бути не тільки громадянин України, але і іноземець або особа без громадянства.

У деяких випадках можна прийти до висновку, що злочинець готовий замінити одного члена групи на будь-кого іншого з тієї самої групи. Оскільки, такий потерпілий наділений певною «груповою ознакою». В будь-якому разі, мова йде саме про посягання на особу всупереч її людської гідності саме через індивідуальність потерпілої особи. Потерпілий обирається через його приналежність до певної групи, такі протиправні посягання несуть в собі певне «повідомлення» суспільству та безпосередньо тій групі, до якої належить потерпілий. Відзначаємо, що у таких випадках потерпає не тільки окрема людина, але і ціла громада, група осіб. Оскільки, вчинення такого роду кримінального правопорушення є сигналом для певної спільноти, про їх відокремленість, особливість, часто вчиняється з метою тримати в страху решту. Крім того, якщо в момент вчинення кримінального правопорушення злочинець був переконаний, що потерпілий має певну ознаку (наприклад, національність, релігійні переконання та ін.), але насправді, потерпілий такої ознаки не мав, дії злочинця необхідно кваліфікувати саме за ст. 161 КК України.

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що вони в різний спосіб підходять до розуміння та закріплення поняття потерпілого від злочинних посягань на рівноправність. Наприклад, використовують такі конструкції: група осіб, особа (ст.ст. 352, 355 КК Чехії; ст. 194 КК Польща; ст. ст. 314, 512 КК Іспанії; ст. 130 КК ФРН, ст. 172 КК Болгарії) людина (ст. 194 КК Польщі); група людей (ст. 257 КК Польщі); фізична та юридична особа (ст. 225-2 КК Франції, ст. 297 КК Румунії).

Факультативною ознакою складу кримінального правопорушення є предмет кримінального правопорушення, який знаходить свій прояв у матеріальних

цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняються діяння [187, с. 110].

Поділяємо точку зору, що предметом кримінального правопорушення не визнаються цінності, позбавлені матеріальності, - життя, здоров'я, авторитет, статева недоторканість, честь, гідність, права, ідеї тощо, а так само певні процеси, дії, функції, стани, тобто ті цінності або явища, які людина може лише усвідомлювати та які не піддаються фізичному впливу [93, с. 156]. Тому, не є предметом кримінального правопорушення, наприклад, почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями. А скоріше, це є об'єктом посягання.

Предметом злочинного посягання на рівноправність, в якості прикладу із кримінального законодавства держав ЄС, можна навести: публічний предмет поклоніння або місце для публічного виконання релігійних обрядів (ст. 196 КК Польщі).

2.2. Об'єктивна сторона злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу.

В юридичній науці під об'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміють зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, визначає у чому полягає кримінальне правопорушення та які наслідки воно спричиняє, за яких умов місця, часу та обставини це кримінальне правопорушення має місце, в якій спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь воно вчиняється [93, с. 163].

Варто відмітити, що саме завдяки об'єктивній стороні в значній мірі можна визначити характер і ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є діяння, яке може виражатися у двох формах: дії і бездіяльності. При чому, дія - це активна вольова поведінка, яка контролюється свідомо особою, а бездіяльність - також вольова поведінка, яка виражається у невиконанні належного обов'язку, який така особа могла і повинна була виконати. До факультативних ознак об'єктивної сторони відносимо: спосіб, місце, час, обставини, ситуацію, знаряддя, засоби вчинення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого в частині 1 ст. 161 КК України виражається у здійсненні будь-якої умисної дії, спрямованої на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [159].

Вже з самої диспозиції зазначеної статті вбачається, що вона має доволі широкий спектр дій, за які передбачена кримінальна відповідальність.

Так, однією із форм вчинення кримінального правопорушення (за ч. 1 ст. 161 КК України) є *умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті*.

Існують різні думки щодо розуміння «розпалювання національної, регіональної, расової або релігійної ворожнечі і ненависті». Так, під розпалюванням національної, регіональної, расової або релігійної ворожнечі і ненависті розуміють розповсюдження будь-яких ідей і поглядів, що підривають довіру і повагу до певної національності, раси або релігійного віросповідання, а також викликають зневагу або почуття ненависті до традицій, культури, способу життя, релігійних обрядів громадян даної національності чи раси тощо [166, с. 158]. Інші науковці, під зазначеною вище категорією розуміють будь-які дії, метою яких є значне посилення серед певних груп населення настроїв неприязні, почуття сильної ворожнечі та огиди до інших етнічних або расових груп чи конфесій [174, с. 13].

Також існує думка, що під зазначеними діями слід розуміти агітацію або пропаганду, здатних вплинути на виникнення расової, національної чи релігійної ворожнечі та ненависті, що вчиняються через поширення, розповсюдження ідей, поглядів тощо. Тобто активні акти поведінки (вчинки) особи чи осіб, які спрямовані на виникнення (збудження) в інших людей таких негативних почуттів та настроїв, як недоброзичливість, неприхильність, вороже ставлення до громадян, їх способу життя, культури тощо, на підставі їх приналежності до певної раси, національності чи релігійних переконань [197, с. 133]. Іншим варіантом розуміння є: поширення різноманітних закликів, вигадуваль, що формують у людей почуття озлобленості, відчуження і викликають неприязнь [174, с. 115]. На думку Т. Нікіфорової, термін «розпалювання ворожнечі та ненависті» відповідає поняттю «мова ворожнечі (або ненависті)» [192, с. 625].

На нашу думку, під поняттям «розпалювання національної, регіональної, расової або релігійної ворожнечі і ненависті» необхідно розуміти одну із форм порушення прав людини, що може розглядатися як правове та соціологічне поняття, яке стосується дій, спрямованих на провокування ненависті і ворожнечі до особи або групи осіб за певною ознакою, характерним для яких є наявність ключового мотиву - ненависті та спрямованості дій на створення негативного, хибного уявлення та ставлення до особи або групи осіб.

Такі ознаки, як «національність, регіональна приналежність, раса, релігія» виступають у даному контексті як «захищені ознаки». Під «захищеними ознаками» можна розуміти певні характеристики (риси, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнавати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі.

При цьому, важливим є те, що для кваліфікації протиправних дій за ч. 1 ст. 161 КК України не важливо чи має реально ті чи інші ознаки (нації, раси, релігії, регіонального походження) потерпіла особа, або цими ознаками потерпіла особа просто наділяється кривдником. В якості прикладу можна навести ситуацію, коли особа сама не володіє певними «захищеними ознаками», а є лише пов'язана з певною релігією, нацією або расою (представляє організацію, яка здійснює захист таких категорій осіб).

Спосіб вчинення (наприклад, через ЗМІ, соціальні мережі в інтернеті, усно, письмово, розповсюдженням листівок, пропагандою, графіті та іншим способом) кримінального правопорушення на кваліфікацію не впливає [265, с. 102]. Проте, в будь-якому разі, такі протиправні дії посилюють серед населення неприязнь, ворожнечу, нетерпимість до певних етнічних, расових, регіональних груп та конфесій.

Прикладом в зазначеному контексті може слугувати вирок Хотинського районного суду Чернівецької області від 10.01.2013 року в справі № 1/724/10/13. За обставинами справи обвинувачений здійснив розповсюдження листівок

стосовно кандидата в депутати, які містили відомості, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, зокрема про те, що вказаний кандидат у депутати є євреєм, а євреї за переконанням останнього, є найвищою расою, яка повинна керувати Україною, інші є третім сортом. Розповсюджуючи в листівках недостовірну інформацію, обвинувачений намагався використати антисемітизм як одну з форм національної нетерпимості, що полягає у ворожому ставленні до євреїв як до етнічної групи [69].

В справі № 212/12892/2012 судом було встановлено, що обвинувачений організував проведення маршу - рейду, під час якого учасники, в присутності значної кількості громадян проголошували лозунги, які порушують особисті права та свободи осіб [50]. Вироком в справі № 577/2781/18 встановлено, що обвинувачений, розклеював зображення (з інформацією, спрямованою на розпалювання ворожнечі) у місцях масового скупчення людей [57]. Розміщував інформацію (з метою розпалити ненависть) в мережі Інтернет обвинувачений в справі № 302/160/21 [62].

Вважаємо за необхідне зазначити, що у випадку, коли такі дії (спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті) будуть поєднані із виправдуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії проти України, глорифікацією її учасників, у такому випадку буде мати місце ще додаткова кваліфікація за ст. 436-2 КК України. В якості прикладу можна навести вирок від 05 серпня 2024 року Шевченківського районного суду м. Львова в справі № 466/7669/23 [73].

ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 року ч. 1 ст. 161 КК України доповнена в частині відповідальності за умисні дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі і ненависті новою «захищеною ознакою» - регіональна приналежність [218]. У примітці до вказаної норми під регіональною

належністю запропоновано розуміти належність особи за народженням чи проживанням до регіону - частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, - що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак [218]. Проте, визначення регіону є дещо ширше, ніж те, яке, закріплене в ЗУ «Про засади державної регіональної політики». У згаданому законі під регіоном розуміють - Автономну Республіку Крим, області, міста Київ та Севастополь [224].

М. Хавронюк, досліджуючи питання кримінальної відповідальності за умисні дії, спрямовані на розпалювання регіональної ворожнечі і ненависті, слушно звертає увагу на те, що опис кримінального правопорушення дещо не узгоджується із назвою статті та приміткою до неї. В назві ст. 161 КК України передбачена відповідальність лише за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної належності, тоді як у диспозиції ч. 1 ст. 161 КК України передбачена відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання регіональної ворожнечі та ненависті. Про дискримінацію за ознакою регіональної належності прямо не йдеться [285].

Каніщев Г.Ю., звертаючи увагу на значення для правозахисної діяльності в Україні ст. 161 КК України, зазначає, що таке вагоме значення регіональної належності як права людини й об'єкта правозахисної діяльності вимагає чіткого просторового визначення поняття «регіон України». Надалі автор приходить до висновку, що ст. 161 КК України охороняє права мешканців усіх без винятку українських територіальних спільнот - регіонів (як визначених, так і не визначених адміністративно) [107, с. 103].

З аналізу диспозицій ч. 2 ст. 110 КК України, ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 2 ст. 121 КК України, ч. 2 ст. 122 КК України, частини 2 ст. 126 КК України, ч. 2 ст. 127 КК України, ч. 2 ст. 129 КК України вбачається наявність мотиву: расова, національна, релігійна нетерпимість. Тобто, не передбачено такої ознаки як «регіональна приналежність». Відсутня зазначена ознака і в ч. 2 ст. 110 КК

України (яка передбачає лише «дії, поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі»). А отже, у випадку порушення рівноправності громадян за ознакою «регіональної приналежності» у наведених вище ситуаціях необхідною є кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень за: ст.ст. 110, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України та ст. 161 КК України.

Вважаємо, що в диспозиції ч. 1 ст. 161 КК України, необхідно при «прямому чи непрямому обмеженні прав або встановленні прямих чи непрямих привілеїв громадян» передбачити ознаку «регіональна належність» [266, с. 55].

В актах ЄС неодноразово зверталася увага на необхідність боротьби із ворожнечею та ненавистю [21].

Питанню розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті неодноразово приділяв увагу і ЄСПЛ. Так, за обставинами справи «Фере проти Бельгії» відбулося розповсюдження брошур з пропагандою ненависті. Суд зазначив, що не обов'язково розпалювання ненависті має бути пов'язано з закликами до насилля, висміювання і образи є також недопустимими, несуть загрозу [4].

У зазначеній вище справі так і в аналогічних категоріях справ, таких як «Павел Іванов проти Росії» [208], «Vona проти Угорщини» [243], ЄСПЛ аналізував чи мало місце порушення права на свободу висловлювань, що гарантоване статтею 10 ЄКПЛ чи було таке обмеження необхідним.

Кримінальне законодавство держав ЄС також містить у собі норми, які закріплюють кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті на підставі певних ознак. Однак, у законодавстві держав ЄС не має одностайного підходу до застосовуваних понять та переліку «захищених ознак».

Так, в ч. 1 ст. 356 КК Чехії передбачено, крім іншого, відповідальність за публічне розпалювання ненависті до будь-якої нації, раси, етнічної групи, релігії, класу чи іншої групи людей. В ч. 3 зазначеної статті закріплено відповідальність

за наявності особливо кваліфікуючих ознак: вчинення діяння із використанням засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічно ефективним способом; прийняття активної участі у діяльності групи, організації чи об'єднанні, що пропагує дискримінацію, насильство чи расову, етнічну, класову, релігійну чи іншу ненависть шляхом вчинення такого діяння [167]. Характерним для даного складу кримінального правопорушення є: спосіб вчинення (обов'язкова ознака для ч. 3 зазначеної статті). В частинах 1, 2 вказаної норми об'єктивну сторону складає дія, а склад кримінального правопорушення є формальним.

Частина 1 ст. 256 КК Польщі закріплює відповідальність за публічне підбурювання до ненависті на тлі національної, етнічної, расової, релігійної належності або з підстав відсутності релігійних переконань. В ч. 2 зазначеної статті передбачено відповідальність для того, хто з метою розповсюдження виробляє, увічнює чи імпортує, набуває, переховує, представляє, перевозить чи пересилає печатку, запис чи інший предмет, що вміщує у собі матеріали, зазначені в ч. 1 ст. 256 КК [155]. Дане кримінальне правопорушення є з формальним складом, вчинене шляхом дії, а в ч. 2 ст. 256 цього Кодексу закріплено спосіб вчинення - шляхом розповсюдження печаток, записів, предметів, що вміщують у собі відповідні матеріали.

В ч. 1 ст. 510 КК Іспанії передбачено відповідальність для особи, яка спонукає до дискримінації, ненависті або насильства проти груп і об'єднань з причин раси, антисемітизму, ідеології, релігії, переконань, сімейного стану, етнічної чи расової приналежності, національності, статі, сексуальної орієнтації, хвороби або інвалідності [147]. Окреслене кримінальне правопорушення є з формальним складом, вчиняється шляхом дії.

В ч. 1 ст. 130 КК ФРН закріплено відповідальність за порушення суспільного спокою шляхом: розпалювання ненависті до національних, расових, релігійних чи характеризуючими своїм етнічним походженням групам осіб або до окремої особи через її приналежність до однієї із зазначених груп; посягання

на людську гідність осіб, групи осіб або окремої особи, яка відноситься до однієї з окреслених груп, чим викликає до таких осіб презирство або наклеп на них. Зазначене кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та має формальний склад. Частиною 2 вказаної норми встановлено відповідальність за розповсюдження, оприлюднення, виготовлення, ввіз, вивіз, пропозиція матеріалів, які: - розпалюють ненависть до національних, расових, релігійних чи характеризуючими своїм етнічним походженням групам осіб або до окремої особи через її приналежність до однієї із зазначених груп; - містять вимоги застосування до національних, расових, релігійних чи характеризуючими своїм етнічним походженням групам осіб або до окремої особи через її приналежність до однієї із зазначених груп насилля чи свавілля; - посягає на людську гідність, ображає, викликає презирство, наклеп до національних, расових, релігійних чи характеризуючими своїм етнічним походженням групам осіб або до окремої особи через її приналежність до однієї із зазначених груп; посягання на людську гідність осіб, групи осіб або окремої особи, яка відноситься до однієї з окреслених груп [163]. Дане правопорушення є з формальним складом, вчиняється шляхом дії та закріплює спеціальний спосіб вчинення: шляхом розповсюдження, оприлюднення, виготовлення, ввозу, вивозу, пропозиції відповідних матеріалів.

В ч. 1 ст. 162 КК Болгарії міститься положення про відповідальність для того, хто за допомогою слова, в друкованих чи інших засобах масової інформації, за допомогою електронних інформаційних систем або в інший спосіб пропагує або підбурює до дискримінації, насильства або ненависті за ознакою раси, кольору шкіри, сексуальної орієнтації, національного або етнічного походження. Аналізоване кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Крім того, в окресленій норм закріплено спосіб вчинення кримінального правопорушення: за допомогою слова, в друкованих чи інших засобах масової інформації, за допомогою електронних інформаційних систем або в інший спосіб. Частина 1 ст. 164 КК Болгарії закріпила

відповідальність для особи, яка пропагує або підбурює до дискримінації, насильства або ненависті на релігійному ґрунті усно, через пресу чи інші засоби масової інформації, через електронні інформаційні системи або в інший спосіб [152]. Цей склад кримінального правопорушення є формальним, вчиняється шляхом дії та передбачає спосіб вчинення: усно, через пресу чи інші засоби масової інформації, через електронні інформаційні системи або в інший спосіб.

В ст. 8 розділу 16 КК Швеції для особи, яка в заяві або іншому поширюваному повідомленні підбурює до насильства, погрожує або висловлює зневагу до етнічної групи, іншої подібної групи осіб або особи, яка належить до однієї з цих груп, з посиланням на расу, колір шкіри, національне або етнічне походження, віросповідання, сексуальну орієнтацію або трансгендерну ідентичність чи самовираження, передбачено покарання за розпалювання расової ненависті [149]. Окреслене кримінальне правопорушення є з формальним складом, вчиняється шляхом дії, спосіб вчинення - поширення інформації в заяві або іншому повідомленні.

В ч. 1 ст. 283 КК Австрії передбачено відповідальність, крім іншого за те, що хтось публічно, таким чином, що це стає доступним для багатьох людей: 1. підбурює до насильства щодо церкви чи релігійної громади або іншої групи осіб, визначеної за наявними або відсутніми критеріями раси, кольору шкіри, мови, релігії чи переконань, національності, родового чи національного або етнічного походження, статі, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації, або щодо члена такої групи безпосередньо за ознакою належності до цієї групи, або розпалює ненависть до них [144]. Кримінальне правопорушення має формальний склад, вчиняється шляхом дії.

В ст. 266 б КК Данії міститься покарання для будь-якої особи, яка публічно або з наміром поширити в більш широкому колі робить заяву або інше повідомлення, що містить погрози, образи або приниження групи осіб через їхню расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження або віру, або їхню інвалідність, або через сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерне

самовираження або гендерні характеристики даної групи. Частина 2 передбачає особливо обтяжуючою обставину - правопорушення має характер пропагандистської діяльності [146]. Зазначене кримінальне правопорушення має формальний склад, вчиняється шляхом дії. А в ч. 2 передбачено спеціальний спосіб - шляхом пропаганди.

Стаття 151 КК Естонії передбачає відповідальність за публічне розпалювання ненависті або насильства за ознаками національності, раси, кольору шкіри, статі, мови, походження, релігії, політичних переконань, майнового або соціального стану [153]. Кримінальне правопорушення має формальний склад, вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення - публічно.

В КК Литви міститься ст. 170, в якій закріплено відповідальність для того, крім іншого, хто з метою розповсюдження виготовив, придбав, надіслав, переслав, перевіз або володів будь-яким матеріалом, що висміює, зневажає, розпалює ненависть або підбурює до дискримінації групи людей або особи, яка належить до групи людей, за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, національності інвалідності, раси, кольору шкіри, національності, мови, походження, етнічного походження, соціального статусу, релігії, переконань або поглядів . В ч. 2 зазначеної вище статті закріплено відповідальність, за висміювання, зневагу, розпалювання ненависті або підбурювання до дискримінації групи осіб або особи, яка належить до такої групи, за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, раси, кольору шкіри, національності, мови, родового, етнічного походження, соціального стану, віри, переконань або поглядів [151]. Кримінальне правопорушення має формальний склад, вчиняється шляхом дії . Спосіб вчинення (за ч. 1) - виготовлення, придбання, надіслання, пересилання, перевезення або володіння відповідним матеріалом.

Частина 1 ст. 150 «Розпалювання соціальної ворожнечі та розбрату» КК Латвії закріплює відповідальність за діяльність, спрямовану на розпалювання ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак

особи, якщо вона завдала істотної шкоди. Кримінальне правопорушення має матеріальний склад, вчиняється шляхом дії. В ч. 2 закріплено відповідальність щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті, якщо воно вчинене державною службовою особою або відповідальним працівником підприємства, організації, або групою осіб, або якщо воно вчинене з використанням автоматизованої система обробки даних [150]. Це кримінальне правопорушення є з матеріальним складом, вчиняється шляхом дії, спеціальним способом - з використанням автоматизованої системи обробки даних.

КК Словенії містить ч. 1 ст. 297, яка передбачає відповідальність за публічне розпалювання ненависті, насильства чи нетерпимості на основі національності, раси, релігії чи етнічного походження, статі, кольору шкіри, походження, фінансового стану, освіти, соціального становища, політичних чи інших переконань, інвалідності, сексуальної орієнтації чи будь-яких інших особисті обставини, вчинене у спосіб, що може загрожувати чи порушити громадський порядок і спокій, або із застосуванням погроз, образ. Кримінальне правопорушення є з формальним складом, вчиненим шляхом дії, передбачає спеціальний спосіб - який може загрожувати чи порушити громадський порядок і спокій, або із застосуванням погроз, образ. В ч. 2 зазначеної вище статті закріплено положення про відповідальність для того, хто у спосіб, зазначений у ч. 1 публічно поширює ідеї, крім іншого, про перевагу однієї раси над іншою або надає будь-яку допомогу в расистській діяльності. В ч. 3 ст. 297 цього ж кодексу передбачено відповідальність за дії, зазначені в попередніх частинах (публічне розпалювання ненависті, насильства чи нетерпимості, публічне поширення ідей про перевагу однієї раси над іншою), вчинено шляхом публікації в засобах масової інформації або на веб-сайтах, відповідальний редактор або особа, яка його замінила. Частина 3 передбачає вже спеціальний спосіб - шляхом публікації в засобах масової інформації або на веб-сайтах. А в ч. 4 цієї ж статті передбачено відповідальність, у випадку, якщо дії, зазначені в частинах першій або другій цієї

статті, вчинені шляхом примусу, жорстокого поводження, загрози безпеці, ганьби етнічних, національних, національних чи релігійних символів, псування чужого майна, осквернення пам'ятників, меморіалів чи могил. Окреслена норма закріплює спеціальний спосіб вчинення - шляхом примусу, жорстокого поводження, загрози безпеці, ганьби етнічних, національних, національних чи релігійних символів, псування чужого майна, осквернення пам'ятників, меморіалів чи могил. Передбачає матеріальний склад кримінального правопорушення. Спеціальний спосіб - шляхом зловживання своїм службовим становищем або правами передбачено в ч. 5 ст. 297 «Публічна пропаганда ненависті, насильства чи нетерпимості» [157].

В ст. 332 КК Угорщини передбачено відповідальність для того, хто прилюдно а) проти угорської нації, б) проти національної, етнічної, расової, релігійної групи або її члена, або с) проти певних груп населення або їх членів - особливо щодо інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації - закликає до насильства або ворожнечі [158]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, має формальний склад, передбачає спеціальний спосіб - прилюдно.

В ч. 1 ст. 137 d КК Нідерландів визначено, крім іншого, відповідальність для того, хто публічно, в усній чи письмовій формі або в образах, розпалює ненависть або дискримінацію людей через їхню расу, релігію чи переконання, стать, гетеросексуальну чи гомосексуальну орієнтацію чи фізичною, психологічною або інтелектуальною недостатністю [148]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, містить формальний склад, передбачає спеціальний спосіб вчинення - публічно.

КК Фінляндії в ст. 8 закріплює відповідальність за поширення заяви чи іншого повідомлення серед громадськості, де певній расі, національності, етнічній або релігійній групі або подібній групі погрожують, обмовляють або ображають [165]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та наслідків не передбачає.

В ст. 457-1 КК Люксембургу визначено відповідальність у випадку, коли: (1) будь-яка особа, чи то промовою, криками чи погрозами в громадських місцях чи на зборах, чи письмовими, друкованими, малюнками, гравюрами, картинами, емблемами, зображеннями чи будь-яким іншим письмовим, промовним чи зображенням, що продається чи розповсюджується, пропонується для продажу або демонстрації в громадських місцях чи на зборах, на плакатах чи плакатах, вивішених на очах громадськості, або будь-якими засобами аудіовізуальної комунікації, спонукає до діянь, передбачених ст. 455 (дискримінація), до ненависті або до насильства проти особи, фізичної чи юридичної особи, групи чи спільноти на підставі одного з елементів, зазначених у ст. 454 [145]. Аналізоване кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, є з формальним складом та закріплює спеціальні способи вчинення.

З аналізу зазначених вище норм кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що в окреслених нормах широко представлені положення, які протидіють умисним злочинним діям, спрямованим на розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі.

Більшість КК проаналізованих держав ЄС містять закріплені ознаки: національність, раса, етнічне походження та релігія. Майже всі з окреслених держав містять «закриті переліки» таких захищених ознак. Проте, наприклад, Румунія пішла іншим шляхом та закріпила не певний перелік «захищених ознак», а положення про відповідальність за підбурювання публічно, будь-яким способом, до ненависті щодо будь-якої групи осіб. Крім того, деякі з держав надали більш широкий список «захищених ознак» (Хорватія, Австрія, Естонія, Мальта, Іспанія).

Україна пішла шляхом закріплення обмеженого переліку «захищених ознак»: національна, регіональна, расова і релігійна приналежність.

На нашу думку, закріплення «відкритого переліку захищених ознак» вбачається більш ефективним для вітчизняного законодавства, оскільки, дозволить захистити більше коло осіб, які мають ту чи іншу ознаку (інвалідність,

сексуальна орієнтація, стать та ін.) та які можуть потерпати від таких неправомірних дій [268, с. 53].

Звертаємо увагу на те, що в кримінальному законодавстві держав ЄС термін «пропаганда» використовується в КК: Польщі, Болгарії, Хорватії, Іспанії; термін «розпалювання»: Польщі, Чехії, Словенії, Мальти; термін «підбурювання»: Болгарії, Чехії, Хорватії, Австрії, Литви, Румунії, Угорщини, Іспанії, Нідерландів, Люксембургу; термін «ненависть» використовують: Чехія, Хорватія, Естонія, Литва, Румунія, Словенія, Угорщина, Іспанія, Мальта, Люксембург. КК Словенії містить в собі такі терміни як: «ненависть», «розбрат», «нетерпимість».

Констатуємо, що держави ЄС мають різні підходи щодо закріплення в їх діючому законодавстві кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян, в тому числі, і немає одностайного підходу у застосуванні пов'язаної з окресленим вище питанням термінології.

Відмічаємо, що в ст.ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129, 300 КК України законодавець використовує термінологічне поняття «релігійна нетерпимість» замість «релігійна ворожнеча та ненависть».

З метою вдосконалення чинного законодавства щодо однозначності та зрозумілості під час правозастосування, враховуючи зарубіжний досвід (Польща, Болгарія, Хорватія, Іспанія) пропонуємо термінопоняття «умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті ...» замінити на «умисні дії, спрямовані на підбурювання до національної, регіональної, расової чи релігійної нетерпимості».

Наступною формою порушення рівноправності громадян за ч. 1 ст. 161 КК України є ***вчинення умисних дій, спрямованих на приниження національної честі і гідності***.

Відмічаємо, що Основний Закон України містить у собі положення, які закріплюють, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 КУ).

Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися КУ та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68) [142].

Сутнісний зміст гідності людини складають можливість індивіда самоідентифікуватися, самовиражатися та вільно розвиватися як особистості у всіх її проявах. Це має важливе значення для характеристики прав людини і основоположних свобод, зокрема того, чи мають вони універсальний характер. У доктрині визнано, що гідність є основоположним правом, яке передбачає три ключових компоненти: право особи на самовизначення, самозбереження та публічне самовираження [260, с. 110].

В рішеннях КСУ № 11-рп/99, № 5-р/2018 відзначається, що людську гідність необхідно трактувати як конституційне право і цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав [259]. У Рішенні № 8-рп/2005 зазначено, що: «В Україні як соціальній, правовій державі політика спрямовується на створення умов, які забезпечують достатній життєвий рівень, вільний і всебічний розвиток людини як найвищої соціальної цінності, її життя і здоров'я, честь і гідність [258].

З зазначених нормативних актів слідує, що поняття «честь» і «гідність» часто розуміють як щось єдине, що використовується разом. Проте, варто зазначити, що ці поняття відрізняються одне від одного, хоча при цьому і доповнюють одне одне.

С. Певко визначає «гідність» як таке відчуття внутрішнього характеру, що його має сама особа. «Честью» визначалось уявлення суспільства про особу. Саме при посяганні на гарантоване Конституцією України право на повагу до гідності та на найвищі соціальні цінності честь і гідність завдається шкода не тільки особі, а й авторитету держави, тому що одним із напрямів створення держави є встановлення та гарантування дотримання прав, свобод і законних інтересів осіб, а також публічного інтересу [199, с. 227].

Поняття «національна честь» у кримінально-правовому розумінні потрібно визначати як оцінку моральних якостей певної нації представниками інших націй, а «національну гідність» – як самооцінку, повагу моральних та етичних якостей представниками певної нації в самих собі. Під діями, спрямованими на приниження національної честі та гідності, слід розуміти активні вчинки особи чи осіб, які спрямовані на негативну та образливу оцінку моральних якостей певної нації представниками інших націй чи на заниження самооцінки та формування думки у представників певної нації про морально-етичну неповноцінність своєї нації [197, с. 138].

С. Цебенко, досліджуючи питання гідності людини в контексті міжнародних стандартів прийшла до висновку, що основними міжнародними стандартами стосовно гідності людини, які є орієнтиром для всіх держав світу, є те, що: по-перше, визнання гідності людини є основою свободи, справедливості і загального миру; по-друге, усі люди, незалежно від будь-яких індивідуальних особливостей, народжуються вільними та рівними у своїй гідності; по-третє, усі права людей - громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні - випливають з властивої людській особі гідності; по-четверте, усі люди (у т.ч. ті, які позбавлені волі, психічно хворі, жінки) мають право на повагу до своєї гідності [288, с. 566].

На нашу думку, під «національною честю» розуміється морально-етичне поняття, яке відображає сукупність високих ідеалів, культурних, історичних, традиційних цінностей народу, його вкладу до світового процесу, які поєднують народ і відображають його прагнення до самоповаги. «Національна гідність» - це розуміння народом своєї унікальності, цінності, значення на основі історичних, культурних, моральних, духовних досягнень. Зазначена категорія тісно пов'язана із особистою гідністю кожної людини, оскільки остання є частиною певної нації.

Аналізуючи питання посягання на національну честь і гідність, варто зазначити, що у таких випадках може йти мова про порушення права на свободу висловлювань, свободу вираження поглядів, що гарантується ст. 10 Конвенції

про захист прав людини і основоположних свобод. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [108]. При чому, будь-які обмеження повинні бути передбачені законом, який має бути чітким, зрозумілим; необхідність застосування обмежень має бути доведена; обмеження має бути необхідним у демократичному суспільстві, тобто виправданим і пропорційним.

Так, у справі «Українська Прес-Група» проти України» звернуто увагу на необхідність, розглядаючи питання пропорційності втручання у свободу вираження поглядів, збалансовувати його з захистом честі, гідності та репутації осіб у публічному житті [253].

У п. 4 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 №1 : «Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самотійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка

особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло...» [233].

Виникає логічне запитання чи потрібно законодавчо закріплене визначення понять «честь і гідність», «національна честь і гідність»? Більш схилиємося до думки, що законодавче закріплення зазначених термінів не буде корисним саме для правозастосувальної практики. Оскільки, філософсько-правове, етичне підґрунтя цих понять знаходяться у постійному русі і зміні, тому таке закріплення призвело б до ускладнення їх правозастосування. Але безперечно, що із закріплення таких категорій як «честь» і «гідність» на рівні КУ, вбачається, що ця категорія повинна підлягати особливій охороні, в тому числі, і на рівні кримінально-правової заборони посягання на них, що і передбачено в ст. 161 КК України.

Щодо національної судової практики в контексті дій, спрямованих на приниження національної честі і гідності, то можна навести наступні приклади.

Так, в справі № 512/175/19 суд встановив, що обвинувачений, маючи умисел на вчинення дій, спрямованих на приниження національної честі та гідності громадян України, фарбою зробив напис «Слава Новоросії, бендерам ганьба» на стіні магазину. В справі проводилася лінгвістична експертиза, в якій зазначено, що в тексті є змістові величини з ознаками приниження національної честі і гідності [59]. У вироку в справі № 398/3121/22 констатовано, що обвинувачений з використанням телефону в чаті групи поширив текст: «Украина самая паскудная, до блевоты мерзкая страна во всей мировой истории. Методом селекции там вывели чудовищных моральных уродов, у которых само понятие Добра и Зла вывернуто наизнанку. Всю историю это нация барахтается в дерьме и при этом желает потопить в нем весь мир», в якому згідно висновку експерта міститься приниження національної честі та гідності українців [63]. В справі № 761/16599/22 суд визнав доведеним, що обвинувачений використав соціальну мережу в інтернеті, де розмістив для загального ознайомлення пост із текстом, який спрямований на приниження національної честі та гідності [74].

Наведена вище практика національних судів підтверджує, що спосіб вчинення «припинення національної честі і гідності» може бути різним і на кваліфікацію не впливає.

Щодо кримінального законодавства держав ЄС, в якому в тій чи іншій мірі закріплені положення про відповідальність за припинення національної честі і гідності, то варто зазначити наступне.

Так, ч. 1 ст. 355 КК Чехії передбачено відповідальність за публічну образу будь-якої нації, мови, раси, етнічної групи, групи осіб у зв'язку з їх справжньою або передбачуваною расою, приналежністю до етнічної групи, національності, наявністю політичних чи релігійних переконань або наявності чи відсутності віросповідання. За наявності кваліфікуючих ознак (ч. 2 ст. 355 зазначеного Кодексу): вчинення разом із щонайменше двома особами, із використанням засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічно ефективним способом [162]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом, вчиняється шляхом дії. В ч. 1 передбачено спеціальний спосіб - публічно, в ч. 2 - вчинення із використанням засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічно ефективним способом.

В ст. 257 КК Польщі передбачено відповідальність за публічну образу групи людей або визначеної особи з підстав її національної, етнічної, расової, релігійної приналежності або з підстав відсутності релігійних переконань, або за порушення з таких підстав тілесної недоторканості іншої особи [155]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, спосіб вчинення - публічно, є з формальним складом, (щодо «порушення тілесної недоторканості іншої особи» з матеріальним складом).

В ч. 2 ст. 510 КК Іспанії закріплено відповідальність для того, хто, усвідомлюючи хибність або зневажливо ставлячись до її правди, поширить інформацію, образливу для будь-яких груп чи об'єднань у зв'язку з їх ідеологією, релігією, переконаннями, етнічною чи расовою приналежністю, національністю,

статтю, статевою орієнтацією, хворобами або інвалідністю [147]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та має формальний склад.

Частиною 1 ст. 130 КК ФРН передбачено відповідальність, крім іншого, за посягання на людську гідність осіб, групи осіб або окремої особи, яка відноситься до однієї з окреслених груп, чим викликає до таких осіб презирство або наклеп на них. Кримінальне правопорушення з формальним складом та вчиняється шляхом дії. В ч. 2 ст. 130 закріплено, крім іншого, відповідальність за розповсюдження, оприлюднення, виготовлення, ввіз, вивіз, пропозиція матеріалу, який: посягає на людську гідність, ображає, викликає презирство, наклеп до національних, расових, релігійних чи характеризуючимися своїм етнічним походженням групам осіб або до окремої особи через її приналежність до однієї із зазначених груп; посягання на людську гідність осіб, групи осіб або окремої особи, яка відноситься до однієї з окреслених груп [163]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та є з формальним складом.

Стаття 8 р. 16 КК Швеції передбачає відповідальність, крім іншого, для особи, яка в заяві або іншому поширюваному повідомленні висловлює зневагу до етнічної групи, іншої подібної групи осіб або особи, яка належить до однієї з цих груп, з посиланням на расу, колір шкіри, національне або етнічне походження, віросповідання, сексуальну орієнтацію або трансгендерну ідентичність чи самовираження [149]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

Частиною 1 ст. 283 КК Австрії передбачено відповідальність, крім іншого, за публічну, таким чином, що це стає доступним для багатьох людей образу однієї з груп, зазначених у підпункті 1, або особи через приналежність до такої групи з наміром принизити людську гідність членів групи або особи у спосіб, який може принизити або зневажити цю групу або особу в очах громадської думки [144]. Зазначене кримінальне правопорушення з формальним складом, вчиняється шляхом дії, передбачає спосіб - публічно, таким чином, що це стає доступним для багатьох людей або у спосіб - приниження, зневаги.

В ст. 266 b KK Данії передбачено відповідальність, крім іншого, за публічну або з наміром поширити в більш широкому колі заяву або інше повідомлення, що містить образи або приниження групи осіб через їхню расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження або віру, або їхню інвалідність, або через сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерне самовираження або гендерні характеристики даної групи. Частина 2 цієї статті передбачає особливо обтяжуючою обставиною - характер пропагандистської діяльності [146]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, є з формальним складом, а в ч. 1 передбачає спосіб - публічно. В ч. 2 закріплено спеціальний спосіб - пропаганда.

В ч. 2 ст. 170 KK Литви закріплено відповідальність, крім іншого, за висміювання, зневагу групи осіб або особи, яка належить до такої групи, за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, раси, кольору шкіри, національності, мови, родового, етнічного походження, соціального стану, віри, переконань або поглядів [151]. Кримінальне правопорушення з формальним складом та вчиняється шляхом дії.

Частина 1 ст. 137с KK Нідерландів передбачає відповідальність за те, що будь-хто, хто публічно, усно, письмово або в образах, робить навмисно образливі заяви про групу людей через їхню расу, релігію чи переконання, їхню гетеросексуальну чи гомосексуальну орієнтацію або їхню фізичну, психологічну чи інтелектуальну недостатність [148]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії, а також передбачає спеціальний спосіб: публічно, усно, письмово або в образах.

В ст. 8 KK Фінляндії закріплено відповідальність, крім іншого, за поширення заяви чи інші повідомлення серед громадськості, де певну расу, національність, етнічну або релігійну групу або подібну групу ображають [165]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, та є з формальним складом.

Таким чином, в той час, як положення кримінального законодавства України передбачають відповідальність за умисні дії, спрямовані на приниження національної честі та гідності, в кримінальних законодавствах держав ЄС закріплено різні правові конструкції з використанням таких понять як: публічна зневага, зневага, публічна ганьба, образа, приниження, образливе висловлювання про групу осіб. Крім того, на противагу українському законодавству, в ряді зазначених вище держав передбачено відповідальність за образу не тільки національної честі і гідності, але і за етнічною, расовою, релігійною приналежністю, сексуальною орієнтацією, політичними поглядами та інше, а також закріплено спосіб вчинення - публічно.

Вважаємо, що правова конструкція в ч. 1 ст. 161 КК України - «приниження національної честі і гідності» є цілком вдалою.

Образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями

Питання релігії і релігійних переконань становить важливу частину суспільного життя людей. Зазначене підтверджується і тим, що ще на рівні Основного Закону України закріплено положення, які регулюють питання релігії та релігійних переконань, надають їм особливої охорони (ст.ст. 11, 24, 35) [142]. Зазначені положення кореспондуються з нормами міжнародного права, крім іншого, з ЄКПЛ (ст. 9) [96], Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 18) [185].

Підтвердженням важливості та цінності зазначених вище положень слугує рішення в справі «Eweida та інші проти Сполученого Королівства», в якому ЄСПЛ вказав, що свобода думки, совісті та релігії, закріплена в ст. 9, є однією з основ «демократичного суспільства» за змістом Конвенції. У своєму релігійному вимірі вона є одним з найбільш важливих елементів, з яких складається особистість віруючих та їхній світогляд; крім того, вона також є цінним надбанням і для атеїстів, агностиків, скептиків та байдужих [245].

В свою чергу, під релігійними переконаннями (наявністю певних поглядів) можна розуміти приналежність або неприналежність (асоціацію себе) людини до

певної релігії. Наявність або відсутність у особи релігійних переконань може стати причиною дискримінації, тобто нерівного до неї ставлення, нерівного трактування. Важливо відмітити, що причиною дискримінації в такому аспекті може бути не тільки наявність у людини певних релігійних переконань, але і приналежність такої особи до групи, наприклад, сім'ї з певними релігійними переконаннями [270, с. 20].

Будь-яке кримінальне правопорушення у сфері релігії заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які формуються з приводу реалізації права на свободу віросповідання окремо взятої людини, людей або суспільства [110, с. 4]. Саме тому, національний законодавець закріпив положення, які б передбачали захист релігійних переконань на рівні кримінального законодавства (ч. 1 ст. 161 КК України). Варто відмітити, що конструкція зазначеної вище диспозиції містить в собі складні, оціночні поняття «образа» і «переконання», що при правозастосуванні ускладнює доведення вини.

За визначенням О.Шармара «образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» полягає у скривдженні, приниженні гідності та інших почуттів представників окремих релігійних конфесій, церков, груп тощо або глумління над такими, що належать їм, місцями богослужінь чи релігійних зібрань, місцями паломництва, шанованими у тій чи іншій релігії [290, с. 326].

На нашу думку, під «образою почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» варто розуміти: висловлювання презирства до будь-якого віросповідання, релігійної громади, конфесії, релігійної течії; зневажливе ставлення до певної релігії, релігійної течії, релігійних обрядів; умисні образи, приниження людини у зв'язку з її релігійними переконаннями; висміювання, умисне приниження релігійних поглядів, релігійних символів, ритуалів; глум над місцями богослужінь, релігійних зібрань, місцями поклоніння, паломництва. Тобто, образа – це несправедливе завдання іншій особі смутку, болі, приниження [270, с. 20].

Прикладом розповсюдженості притягнення до кримінальної відповідальності за «образу почуттів громадян у зв'язку з релігійними переконаннями» може слугувати наступний приклад із національної судової практики. Так, вироком в справі № 703/2685/14-к встановлено, що обвинувачений, достовірно знаючи, що потерпілі відносяться до релігійної організації «Свідки Єгови», з метою образити їх почуття у зв'язку з релігійними переконаннями останніх та перешкоджання релігійній діяльності вчинив сварку, в ході якої висловлювався в образливій формі, вимагав припинити здійснення релігійної діяльності. Також обвинувачений завдав тілесні ушкодження потерпілим. Суд дії обвинуваченого кваліфікував як умисні дії, спрямовані на образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, поєднані із насильством за ч. 2 ст. 161 КК України [66]. В справі № 591/3255/18 обвинувачений застосував спосіб вчинення посягання на рівноправність, шляхом нанесення напису антисемітського змісту на будівлі іудейської громади [53].

Вироки в справах № 703/2915/14-к [65], № 700/4208/15-к [58], № 465/4967/14-к [68] стосувалися осіб, які здійснювали релігійну діяльність з поширення вірувань та розповсюдження літератури релігійного змісту, до яких обвинуваченими, з метою образи почуттів у зв'язку з їх релігійними переконаннями та перешкоджання їх релігійній діяльності, застосовано образливі вислови, фізичне насильство, пошкодження релігійної літератури, перешкоджання проповідування. Суди прийшли до висновків, що обвинуваченими було обмежено потерпілих в свободі віросповідання, та здійснено образу почуттів у зв'язку з їх релігійними переконаннями.

Форми вчинення кримінального правопорушення «образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями» можуть бути різними: образливі вирази, незаконні вимоги припинити проповідування, образливі написи, пошкодження літератури, релігійної споруди та інші, нанесення тілесних ушкоджень.

Розглядаючи підхід держав ЄС до питання кримінальної відповідальності за образу почуттів громадянина у зв'язку із релігійними переконаннями, варто зазначити, що ряд цих держав закріпив таку відповідальність.

Так, за образу релігійних почуттів інших осіб, публічний предмет поклоніння або місце для публічного виконання релігійних обрядів у ст. 196 КК Польщі передбачено кримінальну відповідальність [155]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. В ст. 257 КК Польщі встановлено відповідальність за публічну образу групи людей або визначеної особи, крім іншого, з підстав її релігійної приналежності або з підстав відсутності релігійних переконань, або за порушення з таких підстав тілесної недоторканості іншої особи [155]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії, передбачає спеціальний спосіб вчинення - публічно.

КК Іспанії в ст. 524 закріплює відповідальність для особи, яка в церкві, місці, призначеному для відправлення релігійного культу, або під час релігійних церемоній вчинить дії, що ображають релігійні почуття, охоронювані законом. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Місцем вчинення є: церква, місце, призначене для відправлення релігійного культу, релігійна церемонія. В ст. 525 КК Іспанії передбачено відповідальність для особи, яка з метою образи почуття членів будь-якої релігійної конфесії публічно, словесно, письмово чи в будь-якому документі буде знущатися над догмами, переконаннями, обрядами, або образить тих осіб, які їх будуть славити або здійснювати або для тих, хто буде знущатися усно або письмово над тими, хто не сповідує жодної релігії або жодних переконань [147]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення публічно.

Стаття 166 КК ФРН передбачає відповідальність за публічне або шляхом розповсюдження матеріалів образу релігії чи світогляду осіб, образу діючої на території Німеччини церкви чи іншого релігійного або світоглядного об'єднання

шляхом порушення суспільного спокою [163]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення - публічно, шляхом розповсюдження матеріалів, шляхом порушення суспільного спокою.

В ч. 1 ст. 283 КК Австрії передбачено, крім іншого, кримінальну відповідальність для тих, хто публічно, таким чином, що це стає доступним для багатьох людей: ображає (за релігійною ознакою) групу осіб або особу через приналежність до такої групи з наміром принизити людську гідність членів групи або особи у спосіб, який може принизити або зневажити цю групу або особу в очах громадської думки [144]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення: публічно, принизливий або зневажливий.

Статтею 266 b КК Данії передбачено відповідальність за публічну або з наміром поширити в більш широкому колі заяву або інше повідомлення, що містить, крім іншого, образи або приниження групи осіб через їхню віру [139]. Кримінальне правопорушення з формальним складом, вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення - публічно. В ч. 2, закріплено особливо обтяжуючу обставину (спосіб вчинення) - шляхом пропаганди.

Частиною 1 ст. 137c КК Нідерландів передбачено відповідальність за публічні, усні, письмові або в образах, навмисні образливі заяви про групу людей через, крім іншого, їхню релігію чи переконання [146]. Кримінальне правопорушення є з формальним складом та вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення - публічно, усно, письмово або в образах.

КК Фінляндії містить ст. 8, в якій передбачено відповідальність, крім іншого, за поширення заяви чи іншого повідомлення серед громадськості, де певну релігійну групу ображають [165]. Кримінальне правопорушення з формальним складом, вчиняється шляхом дії. Спосіб вчинення - серед громадськості.

В будь-якому разі, держава має заохочувати і розвивати загальну повагу до додержання прав людини і основоположних свобод для кожного, в тому числі

без розрізнення за ознакою релігійних переконань. Особливо актуальним це питання стало на фоні широкомасштабних військових дій на території України, оскільки, питання релігії, релігійних переконань може бути рушійною силою для маніпуляцій та призводити до конфліктів в суспільстві, серйозних порушень прав людини. Вказані протиправні дії сприяють міжконфесійній ненависті, направлені на створення між людьми, які представляють певну релігію або ж, навпаки, є атеїстами соціального конфлікту, напруження, направлено проти міжрелігійного миру в державі.

Цікавим в окресленому аспекті є думка ЄСПЛ, викладена в справі «Kosteski v. The former Yugoslav Republic of Macedonia» [250]. В зазначеній справі ЄСПЛ звернув увагу на те, що має бути доведено наявність у особи певних релігійних переконань. Це твердження є важливими для правозастосовчої практики. Оскільки, немає чіткого визначення, що саме розуміється під релігією та релігійними переконаннями.

Але найбільш логічним є те, що держава не може вирішувати, що саме становить релігійні переконання, а законодавство має захищати однаково як атеїстів, невіруючих так і віруючих. Тобто, розповсюджуватися на тих, хто має релігійні переконання і сповідує чи не сповідує будь-яку релігію. Захист має розповсюджуватися і на нові релігії, тобто на всі ті релігії, які не заборонені законом. На нашу думку, образа почуттів громадян у зв'язку з їх прихильністю до релігійних течій, які заборонені, не може розглядатися як кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачене ст. 161 КК України.

Варто відмітити, що в науці навіть висувалася пропозиція виключити із тексту ст. 161 КК України слова «...образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями ...», оскільки формулювання цієї заборони є надто абстрактним і ускладнює правозастосування [180, с. 10].

Слушною в такому аспекті є думка О. Білаша з приводу того, що ст. 161 КК України передбачає досить великий, чітко невизначений перелік дій, які можна кваліфікувати як порушення рівноправності громадян залежно від ставлення до

релігії. Незаконні дії стосовно релігійних споруд чи святинь є окремим, спеціальним випадком такого порушення, якщо пошкодження, осквернення та інші, передбачені статтями 178, 179 КК України, дії, вчиняються з метою розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями [43, с. 280].

Слід погодитися з позицією, згідно якої, образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями поєднану з пошкодженням релігійних споруд чи культових будинків, паплюженням або знищенням релігійних святинь треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 161 та ст. 178, 179 КК України. Такою самою є наша позиція стосовно ст. 180 КК України «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду». Перешкоджання відправленню релігійного обряду полягає у створенні будь-яких перепон, які суттєво ускладнюють чи унеможливають його відправлення. Воно може здійснюватись шляхом погроз, застосування фізичного насильства, обману чи у будь-який інший спосіб і полягати, зокрема, в недопущенні віруючих до місця проведення релігійного обряду, завідомо неправдивому повідомленні про загрозу життю чи здоров'ю його учасників, необґрунтованій відмові у клопотанні про видачу дозволу на публічне проведення обряду, неправомірному вилученні предметів культу, які є необхідними для проведення обряду, тощо. Якщо дії, спрямовані на зрив або перешкоджання релігійному обряду супроводжуються заподіянням шкоди релігійним спорудам або святиням, такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 180 та ст.ст. 178, 179 КК України [43, 280].

В свою чергу, досліджуючи питання розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень за ст.ст. 161, 178, 179, 180 КК України, І. Захарченко, О. Семенюк прийшли до висновку, що місце в структурі складу злочину таких феноменів як почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, релігійні святині, релігійні обряди, священнослужителі, здоров'я людей та релігійні споруди і культові будинки – належним чином в Україні не

досліджено, а обґрунтованої відповіді на питання, чи можуть вони бути віднесені до предмету кримінального правопорушення – немає. В свою чергу, вирішення цього питання безпосередньо залежить від усунення законодавчої прогалини, що полягає у відсутності належного законодавчого закріплення понять, що вживаються законодавцем в диспозиціях ст.ст. 161, 178-181 КК України [102, с. 198].

Пряме чи непряме обмеження прав за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

В ч. 1 ст. 161 КК України передбачає кримінальну відповідальність за пряме чи непряме обмеження прав за певними «захищеними ознаками». При чому, необхідно звернути увагу на те, що перелік таких «захищених ознак» є відкритим. Що на нашу думку, є більш ефективним для захисту прав людини.

Під прямим чи непрямим обмеженням прав за певними ознаками можна розуміти, певні дискримінаційні дії, наслідком яких є позбавлення особи можливості повною мірою або взагалі використовувати свої конституційні та інші права. При прямому чи непрямому обмеженні прав відбувається необґрунтоване, незаконне, необ'єктивне перешкоджання реалізації прав. Йдеться про будь-яке право, яким особа наділена згідно законом (наприклад, в сфері праці, освіти, охорони здоров'я, свободи віросповідання, користування мовою і інше). Пряме обмеження має більш відкритий характер неправомірних дій. Непрямі обмеження зазвичай відбуваються під надуманими, завуальованими під правомірні приводи. Охоплюються як протиправні обмеження щодо групи осіб, так і щодо окремої людини.

Серед науковців існує думка, що встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за вказаними вище ознаками - це надання шляхом прийняття рішення службовою особою або встановлення у нормативно-правових актах

привілеїв чи переваг, зокрема, у здобутті освіти, професії, правовому захисті тощо [190].

В розділі першому цієї наукової роботи ми вже акцентували увагу на тому, що в праві ЄС принцип недискримінації є наскрізним і найчастіше виражається через заборону прямої та непрямой дискримінації. Проаналізувавши питання прямої та непрямой дискримінації ми прийшли до висновку, що пряма дискримінація означає ситуацію, в якій до даної особи відносяться менш прихильно з огляду на певну ознаку, ніж вона є, була або могла би мати відношення інша особа в зазначеній ситуації. Непряма дискримінація – означає ситуацію, коли з огляду на нейтральне відношення є або було б менш корисно для даної особи з огляду на певні ознаки, хіба що є раціональне обґрунтування такого відношення.

Тобто, в ч. 1 ст. 161 КК України, по-суті, йдеться про криміналізацію дискримінації, що є логічним продовженням захисту та забезпечення таких міжнародних та конституційних принципів як «рівність», «рівноправність» та «недискримінація». У вказаній частині вітчизняний законодавець закріпив хоча і «відкритий перелік захищених ознак», але окремо визначив та закріпив на його думку найважливіші «захищені ознаки», такі як: раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, інвалідність, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання та мова. Цікавими для порівняння є переліки «захищених ознак», які містяться в кримінальних законодавствах держав ЄС, про що мова піде далі.

Що стосується «захищених ознак», закріплених в ч. 2 ст. 24 КУ, то такий перелік також є «відкритим» [142].

В ст. 2 Загальної декларації прав людини закріплені, крім іншого, положення про те, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [99].

В ч. 2 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права передбачено, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [184].

Поняття «расової дискримінації» закріплено в ст. 1 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та означає: «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя [113]. З аналізу цього нормативного документу вбачається, що поняття раса є нерозривно взаємопов'язане з такими категоріями як: колір шкіри, національне та етнічне походження.

Статтею 3 (2) Договору про заснування Європейського Союзу передбачено, що у ході імплементації принципу однакового ставлення незалежно від расового або етнічного походження Співтовариство повинне прагнути до усунення нерівностей та сприяти рівності чоловіків і жінок, особливо з огляду на те, що жінки частіше стають жертвами дискримінації за багатьма ознаками [118].

В директиві Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження закріплено, що важливо захищати всіх фізичних осіб від дискримінації за ознакою расового або етнічного походження. Держави-члени повинні також забезпечувати, у відповідних випадках та згідно з їхніми національними традиціями і практикою, захист юридичних осіб, якщо вони зазнають дискримінації за ознакою расового або етнічного походження їхніх учасників та зобов'язані вживати необхідних заходів згідно зі своїми

національними судовими системами щодо забезпечення принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження [19].

Фактами етнічного, расового профілювання (використання без об'єктивних, розумних на то причин раси, кольору шкіри, мови, релігії, національної приналежності, етнічного походження людини в певній діяльності, для певних цілей) в діяльності правоохоронних органах є: затримання, огляд, перевірки документів, співбесіди з представниками національних меншин, іноземцями [23]. Що є недопустимим, оскільки, базується на упередженнях.

Таким чином, Україна, як і вся європейська спільнота, засудила колоніалізм і всяку пов'язану з ним практику сегрегації та дискримінації, розуміючи, що расова дискримінація є аморальним, несправедливим і небезпечним явищем, якому не може бути жодного виправдання, на рівні національного кримінального законодавства закріпила положення про кримінальну відповідальність за обмеження прав за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного походження.

Варто зазначити, що поняття «расове», «етнічне походження» відрізняються за правом ЄС та положеннями ЄКПЛ. Так, Директива про расову рівність не включає «громадянство» до концепції «раси чи етнічного походження». Хоча, за ЄКПЛ «громадянство» та/або «національне походження» вважаються окремими підставами. Іноді, «громадянство» відносять до елементу «етнічного походження». Право ЄС не дозволяє дискримінацію за критерієм «громадянство», проте заборона дискримінації в такому контексті розуміється як право вільного пересування територією ЄС.

Невід'ємними від таких понять як «расове та етнічне походження» є категорія «колір шкіри» та «національні меншини». Комісія Ради Європи проти расизму і нетерпимості, Конвенція ООН про ліквідацію расової дискримінації під поняття «расової дискримінації» включає «расу, колір шкіри, мову, релігію, громадянство або національне чи етнічне походження».

Щодо кримінальної відповідальності за *пряме чи непряме обмеження прав за ознаками політичних переконань*, то варто зазначити, що жодна людина в

державі не живе відірвано від соціуму, навпроти, щодня вступає у взаємодію з іншими в різних сферах життя, має свою думку щодо політичної ситуації в державі. Тому, перш ніж перейти до аналізу питання кримінальної відповідальності за обмеження прав за ознаками політичних переконань, необхідно окреслити саме поняття «політичних переконань». Великий тлумачний словник сучасної української мови наводить наступне визначення поняттю «переконання» - тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось [47].

А. Карасевич та Л. Шачковська під «політичними переконаннями» розуміють сукупність або систему переконань та поглядів на політику, економіку, устрій держави та суспільства, на те, якими мають бути закони і якою має бути громадська мораль. Політичні переконання нерідко тісно переплітаються з іншими особистими переконаннями людини – з його вірою або релігією, його особистою мораллю та шкалою цінностей [108, с. 5].

У вітчизняній слідчо-судовій практиці не є розповсюдженими випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України з підстав прямого чи непрямого обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознакою політичних переконань.

Можливість отримання ефективного захисту від порушення рівноправності громадян з підстав політичних переконань є важливою також з огляду на те, що «політичні чи інші погляди» прямо згадуються серед захищених ознак за ЄКПЛ (стаття 14). Крім того, «політичні чи інші погляди» користуються самостійною охороною в контексті права на свободу вираження поглядів за ст. 10 ЄКПЛ («Кастельс проти Іспанії ») [248].

Право на свободу вираження поглядів захищає не тільки таку «інформацію» чи «ідеї», які сприймаються схвально або виражаються необразливими чи нейтральними, але й такі, що викликають образу, шокують або непокоять державу чи певну частину населення. В справі «Кастельс проти Іспанії», яка стосувалася члена парламенту, що критикував бездіяльність урядових органів

щодо проблеми тероризму у Країні басків його притягнули до відповідальності за «завдання образи» уряду. ЄСПЛ підкреслив важливість свободи вираження поглядів у політичному контексті, особливо з огляду на її важливість для належного функціонування демократичного суспільства і вирішив, що будь-яке втручання розглядатиметься «надзвичайно критично» [248].

З огляду на що можна зробити висновок, що передбачена кримінальним законодавством України можливість притягнення до відповідальності за порушення рівноправності з огляду на політичні переконання кореспондується з існуючими міжнародними нормами та європейською практикою, що є позитивною тенденцією національного законодавства, яка підлягає подальшому розвитку [267, с. 61].

Пряме чи непряме обмеження прав за ознаками статі

Під обмеженням прав за ознакою статі, йдеться про дискримінацію з підстав, що людина належить до жіночої або чоловічої статі.

Так, в ч. 2 ст. 24 Основного Закону, крім іншого, закріплено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознакою статі [142]. В ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» закріплено, що рівні права жінок і чоловіків - це відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а рівні можливості жінок і чоловіків - рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків. При чому, «дискримінація за ознакою статі» - це ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. В ст. 6 зазначеного закону закріплено, що дискримінація за ознакою статі забороняється [220].

Така пильна увага до недопущення порушення прав за ознакою статі та до питання забезпечення рівного ставлення до чоловіків і жінок та забезпечення

рівних прав має місце через ситуацію з значною дискримінацією щодо жінок в різних сферах життя.

В ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, закріплено визначення поняття «дискримінація щодо жінок» під якою розуміють будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі [113].

В Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за ч. 1 ст. 161 КК за вчинення прямого чи непрямого обмеження прав за ознакою статі не знайдено [98].

Щодо прямого чи непрямого обмеження прав за ознаками інвалідності

За даними Конфедерації роботодавців України, сформованих на базі Пенсійного фонду України, чисельність людей з інвалідністю у 2021 році становила 2,565 млн людей. З початку 2022 року дані про розміщення людей з інвалідністю в Україні держава не оновлювала [191].

Таким чином, кількість людей з інвалідністю на території України є достатньо великою і вони в повсякденному житті можуть стикатися з різноманітними труднощами та порушеннями їх прав в різних сферах життя.

За три роки повномасштабної війни в Україні спостерігається стрімке зростання кількості людей, які мають інвалідність. І ця інвалідність має іншу природу, ніж у часи до війни: насамперед вона виникає внаслідок бойових дій і ворожих обстрілів мирних українських міст. [101]. Що вкотре підкреслює необхідність надання великої уваги питанню захисту прав цієї категорії осіб.

В Конвенції про права осіб з інвалідністю міститься визначення, що «інвалідність» - це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і

відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. При чому, в Конвенції під «дискримінацією за ознакою інвалідності» розуміють будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні [115].

Щодо українського законодавства, то варто згадати про ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», в ст. 1 якого закріплено, що особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених КУ, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [228].

Таким чином, як міжнародним так і українським законодавством заборонено дискримінацію за ознакою інвалідності. Тобто, права і можливості осіб з інвалідністю мають бути забезпечені нарівні з іншими громадянами. А наявність кримінальної відповідальності за пряме чи непряме обмеження прав за ознакою інвалідності сприяє більш ефективній охорони та забезпеченню реалізації таких прав.

В Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за ч. 1 ст. 161 КК України за вчинення прямого чи непрямого обмеження прав за ознакою інвалідності не знайдено [98].

Щодо прямого чи непрямого обмеження прав за ознаками майнового стану, то така ситуація може мати місце у випадку обмеження будь-яких

гарантованих конституцією, законами, міжнародним законодавством прав особи саме зважаючи на її майновий стан. Під майновим станом особи розуміється наявність/відсутність у неї майна, доходів.

Кримінальний кодекс України в ст. 161 містить ще таку суміжну «захищену ознаку», як *соціальне походження*. Велика українська енциклопедія закріплює таке визначення «соціального походження», як ознаки, яка відображає зв'язок індивіда з тією або іншою соціальною групою (класом) [214]. Також під ознакою «соціальне походження», розуміють ознаку, яка виникає в момент народження і зберігається на початкових етапах соціального становлення особистості та фіксується на основі соціального статусу батьків, їх майнового положення, роду занять та ін. [178, с. 92]. Тобто, йдеться також про певний соціальний статус, як обсяг прав, можливостей, часто це можуть бути і неписані норми, традиції, як певний соціальний вимір, місце в соціумі, оцінка з боку інших осіб.

Ознаки соціального походження, народження та майнового стану також закріплені у ст. 2(2) Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [184]. Наприклад, в контексті «соціального походження», можна навести справу «Мазурек проти Франції», де ЄСПЛ підкреслив чітку тенденцію до ліквідації дискримінації щодо позашлюбних дітей [251].

Ще однією «захищеною ознакою» є *«місце проживання особи»*. Так, Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» закріплено визначення, що місце проживання - житло з присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає, а також апартаменти (крім апартаментів у готелях), кімнати та інші придатні для проживання об'єкти нерухомого майна, заклад для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг з проживанням, стаціонарна соціально-медична установа та інші заклади соціальної підтримки (догляду), в яких особа отримує соціальні послуги [230]. Проте, видається, що дану ознаку необхідно трактувати більш широко, не тільки «як певне житло», але і як місце походження, проживання в контексті територіальному (наприклад, місто, село та ін.).

Також, можуть бути використані положення Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який закріплює такі категорії як країна громадянської належності - країна, громадянином (підданим) якої є особа та країна попереднього постійного проживання, країна походження [216].

Законодавство ЄС поняття «заборона дискримінації на підставі громадянства» застосовується в контексті вільного пересування осіб і гарантується виключно громадянам держав ЄС.

Ще одним способом вчинення кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є *пряме чи непряме обмеження прав громадян за ознаками релігійних переконань*. Під «обмеженням прав громадян (непрямим)» в такому випадку необхідно розуміти обмеження прав громадян, яке здійснюється під надуманими або завуальованими приводами, що маскують собою дійсну позицію суб'єкта стосовно інших осіб, які мають певні релігійні переконання. Як приклад, можна навести ситуацію обмеження права на освіту через відсутності місць, натомість, реальною причиною може бути певні релігійні переконання особи; відмова у прийнятті на роботу з посиланням на невідповідність кваліфікації, хоча вирішальним було приналежність особи до певної конфесії.

Під «прямим обмеженням прав громадян за ознаками релігійних та інших переконань» розуміють обмеження прав саме у зв'язку з наявністю у особи певних релігійних переконань.

Прикладом з національної судової практики є справа № 703/2915/14-к за вироком від 27 квітня 2015 року Смілянського міськрайонного суду Черкаської області в якій встановлено, що під час проповідування потерпілими Біблії, обвинувачений, знаючи про їх приналежність до релігійної громади «Свідки Єгови», вимагав припинити здійснення релігійної діяльності та висловлював щодо потерпілих образливі слова, рвав релігійні журнали, намагався перевернути стенд з релігійною літературою, змусивши таким чином потерпілих припинити проповідування. За наслідками розгляду цієї справи дії обвинуваченого суд

кваліфікував за ч. 1 ст. 161 КК України, оскільки він вчинив умисні дії, спрямовані на пряме обмеження прав громадян за ознаками релігійних переконань [65].

Цікавим в цьому аспекті є рішення ЄСПЛ в справі «Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia», в якій Суд вказав, що національні органи не діяли добросовісно, відмовивши «Московській гілці Армії порятунку» у перереєстрації. Таким чином, влада знехтувала своїм обов'язком проявити нейтральність та неупередженість до релігійної спільноти, котру представляла ця організація. Суд дійшов висновку про те, що мало місце невинуватене втручання у здійснення організацією-заявницею свободи віросповідання та свободи об'єднання і як наслідок було порушено ст. 9 та ст. 11 Конвенції [13].

Іншим прикладом, слугує справа «Справжня православна церква у Молдові» та інші проти Молдови», яка також стосувалася питання реєстрації церкви. Суд передусім зауважив, що відмова державних органів зареєструвати релігійне об'єднання заявників становила втручання у право заявників на свободу віросповідання, гарантоване ст. 9 Конвенції. Констатовано, що заявникам не було надано ефективного засобу захисту стосовно їх звернення зареєструвати Церкву і тому мало місце порушення ст. 13 Конвенції [6].

Свобода віросповідання також включає в себе свободу сповідання свого переконання як одноособово та приватно, так і спільно з іншими та прилюдно. Сповідання релігійних переконань може приймати форму богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики та ритуальних обрядів.

За наслідками вищевикладеного, можна зробити висновок, що потерпілим від зазначених кримінальних правопорушень є особа, яка має певні релігійні переконання. При чому, не має значення, яку саме релігію сповідує така особа. Тобто, у такій категорії кримінальних правопорушень з метою доказування наявності складу правопорушення, необхідно довести наявність у потерпілого, крім іншого, певних релігійних переконань. Якщо, наприклад, потерпілий сповідує конкретну релігію, тоді необхідно слідству встановити цю обставину

(приналежність особи до релігійної групи, що потерпіла особа є дійсно віруючою, дотримується релігійних норм, важливим є також доведення факту душевного переживання у зв'язку з посяганням на його права, що прямо пов'язано з наявними релігійними переконаннями).

Необхідно також звернути увагу на таку категорію осіб, які не сповідують жодної релігії (атеїсти). Оскільки, такі особи також підпадають під охорону ст. 161 КК України, якщо вони зазнали певних обмежень у зв'язку з їх відношенням до релігії.

Цікавим для аналізу та порівняння у такому контексті є кримінальне законодавство Польщі. Так, ст. 194 КК вказаної держави передбачає кримінальну відповідальність за обмеження людини в її правах з огляду на її релігійну приналежність або не релігійність. Польський законодавець зробив окремий акцент, та виділив окрему захищену ознаку – «не релігійність/відсутність релігійних переконань у особи» [155]. Можна припустити, що це було зроблено з метою надати особливого кримінально-правової охорони в частині забезпечення рівноправності громадян (в «релігійній державі», якою є Республіка Польща) особам, які є атеїстами.

Чехія в своєму кримінальному законодавстві щодо питання порушення рівноправності громадян також виділяє окремо таку захищену ознаку, як атеїсти (особи, які не сповідують жодної релігії) [162].

Хоча в ст. 161 КК України, як окрема ознака не виділена «особи без певної релігійної приналежності», проте атеїсти (особи, які не сповідують жодної релігії) також підпадають під кримінально-правову охорону ст. 161 КК України. Під захист зазначеної статті мають підпадати особи, які є представниками/віруючими окремих релігійних громад, конфесій, напрямів, течій, які зареєстровані в передбаченому законом порядку на території України, тобто такі, що не заборонені на її території.

В будь-якому разі, держава має забезпечити ефективний захист та реалізацію права особи мати релігійні переконання. Оскільки, посягання на

зазначене право може мати серйозні наслідки для суспільства в цілому, і як наслідок призвести до серйозних суспільних конфліктів та потрясінь. Так, ЄСПЛ звертав увагу на зобов'язання держави гарантувати мирне користування свободою релігії у відносинах між приватними особами [8].

Важливою є норма права, закріплена в ст. 4 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка, по суті закріплює рівність громадян незалежно від їх ставлення до релігії [231].

Прикладом порушення прав людини через релігійні переконання може слугувати справа «Іванова проти Болгарії». Обставини цієї справи полягали у тому, що заявниця була викладачем технікуму та входила до християнської євангелістської групи, яка діяла нелегально у зв'язку із відмовою влади у її реєстрації. Заявницю звільнили у зв'язку зі змінами вимог до займаної посади. Суд встановив, що звільнення заявниці відбулося у зв'язку з її релігійними поглядами і було констатовано порушення ст. 9 Конвенції, як втручання влади до свободи віросповідання [246].

Тому, слушною є думка, що свобода релігії застосовується не лише до питань релігійних меншин, але й питань релігійної більшості, представники якої можуть перебувати у меншості в інших суспільствах. Саме усвідомлення того, що певна релігійна більшість може опинитися у меншості в інших контекстах, а отже – вимагати додаткового захисту – є сутністю сучасного поняття свободи релігії. Адже вона передбачає захист будь-якого вірування чи переконання та надання гарантій для його втілення чи обмеження [79, с. 180].

Пряме чи непряме обмеження прав за мовними ознаками

З прагненням розвинених держав до побудови демократичного суспільства, корелюється забезпечення поваги до етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності кожного із забезпеченням умов для збереження такої самобутності, з урахуванням розмаїття суспільства. В Рамковій конвенції РЄ про захист національних меншин, в ст. 6 закріплено, що: «Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для

поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності» [237].

Термін «регіональні мови або мови меншин» закріплено в Європейській хартії регіональних мов або мов меншин до яких відносять мови, які: традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави; не включає діалекти офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів. Крім того, в ст. 7 зазначеної хартії зазначено, що сторони зобов'язуються усунути, якщо вони цього ще не зробили, будь-які необґрунтовані розрізнення, виключення, обмеження або переваги, які стосуються використання регіональної мови або мови меншини та які мають на меті перешкодити чи створити загрозу її збереженню або розвитку. Вжиття спеціальних заходів у галузі регіональних мов або мов меншин, які спрямовані на досягнення рівності між особами, що вживають ці мови, і рештою населення або які належним чином враховують їхній конкретний стан, не розглядаються як акт дискримінації проти тих осіб, що вживають більш поширені мови [97].

В справі «Про деякі аспекти законодавства щодо використання мов в освітніх закладах Бельгії» проти Бельгії, заявники звинувачували державу в тому, що вона нічого не зробила для освіти на французькій мові в комунах. ЄСПЛ за наслідками розгляду справи прийшов до висновку, що гарантії від дискримінації щодо поводження за ознакою мови, не може існувати самотійно, окремо. Суд констатував, що часто деяке нерівноправ'я в правах було направлено виключно на виправлення фактичної нерівності. Суд уточнив, що ст.

14 ЄКПЛ не забороняє будь-яку відмінність у поводженні при реалізації прав і свобод, так як рівність у поводженні буває порушено лише тоді, коли встановленню відмінності в суспільстві недостає об'єктивного і розумного обґрунтування. Існування такої мети має оцінюватися у співвідношенні з поставленою метою і наслідками, беручи до уваги принципи, які зазвичай превалюють в демократичному суспільстві [15].

Така ознака як «мова» притаманна кожній людині і може стати серйозним приводом для обмеження прав останньої. Тому, логічним і необхідним є закріплення як «захищеної ознаки» саме мови, що притаманно як кримінальному законодавству України так і державами ЄС.

Щодо встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками

В окресленому контексті варто зазначити, що протилежним до категорії «пряме чи непряме обмеження прав» є «встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян». Або іншими словами, мова йде про ситуацію створення відкритих чи прихованих переваг (пільг) у певній сфері життя людини. У такому випадку в ситуації, коли одній особі, зважаючи на наявність у неї певних ознак (наприклад, релігійні переконання, стать, майновий стан та ін.) надаються певні привілеї (переваги, пільги), як наслідок іншу особу може бути обмежено у правах.

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається наступна тенденція щодо відповідальності за порушення прав за певними ознаками.

Так, в ст. 194 КК Польщі передбачено відповідальність за обмеження людини у належних їй правах через її релігійні переконання або їх відсутність [155]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом діяння (дії або бездіяльності) і є з формальним складом.

В ст. 225-2 КК Франції передбачено відповідальність за дискримінацію (визначену у ст. 225-1 зазначеного Кодексу), вчинену по відношенню до фізичної або юридичної особи, якщо вона стосується: відмови надання майна чи послуг; перешкоджання нормальному здійсненню будь-якої економічної діяльності; у відмові прийому на роботу, у покаранні чи звільненні особи; у підпорядкуванні майна чи послуг за умов, передбачених одним із елементів ст. 225-1; у підпорядкуванні пропозиції щодо роботи, запиту щодо стажу, або періоду навчання на підприємстві, за умов, передбачених одним із елементів ст. 225-1; у відмові прийняти людину на роботу, що передбачено п. 2 ст. L 412-8 Кодексу соціального захисту. В частині 2 цієї ж статті передбачено кваліфікуючу ознаку - вчинення в публічному місці [160]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. За ч. 2 місце вчинення - публічне місце.

КК Іспанії в ст. 314 закріплює відповідальність для тих, хто здійснює серйозну дискримінацію в державній або приватній сфері зайнятості проти будь-якої особи через її ідеологію, релігію або переконання, приналежність до певної етнічної групи, раси або нації, статі, уподобань, стану здоров'я, хворобу або інвалідність, у зв'язку з призначення законним або профспілковим представником працівників, через стосунки з іншими працівниками компанії або через використання будь-якої з офіційних мов Іспанії, та не відновить положення рівності за законом згідно відповідної вимоги або адміністративної санкції, відшкодувавши завдані матеріальні збитки [147]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Місце вчинення: державна або приватна сфера зайнятості.

В ч. 1 ст. 511 вказаного кодексу передбачено відповідальність для приватної особи, яка виконуючи публічні обов'язки, відмовить надати послугу іншій особі, яка має право на неї, через її ідеологію, релігію, переконання, етнічну чи расову приналежність, національність, стать, сексуальну орієнтацію, сімейний стан, хворобу або інвалідність. В ч. 2 передбачено аналогічне покарання в разі, якщо

вказане діяння вчинене проти асоціації, фундації, товариства або корпорації або проти їх членів за мотивами ідеології, релігії, переконань, етнічної чи расової приналежності їх членів або одного з них, національності, статі, статевої орієнтації, сімейного положення, хвороби або інвалідності. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Час вчинення - під час виконання публічних обов'язків. Стаття 512 КК Іспанії містить відповідальність для того, хто під час виконання своєї професійної чи підприємницької діяльності відмовить іншій особі надати послугу, на яку вона має право, з причин її ідеології, релігії, переконань, етнічної, расової чи національної приналежності, статі, сексуальної орієнтації, сімейного стану, хвороби або інвалідності [147]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Час вчинення: під час виконання своєї професійної чи підприємницької діяльності.

В ч. 1 ст. 172 КК Болгарії передбачено відповідальність за умисне перешкоджання іншій особі влаштуватися на роботу або за примушування останньої до звільнення через її національну чи етнічну приналежність, расу, колір шкіри, релігію, соціальне походження, сексуальну орієнтацію, членство або неналежність до профспілки чи іншої організації, політичної партії, руху чи коаліції, що мають політичну мету, або через політичні або інші переконання його або його близьких родичів [152]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ст. 9 розділу 16 КК Швеції, закріплено що підприємець, який у процесі своєї діяльності дискримінує особу за ознакою раси, кольору шкіри, національного чи етнічного походження, віросповідання, сексуальної орієнтації або трансгендерної ідентичності чи самовираження шляхом відмови мати справу з такою особою на умовах, які підприємець застосовує у своїй діяльності щодо інших осіб [149]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Час вчинення: під час підприємницької діяльності.

Частина 2 ст. 297 КК Румунії передбачає відповідальність для службової особи, яка при виконанні своїх обов'язків обмежує реалізацію права особи або створює для неї ситуацію неповноцінності за ознаками раси, національності, етнічного походження, мови, релігії, статі, сексуальної орієнтації, політичної належності, майнового стану, віку, інвалідності, наявності хронічного незаразного захворювання або ВІЛ-інфекції/СНІДу [164]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Час вчинення - під час виконання службових обов'язків.

В ч. 1 ст. 125 КК Хорватії встановлено кримінальну відповідальність для того, хто на підставі відмінностей за ознаками раси, етнічного походження, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження, освіти, соціального стану, сімейного або родинного стану, віку, стану здоров'я, інвалідності, генетичної спадковості, вираження гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації або за іншими ознаками відмовляє, обмежує або обумовлює право іншої особи на придбання товарів або отримання послуг, право на здійснення діяльності, право на працевлаштування та просування по службі, а також надає на підставі цих відмінностей привілеї чи переваги іншим особам у здійсненні вищезазначених прав [161]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом.

КК Естонії містить ст. 152 згідно якої, за незаконне обмеження прав особи або надання їй незаконних переваг за ознаками її національності, раси, кольору шкіри, статі, мови, походження, релігії, політичних переконань, майнового або соціального стану особа підлягає відповідальності. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Статтею 153 передбачено, що незаконне обмеження прав особи або надання незаконних переваг особі на підставі її спадкових факторів ризику карається [153]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом.

В ст. 169 КК Литви передбачено відповідальність за дії, спрямовані на недопущення участі групи осіб або особи, яка належить до такої групи, за ознаками статі, сексуальної орієнтації, раси, національності, мови, походження, соціального стану, релігії, переконань або поглядів нарівні з іншими в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності або на обмеження прав і свобод такої групи осіб або особи, яка належить до такої групи [151]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

Відповідно до ч. 1 ст. 149-1 КК Латвії кримінально караною є дискримінація за ознакою расової, національної, етнічної чи релігійної приналежності або порушення заборони інших видів дискримінації, якщо вона завдала істотної шкоди [150]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з матеріальним складом.

В ч. 1 ст. 131 КК Словенії передбачено, що той, хто через різницю в національності, расі, кольорі шкіри, релігії, етнічної приналежності, статі, мови, політичних чи інших переконань, сексуальної орієнтації, майнового стану, народження, генетичної спадковості, освіти, соціального становища чи будь-яких інших обставин позбавляє когось прав людини або основних свобод, які визнані міжнародним співтовариством або визначені конституцією чи законом, або обмежують таке право чи свободу, або хто на основі такої дискримінації, надання комусь особливого права чи переваги підлягає відповідальності [157]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом.

Згідно ч. 1 ст. 137 g КК Нідерландів той, хто під час виконання службових обов'язків, професії чи бізнесу навмисне дискримінує осіб за ознакою їх раси, підлягає відповідальності [148]. Кримінальне посягання вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом. Час вчинення: під час виконання службових обов'язків, професії чи бізнесу.

Стаття 9 КК Фінляндії передбачає відповідальність для особи, яка у своїй діяльності чи професії, служінні широкій громадськості, здійсненні офіційних повноважень чи інших громадських функції або в організації публічних розваг чи зборів без поважної причини 1) відмовляє комусь у обслуговуванні відповідно до загальноприйнятих умов; 2) відмовляє комусь у вході на атракціон чи зустріч або виганяє його; або 3) ставить когось у нерівне або істотно нижче становище через його: расу, національне чи етнічне походження, колір шкіри, мову, стать, вік, родинні зв'язки, сексуальні уподобання, стан здоров'я, релігія, політична орієнтація, політична чи промислова діяльність або інші подібні обставини [165]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності, є з формальним складом. Обов'язковою ознакою виступає час вчинення: під час виконання діяльності чи професії, служінні широкій громадськості, здійсненні офіційних повноважень чи інших громадських функції.

В ст. 455 КК Люксембургу передбачено відповідальність за дискримінацію, зазначену у ст. 454, вчинену щодо фізичної чи юридичної особи, групи чи спільноти осіб, якщо вона складається з: (1) відмови від постачання чи користування майном та/або доступу до майна; (2) відмови від надання послуги та/або доступу до послуги; (3) відмови постачання товару чи послуги та/або доступу до власності; (4) вказівки в рекламі про намір відмовити у товарі чи послугі або провести дискримінацію в постачанні товару чи послуги на підставі одного з елементів, зазначених у ст. 454; (5) перешкоджання нормальному здійсненню будь-якої економічної діяльності, (6) відмови в прийнятті на роботу, застосовуванні санкції або звільненні особи; (7) у доступі до роботи [145]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності, має формальний склад.

Таким чином, з проаналізованих держав «відкритий перелік захищених ознак» мають: Хорватія, Словенія, Фінляндія, Латвія, а решта держав мають «закритий перелік захищених ознак». При цьому, «захищена ознака» може бути у потерпілої особи як реальною, дійсною, наявною так і припущенням кривдника

або такою, що лише зв'язує з іншими особами, які мають таку ознаку. Деякі держави навіть окремо закріплюють такі положення - КК Люксембург (ст. 454) містить положення про «справжню або передбачувану, можливу приналежність до нації, раси чи релігії».

Щодо переліку «захищених ознак», то варто звернути увагу на справу «Расмуссен проти Данії», де ЄСПЛ в п. 34 вказав, що перелік підстав, наведений у статті 14, не є вичерпним. [14].

На нашу думку закріплення в кримінальному законодавстві саме «відкритого переліку захищених ознак» є найбільш раціональним, оскільки, дозволяє взяти під захист більшу кількість осіб з різних категорій. Таким шляхом пішов і законодавець в Україні.

Попередньо нами вже зверталася увага, що за правом ЄС встановлено чіткий закритий перелік захищених ознак: стать, расове чи етнічне походження, вік, обмежені можливості особи, релігія чи переконання і сексуальна орієнтація. За ЄКПЛ цей перелік є відкритим і може доповнюватися, виходячи з обставин конкретної справи.

Щодо переліку «захищених ознак», то держави ЄС в різний спосіб підходять до їх закріплення (в т.ч. і щодо їх кількості). Як приклад, в Польщі закріплено лише одну «захищену ознаку», тоді як в Хорватії аж двадцять одну. Такі держави як: Хорватія, Естонія, Словенія передбачають кримінальну відповідальність не тільки за обмеження прав особи, але і за надання певних «привілеїв», «додаткових прав», «переваг» за певними ознаками.

Аналогічні «захищенні ознаки» як і в українському кримінальному законодавстві мають в своїх КК наступні держави ЄС: 1) раса (Франція - ст. 225-1; Іспанія - ст.ст. 314, 511, 512; Болгарія - ст. 172; Швеція - ст. 9; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Литва - ст. 169; Латвія - ст. 149-1; Словенія - ст. 131; Нідерланди - ст. 137g; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 2) колір шкіри (Болгарія - ст. 172; Швеція - ст. 9; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Словенія - ст. 131; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 3) політичні

переконання (Франція - ст. 225-1; Болгарія - ст. 172; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Словенія - ст. 131; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 4) релігійні переконання (Франція - ст. 225-1; Іспанія - ст.ст. 314, 511, 512; Швеція - ст. 9; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Литва - ст. 169; Латвія - ст. 149-1; Словенія - ст. 131; Люксембург - ст. 454); 5) стать (Франція - ст. 225-1; Іспанія - ст.ст. 314, 511, 512; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Литва - ст. 169; Словенія - ст. 131; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 6) інвалідність (Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Хорватія - ст. 125; Румунія - ст. 297; Люксембург - ст. 454); 7) етнічне походження (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Болгарія - ст. 172; Швеція - ст. 9; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Латвія - ст. 149-1; Словенія - ст. 131; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 8) соціальне походження (Болгарія - ст. 172; Литва - ст. 169; Словенія - ст. 131; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152); 9) майновий стан (Франція - ст. 225-1; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Словенія - ст. 131); 10) мова (Іспанія - ст.ст. 314, 511, 512; Румунія - ст. 297; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Литва - ст. 169; Словенія - ст. 181; Фінляндія - ст. 9).

Крім того, проаналізоване кримінальне законодавство держав ЄС містить закріплені «захищені ознаки», які не притаманні вітчизняному кримінальному законодавству. Наприклад: 1) ідеологія (Іспанія - ст.ст. 314, 511, 512); 2) наявність близьких родичів, які мають певні ознаки (Болгарія - ст. 172); 3) трансгендерність (Швеція - ст. 9); 4) наявність ВІЛ/СНІД (Румунія - ст. 297); 5) освіта (Хорватія - ст. 125; Словенія - ст. 131); 6) гендерна ідентичність (Хорватія - ст. 125; Люксембург - ст. 454); 7) зміна статі (Люксембург - ст. 454); 8) мораль (Люксембург - ст. 454); 9) філософські погляди (Люксембург - ст. 454); 10) зовнішній вигляд (Франція - ст. 225-1); 11) стан здоров'я (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Румунія - ст. 297; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454); 12) сексуальна орієнтація (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Румунія - ст. 297; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454; Словенія - ст. 131;

Литва - ст. 169; Швеція - ст. 9; Болгарія - ст. 172); 13) сімейний стан (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Люксембург - ст. 454; Хорватія - ст. 125; Фінляндія - ст. 9); 14) участь у профспілках (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Болгарія - ст. 172); 15) національність (Франція - ст. 225-1; Іспанія ст.ст. 314, 511, 512; Румунія - ст. 297; Фінляндія - ст. 9; Люксембург - ст. 454; Словенія - ст. 131; Литва - ст. 169; Швеція - ст. 9; Болгарія - ст. 172; Хорватія - ст. 125; Естонія - ст. 152; Латвія - ст. 149-1).

Як висновок, можна вказати, що кримінальне законодавство держав ЄС в проаналізованій частині не містить єдиного підходу до питання закріплення якогось певного переліку «захищених ознак». Такий перелік буде складатися поступово під дією багатьох факторів (історичному, політичному, релігійному, культурному та ін.), або доповнюватися новими «захищеними ознаками» у випадках загострення ситуації в певній сфері.

Серед зазначених вище «захищених ознак», які не притаманні вітчизняному кримінальному законодавству відмічаємо таку ознаку, як «наявність ВІЛ-інфекції/СНІДу». Так, станом на 01.10.2024 року у закладах охорони здоров'я України під медичним наглядом перебувало 147 599 людей, які живуть з ВІЛ [289]. Щодня в Україні реєструють 29 випадків ВІЛ, 8 випадків СНІД і 3 смерті, зумовлені СНІДом [264].

Наявність у особи такого статусу, може стати причиною порушення: трудових прав (наприклад, звільнення з роботи), права на охорону здоров'я (відмова у наданні медичної допомоги), права на освіту (виключення із навчальних закладів), насильства (фізичного, психологічного) відносно особи та інше. Тобто як наслідок, наявність такої ознаки, як ВІЛ-інфекція, може стати підґрунтям порушення основних прав людини, порушення рівноправності. Така ситуація призводить до того, що людина, яка живе з ВІЛ, зазвичай буде намагатися приховати свій статус, а отже, і не проходити лікування, щоб не бути на обліку. Це все негативно впливає на загальну епідеміологічну ситуацію в державі в цілому і є серйозною перепорою у подоланні цієї страшної хвороби.

Зважаючи на що, вважаємо за необхідне доповнити ч. 1 ст. 161 КК України такою «захищеною ознакою», як «підозри, наявність у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу».

Щодо такої «захищеної ознаки» як «сексуальна орієнтація», то варто зазначити, що порушення прав людини та посягання на рівноправність особи з огляду зазначеної ознаки є дуже розповсюдженими. В якості прикладу можна навести рішення ЄСПЛ в справі «А.К. проти Росії» про звільнення вчительки з державної школи у зв'язку із опублікування фотографій, які вказували на її гомосексуальну орієнтацію [5].

За повідомленням неурядових організацій, за перше півріччя 2024 року моніторинговою мережею Центру «Наш світ» було задокументовано 39 випадків дій на ґрунті гомофобії / трансфобії, дискримінації та інших порушень прав за ознаками СОГІ в Україні [275].

В юридичній науці також звертається увага на «гостроту» питання, пов'язаного з окресленою вище темою, проте, і підкреслюється факт, що є необхідність у прийнятті Закону стосовно запровадження інституту зареєстрованого цивільного партнерства, який значно розширить права ЛГБТ-спільноти і забезпечить гендерну рівність в Україні, яка є показником демократичності держави [293, с. 154]. Зазначалось про необхідність внесення змін до антидискримінаційного законодавства, шляхом закріплення такого різновиду дискримінації, як дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації [84, с. 114].

У своєму звіті про дотримання прав людини Уповноважений Верховної Ради України з прав людини також наголосив про необхідність включення такої ознаки, як «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність» до кримінального законодавства України, як захищеної, та визнання мотиву нетерпимості за ознакою «сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» як обставини, що обтяжує покарання, на вказане акцентовано увагу Європейською комісією проти

расизму та нетерпимості у рамках 5 циклу моніторингу. Однак дана пріоритетна рекомендація ЄКРН для України і досі залишається невиконаною [295].

Прикладом з національної судової практики може слугувати вирок Галицького районного суду від 31.10.2023 року у справі № 461/7912/23, згідно якого, обвинувачений спровокував словесний конфлікт з потерпілим, наніс останньому тілесні ушкодження з підстав дискримінації за ознакою «трансгендерність» (йдеться про гендерну ідентичність, внутрішнє глибинне відчуття приналежності людини до того чи іншого гендеру, який може збігатися (або ні) зі статтю, приписаною цій людині при народженні людини, або ж коли, людина змінює чи прагне змінити свої статеві та гендерні ознаки, щоб привести їх до стану, який краще співвідноситься з її гендерною ідентичністю). Суд в окресленій справі прийшов до переконання, що вина обвинуваченого доведена за ч. 2 ст. 161 КК України (умисні дії, спрямовані на пряме обмеження прав громадян за ознакою статі, інших переконань, поєднані з насильством) [51].

Варто наголосити, що за правом ЄС така «захищена ознака» як «стать» може розумітися ширше та включати в себе поняття «гендерної ідентичності». При чому, варто зазначити про існування відповідної практики ЄСПЛ по питанню «гендерної ідентифікації (ідентичності)». Як приклад можна навести рішення в справі «Grant v. The United Kingdom», коли у 2006 році ЄСПЛ визнав право транссексуалів на пенсійне забезпечення відповідно їх нової статі [7].

Гендерна ідентичність є частиною базової ідентичності людини, внутрішньою структурою, що виконує суттєву роль у процесах адаптації та саморегуляції, а також характеризує самоідентифікацію особистості, визначення індивідом самого себе як представника певної статі – чоловічої й жіночої, поєднання у собі тих чи інших властивостей або заперечення наявності певних якостей. Гендерна ідентичність формується в процесі соціалізації. Власне процес формування гендерної ідентичності прийнято називати гендерною ідентифікацією [105, с. 29].

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за необхідне наголосити про необхідність внести зміни до вітчизняного кримінального законодавства, шляхом доповнення ст. 161 КК України такою «захищеною ознакою» як «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність».

В ст. 161 КК України, окремо не закріплено таку «захищену ознаку» як вік. Проте, варто зазначити, що в державах ЄС зазначена ознака виділена окремо. «Вік» як дискримінаційна ознака має свою специфіку: потенційним потерпілим може бути будь-хто; зазначена ознака є змінною впродовж життя; має широку латентність; толерується суспільством. Зважаючи на що, слушною є думка внести зміни до вітчизняного законодавства, шляхом доповнення його такою «захищеною ознакою» як «вік» [80, с. 409].

Дискримінаційні практики за віком перебувають на межі між діями, які можна чітко визначити як пряму дискримінацію та діями, які становлять приховану дискримінацію. Водночас і формалізація, і запобігання прихованої дискримінації ускладнені [193, с. 186].

У зазначеному контексті цікавою є думка А. Свящука, який звертав увагу на те, що КК України містить низку статей в Загальній (67) та Особливій частинах (115, 121, 122, 126, 127, 129, 293), які передбачають більш суворе покарання за кримінальні правопорушення, скоєні з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості (що є злочинами на ґрунті ненависті), а також ст. 161, яка встановлює кримінальну відповідальність за розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, а також за дискримінацію за відкритим списком ознак. Таким чином, незважаючи на те, що на даний час саме поняття «злочин ненависті» в українському законодавстві відсутнє, фактично така категорія кримінальних правопорушень визнається, але тільки за трьома згаданими мотивами. Якщо ж кримінальне правопорушення було скоєно з гомофобних чи транс-фобних мотивів, чинне українське законодавство не передбачає за нього суворішого покарання, і, таким чином, не визнає його як «злочин ненависті» [261, с. 176].

Ще однією правовою конструкцією, яка не притаманна вітчизняному кримінальному законодавству є поняття «дифамація» або «наклеп». Під дифамацією розуміється поширення про особу неправдивої інформації, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації.

Прикладом цієї норми є ст. 5 р. 5 «Про дифамацію (наклеп)» КК Швеції. Вбачається, що за законодавством зазначеної держави, порушення рівноправності громадян розглядається як різновид дифамації або тяжкої дифамації. Особливістю є те, що справи про такі протиправні дії порушуються не тільки в приватному порядку, а державним обвинувачем, оскільки, стосуються порушення суспільних інтересів, у випадку наявності певного мотиву (зважаючи на: расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження, релігійні переконання, сексуальну орієнтацію, трансгендерну ідентичність чи самовираження) [149].

Кримінальна відповідальність за дифамацію також закріплена в КК: Чехії (ст. 355 - зведення наклепу, публічна ганьба/образа за ознаками: раси, етнічною, національною приналежністю, політичних та релігійних переконань, відсутність релігійних поглядів), Фінляндії (ст. 8 «Етнічна агітація», розділу 11 - піддавання наклепам, образам, обмовам за ознаками: раси, національності, етнічної приналежності, релігії) [167].

Проте, варто відмітити, що криміналізація дифамації (наклепу) є доволі спірним питанням. Підтримуємо позицію, щодо відсутності необхідності у криміналізації дифамації (наклепу) у вітчизняному законодавстві (як надмірного заходу), з огляду на наступне. З метою захисту від дифамації (наклепу) більш ефективним, на нашу думку, є застосування цивільно-правових інструментів. Криміналізація дифамації (наклепу) може нести за собою ризики: порушення права на свободу слова (в т.ч. і щодо переслідувань за журналістську, громадську діяльність); невідповідності покарання (становить надмірність санкції); можливість інших зловживань (в т.ч. влади відносно опозиції).

Також, в ст. 314 КК Іспанії використане поняття «серйозна дискримінація» [147]; в ст. 8 р. 16 КК Швеції [149] використано поняття «незначне

правопорушення, тяжкий злочин»; в ч. 1 ст. 149-1 КК Латвії [150] використано поняття «істотна шкода». Зазначене спонукає до роздумів, щодо необхідності подібного критерію в ст. 161 КК України.

В юридичній доктрині вже виказувалася думка, щодо необхідності доповнення ч. 1 ст. 161 КК України таким поняттям як спричинення «істотної шкоди». Обґрунтовувалося це тим, що ступінь суспільної небезпеки порушень рівноправності громадян є різною, тому за доцільне пов'язати кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 161 КК України із заподіянням істотної шкоди правам, свободам та інтересам окремих людей чи громадян. Істотна шкода, у даному випадку, є оціночним поняттям, яка має матеріальний і нематеріальний характер та визначається з урахуванням усіх конкретних обставин справи, однак типово вона має включати, зокрема: заподіяння значної матеріальної шкоди людині чи громадянину, грубе порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина, підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення умов, що ускладнюють виконання підприємством, організацією чи установою своїх функцій, суттєве ускладнення відносин між різними національними, расовими чи релігійними громадами [197, с. 160].

Така пропозиція, на нашу думку була б доцільна тільки стосовно частини «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками». Оскільки, слугувала б підставою для відмежування кримінальної відповідальності за дискримінацію від інших видів відповідальності за неї (наприклад, в перспективі запровадження адміністративної відповідальності за дискримінацію).

Що стосується такої категорії кримінальних правопорушень як «умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями», то

запровадження в даному випадку такого критерію, як «істотна шкода» є недоцільним. Зазначений висновок, ми пов'язуємо з тією суспільною небезпечністю, яку несе дане кримінальне правопорушення, із суспільними відносинами на які воно посягає та небезпечністю наслідків, які воно породжує.

Відзначаємо, що на нашу думку, таке кримінальне правопорушення, як «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками» може вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності (наприклад, умисне неповідомлення особі про її права або про пільги, з огляду на певні ознаки).

За наслідками аналізу кримінального законодавства держав ЄС в частині відповідальності за злочинні посягання на рівноправність встановлено, що ознаку «публічно» передбачають такі країни як: Австрія, Данія, Естонія, Словенія (застосовано термін «публічна пропаганда»), Угорщина (застосовано термін «прилюдно»), Нідерланди, Чехія, Польща (застосовано термін «публічна образа»), Австрія, Данія, ФРН, Франція («публічно»).

На підставі досвіду зазначених держав ЄС в частині відповідальності за злочинні посягання на рівноправність, пропонується доповнити ч. 2 ст. 161 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення публічно діянь передбачених в ч. 1 даної статті. Під поняттям «публічно» розуміється вчинення дії таким чином, щоб результати таких дій стали відомі або мали наслідки для необмеженої кількості людей. Тобто, необов'язково, щоб такі дії вчинялися при великій кількості людей, публічно, головне, що результати таких дій можуть стати відомі (стали відомі) необмеженій кількості людей в подальшому (наприклад, розміщення посту в соціальній мережі з метою розпалювання ворожнечі і ненависті), йдеться про наслідки у майбутньому.

2.3. Характеристика суб'єкта злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, регіональної, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»

Суб'єкт кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 161 КК України є загальний, тобто фізична, осудна особа, яка досягла 16 років. Можна виділити такі ознаки суб'єкта за ст. 161 КК України: фізична особа, осудність, вік. Поняття осудності закріплено в ст. 19 КК України, де передбачено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. В ч. 2 ст. 161 КК України суб'єкт є спеціальним - службова особа [159].

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що в ньому також присутні такі категорії як «осудність», «обставини, які позбавляли особу можливості розуміти значення і наслідки своїх дій». У всіх зазначених вище випадках не може бути притягнуто особу до відповідальності у випадку, якщо вона у момент вчинення діяння не могла усвідомлювати фактичний характер своїх дій та регулювати свою поведінку.

В якості прикладу можна навести ст. 122-1 КК Франції (не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка в момент вчинення діяння була піддана будь-якому психічному або нервово-психічному розладу, який позбавляв її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії) [160]. Схожі положення містять і КК ФРН, де в ст. 20 стан глибокого розладу свідомості, недоумства, тяжкого психічного захворювання виключає кримінальну відповідальність [163] та в ст. 11 КК Австрії [144], ст. 23 КК Словаччини [157].

Вік суб'єкта вчинення кримінального правопорушення за ст. 161 КК України походить зі ст. 22 КК України, в якій передбачено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [159].

Що ж стосується кола осіб, які несуть відповідальність за такі дії, то воно обмежується лише громадянами України та особами без громадянства, що постійно проживають в Україні, а також іноземцями та особами без громадянства, що проживають постійно в Україні, які вчинили їх на території України.

За відповідні дії, вчинені за межами України, іноземці й особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають в Україні відповідальності за КК України, якщо такі дії були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки. Зазначений висновок походить з статей 6-8 КК України. А отже, іноземці і особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні та вчинили відповідні дії (порушення рівноправності громадян) за межами України можуть підлягати кримінальній відповідальності за КК України лише в частині 3 ст. 161 КК України. Важливим моментом є те, що немає значення чи особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення і потерпілий мають різні чи ідентичні «захищені ознаки» (наприклад: релігія, мова, національність, колір шкіри та ін.).

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що підходи до розуміння суб'єкта злочинного посягання на рівноправність громадян є різними, в тому числі, і щодо віку кримінальної відповідальності.

Так, згідно ст. 25 КК Чехії не підлягає кримінальній відповідальності той, хто на момент вчинення кримінального правопорушення не досяг 15-річного віку. Крім того, в ст. 109 КК Чехії передбачено, що кримінальна відповідальність неповнолітніх та покарання, що застосовується до них, передбачені Законом про кримінальне судочинство щодо неповнолітніх. Якщо в Законі про кримінальне судочинство щодо неповнолітніх не передбачено інше, таке судочинство здійснюється відповідно до цього Кодексу [162]. Таким чином, кримінальній відповідальності за ст. 352, ст. 355, ст. 356 КК Чехії (що передбачають відповідальність за посягання на рівноправність громадян) підлягає особа, яка досягла 15-річного віку. З урахуванням ст. ст. 6 та 8 КК Чехії такою особою

може бути громадянин Чехії або особа без громадянства (якій надано постійне місце проживання на території Чехії), в деяких передбачених законом випадках це може бути іноземний громадянин та особа без громадянства, якій не надано постійного місця проживання на території Чехії [162].

Відповідно до ст. 10 КК Польщі, положення цього кодексу розповсюджуються на тих, кому на момент вчинення злочину виповнилося 17 років. Відповідно, особа підлягає кримінальній відповідальності за злочинні посягання на рівноправність з 17 років, а саме за: ст.119; ст. 194; ст. 196; ст. 256; ст. 257 КК Польщі [155].

В законодавстві Франції передбачено, що підлягають кримінальній відповідальності особи з 13-го віку. Тобто, за ст. 225-2 КК Франції підлягають відповідальності особи з 13-го віку, з урахуванням обставин справи (наприклад, відмова у наданні послуг - надавач послуг; відмова прийняти на роботу - роботодавець). Причому, згідно ст. 122-8 КК Франції, неповнолітні, які були визнані винними у вчиненні злочинних діянь, стають об'єктом захисту, допомоги, нагляду та виховання за умов та в порядку, встановлених окремим законом [160].

Згідно ст. 19 гл. 1 р. 3 КК ФРН не несе кримінальної відповідальності особа до 14 років [156]. Причому, особи у віці від 14 до 18 років є осудними, проте, до останніх застосовується Закон про судочинство у справах неповнолітніх [163]. В кожному конкретному випадку вина встановлюється суддею з урахуванням рівня розвитку неповнолітнього і здатності усвідомлювати ним значення та наслідки вчинюваних неправомірних дій. Крім категорій від 14 до 16 років та від 16 до 18 років існує категорія від 18 до 21 року - «особи молодого віку». Така вікова диференціація має значення і враховується при призначенні покарання. Тобто, за ст.ст. 130, 166 КК ФРН (які передбачають відповідальність за посягання на рівноправність) може понести відповідальність лише особа з 14-го віку з урахуванням спеціального профільного закону.

У ст. 74 КК Австрії передбачено, що малолітньою є особа, яка не досягла 14-го віку (ч. 1), неповнолітньою є особа, яка не досягла 18-го віку (ч. 3) [144]. Кримінальна відповідальність за законодавством Австрії настає з 14-го віку. А отже, за ст. 283 КК Австрії (в якій передбачено відповідальність за посягання на рівноправність) до кримінальної відповідальності може бути притягнуто особу з 14-го віку.

КК Іспанії містить в ст. 19 положення про те, що особи, які не досягли 18 років, не підлягають кримінальній відповідальності за цим кодексом [147]. Тобто, за ст. 314, 510, 511, 512, 522, 523, 524, 525 КК Іспанії (якими передбачено відповідальність за посягання на рівноправність) може понести відповідальність особа, яка досягла 18-го віку. Крім того, за ст. 314 КК Іспанії, суб'єктом вчинення є особа, яка наділена певними повноваженнями в державній або приватній сфері зайнятості (наприклад, наймодавець, службова особа). За ч. 1, 2 ст. 511 КК Іспанії суб'єкт - приватна особа, яка виконує публічні обов'язки, а за ч. 3 цієї ж статті - державний службовець. В ст. 512 КК Іспанії суб'єктом виступає особа, яка виконує професійну чи підприємницьку діяльність. Варто відмітити, що, у разі вчинення неповнолітньою особою, яка не досягла віку, кримінального правопорушення, вона може бути притягнута до відповідальності відповідно до положень закону, що регулює кримінальну відповідальність неповнолітніх [147]. Закон 5/2000 від 12 січня 2000 року, що регулює кримінальну відповідальність неповнолітніх застосовується для притягнення до відповідальності осіб віком від 14 до 18 років за вчинення діянь, визначених КК Іспанії або спеціальними кримінальними законами як злочини чи кримінальні проступки (ст. 1) [147]. Крім того, зазначений Закон передбачає низку заходів, які можуть замінювати реальне покарання, як-то: наглядові, виховні, матеріальні і інші.

Статтею 6 КК Швеції передбачено, що не може бути призначено покарання за правопорушення, скоєне у віці до 15 років. До осіб віком до 18 років не може бути застосовано покарання у виді позбавлення волі [149]. Отже, до

кримінальної відповідальності за ст. 8 розділу 16 «Злочини проти громадського порядку» може бути притягнуто особу з 15-го віку, з урахуванням положень законодавства про особливості призначення покарання неповнолітнім. За ст. 9 цього ж кодексу, суб'єктом є підприємець, всі ті, хто працює в бізнесі або іншим чином діє від імені підприємця, всі ті, хто працює на державній службі або обіймає державну посаду.

В ст. 15 розділу 3 КК Данії містяться положення про те, що не караються дії дітей віком до 15 років [146]. Крім того, якщо неповнолітній, старше 15 років вчиняє кримінальне правопорушення, при притягненні його до кримінальної відповідальності враховується вік злочинця та застосовуються заходи, які направлені на його соціальну адаптацію. Тому, за ст. 266 b КК Данії (де передбачено відповідальність за посягання на рівноправність) може бути притягнуто особу з 15-го віку.

У ст. 33 КК Естонії закріплено, що винною є особа, яка на момент вчинення діяння досягла 14 років [153]. Тобто, за ст.ст. 151, 152, 153 КК Естонії (якими передбачено відповідальність за посягання на рівноправність) несе відповідальність особа з 14-го віку.

Стаття 113 КК Румунії передбачає, що неповнолітній, який не досяг 14 років, не підлягає кримінальній відповідальності. Неповнолітній несе кримінальну відповідальність згідно із законом [164]. За ст. 125 КК Румунії несе відповідальність особа, яка за родом своєї діяльності може відмовити, обмежити обумовити право: іншої особи на придбання товарів або отримання послуг (наприклад, надавач послуг); право на здійснення діяльності; право на працевлаштування та просування по службі (роботодавець). За ст. 297 цього ж кодексу, суб'єктом посягання є службова особа.

В ч. 1 ст. 13 КК Литви закріплено, що відповідальність несе особа, якій до вчинення злочину чи проступку виповнилося 16 років, а в ч. 2 зазначеної статті закріплено закритий перелік випадків, коли кримінальна відповідальність може наступати з 14-го віку (в основному це насильницькі злочини: вбивство, тяжке

ушкодження здоров'я, зґвалтування та ін.) [151]. Отже, за ст. 169 зазначеного кодексу суб'єктом є особа, яка за родом своєї діяльності може не допустити потерпілого до політичної, економічної, соціальної, культурної, трудової або іншої діяльності. За ст.ст. 170, 170-1 КК, суб'єкт є загальний - особа по досягненню 16-річного віку.

Згідно із ст. 11 КК Латвії, до кримінальної відповідальності притягається фізична особа, яка на день вчинення кримінального правопорушення досягла 14 років. Не може бути притягнута до кримінальної відповідальності неповнолітня особа, тобто особа, яка не досягла 14 років [150]. Таким чином, за ч. 1 ст. 149-1 зазначеного кодексу суб'єкт є загальним - особа з 14-річного віку, за ч. 2 - службова особа, за ч. 3 - загальний суб'єкт. За ч. 1 ст. 150 цього ж кодексу, суб'єкт вчинення є загальний, за ч. 2 - державна службова особа.

За ст. 131, ст. 297 КК Словенії вік кримінальної відповідальності становить 14 років [157]. Отже, за ч.ч. 1, 2 ст. 131 зазначеного кодексу суб'єкт вчинення є загальний, а за ч. 3 - службова особа. За ч.ч. 1-4 ст. 297 цього ж кодексу суб'єкт вчинення є загальний, а за ч. 5 - службова особа.

В ст. 16 гл. 4 КК Угорщини передбачено, що особа, яка на час вчинення караного діяння не досягла 14 років, не може бути покарана. Крім того, кримінальне законодавство Угорщини передбачає знижений вік кримінальної відповідальності - 12 років. Знижений вік кримінальної відповідальності застосовується у випадку вчинення тяжких, насильницьких злочинних посягань, чіткий перелік яких наведений в кримінальному законі (вбивство, насильство над службовою особою, теракт та ін.). Причому, має бути встановлено, що винний розумів та усвідомлював наслідки злочину [158]. Таким чином, за ст.ст. 216, 332 КК Угорщини (злочинні посягання проти рівноправності) відповідальність може настати з 14 років.

В ч. 1 ст. 35 КК Мальти передбачено, що особи, які вчинили злочини чи правопорушення, а саме неповнолітній віком до 14 років, звільняється від кримінальної відповідальності за будь-які дії чи бездіяльність. В свою чергу в ч.

2 ст. 35 закріплено, що у випадку, зазначеному в ч. 1, суд може, за заявою поліції, вимагати від батьків або іншої особи, яка відповідає за виховання неповнолітньої, з'явитися до нього, і, якщо факт, що стверджується, вчинення неповнолітніми доведено та розглядається законом як правопорушення, суд може зобов'язати батьків або іншу особу стежити за поведінкою неповнолітньої особи, та можливе накладення штрафу за невиконання зобов'язань у розмірі від ста до двох тисяч євро, з урахуванням особи та тяжкості вчиненого [154]. Отже, за ст.ст. 82В, 82А КК Мальти (які передбачають відповідальність за посягання на рівноправність), суб'єктом виступає особа, яка досягла 14-річного віку.

В ст. 77а р. VIII А КК Нідерландів, кримінальна відповідальність настає стосовно особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 12 років. До осіб, які не досягли 18 років, застосовуються спеціальні положення ювенального законодавства щодо неповнолітніх. Тобто, за ч.ч. 1, 2 ст. 137с зазначеного кодексу суб'єкт вчинення кримінального правопорушення - загальний, за ч. 3 - особа, яка має певну професію або рід діяльності. За ч. 1 ст. 137 d суб'єкт вчинення кримінального правопорушення - загальний, за ч. - особа, яка має певну професію або рід діяльності. За ч. 1 ст. 137 e суб'єкт вчинення кримінального правопорушення - загальний, за ч. - особа, яка має певну професію або рід діяльності. За 137f суб'єкт вчинення кримінального правопорушення - загальний. За ч. 1ст. 137 g КК Нідерландів суб'єкт - особа, яка виконує службові, професійні обов'язки, під час бізнес-діяльності [148].

До кримінальної відповідальності за ст. 8 р. 11 за посягання на рівноправність може бути притягнена до відповідальності особа з 15-го віку (зазначене положення міститься в ст. 4, р. 3 КК Фінляндії). За ст. 9 КК суб'єктом вчинення є службова особа, або особа, при зайнятті професійною діяльністю [165].

На підставі проведеного вище аналізу кримінального законодавства держав ЄС робимо висновок, що в більшості з них вік кримінальної відповідальності за посягання на рівноправність становить: 14 років (ФРН, Австрія, Словаччина,

Естонія, Румунія, Латвія, Словенія, Угорщина, Мальта), 15 років (Чехія, Данія, Фінляндія). Найнижчий вік кримінальної відповідальності - 12 років (Нідерланди). Найвищий вік кримінальної відповідальності - 18 років (Іспанія). З 17-річного (Польща), 16-річного (Литва) та 13-річного віку (Франція).

За результатами аналізу відомостей Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в період 2020-2024 років приходимо до висновку, що здебільшого кримінальне правопорушення за ст. 161 КК України вчинялося громадянами України старше 40 років, чоловічої статі, в переважній більшості випадків з вищою, середньою та професійною освітою. Вчинення кримінального правопорушення за ст. 161 КК України особами у віці до 14 років та неповнолітніми (до 18 років) за вказаний період у досліджених звітах не зафіксовано. В Єдиному державному реєстрі судових рішень також відсутні вирoki за ст. 161 КК України щодо осіб, молодше 18 років [98].

Проте, зазначене вище не свідчить про відсутність залучення неповнолітніх осіб до вчинення протиправних дій, спрямованих на порушення рівноправності громадян. Приклади залучення неповнолітніх осіб у такі злочинні дії можна знайти в повідомленнях ЗМІ [188; 277] та в судовій практиці [50]. Залучення осіб у віці до 16 років до посягань на рівноправність може відбуватися з метою вчинення таких злочинних дій і не притягнення винних осіб до відповідальності.

Слушною вдається, висловлена в юридичній науці думка, що встановлюючи вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, потрібно керуватися ступенем психологічного розвитку особистості – її здатністю усвідомлювати свої дії, керувати ними та розуміти їх небезпечність. Велике значення для притягнення особи до кримінальної відповідальності має як досягнення віку кримінальної відповідальності, так і здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння (дії або бездіяльності) та керувати ним [215].

Доцільним, на нашу думку, враховуючи рівень суспільної небезпеки кримінального правопорушення за ч. 2, ч. 3 ст. 161 КК України зменшити вік

кримінальної відповідальності до 14 років [271, с. 57], шляхом доповнення ч. 2 ст. 22 КК України відповідними положеннями, а саме: після слів «хуліганство (стаття 296)» доповнити «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (частини друга, частина третя статті 161)». Оскільки, в ч. 2 ст. 161 КК України міститься така кваліфікуюча ознака, як «дії, поєднані з насильством», а в ч. 3 ст. 161 КК України міститься особливо кваліфікуюча ознака «спричинення тяжких наслідків». Причому, можливо було б запозичити досвід таких держав як: Угорщина, Данія, Швеція, Німеччина, у яких вік кримінальної відповідальності є нижчим ніж в Україні. Проте, у вказаних державах до неповнолітніх застосовуються спеціальні положення законодавства для неповнолітніх, з урахуванням у кожному конкретному випадку рівня розвитку неповнолітнього і здатності усвідомлювати останнім значення та наслідки своїх неправомірних дій, із зазначенням відповідності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку. Зазначене можна було б досягти шляхом призначення у справі відповідних психологічних експертиз.

В юридичній доктрині вже висловлювалася думка про необхідність зменшення віку кримінальної відповідальності. Так, Бурдін В.М. зазначав, що неповнолітні віком від 14 років притягуються до кримінальної відповідальності за всі злочини, за винятком тих, що можуть бути вчинені тільки після досягнення 18-річного віку. Зниження загального віку кримінальної відповідальності обґрунтовується тим, що немає фактичних підстав для виділення окремого переліку злочинів, відповідальність за які може наставати саме з 14-річного віку. Адже віковий період 14 - 16 років психологи відносять до старшого підліткового віку, який характеризується типовістю свого перебігу. Отже, особи і в 14, і в 16 років за своїм розвитком суттєво не відрізняються [194, 10].

Крім того, варто відмітити, що в умовах збройної агресії на території України та поза її межами іноземними громадянами ведеться активне розпалювання національної, регіональної, релігійної ворожнечі і ненависті, в

тому числі і шляхом пропаганди у ЗМІ, в різноманітних Інтернет-ресурсах. Зважаючи на що, вважаємо, що є необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності громадян інших держав у випадках порушення ними рівноправності громадян. А саме, до положення ст. 8 КК України, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які постійно не проживають в Україні, якщо вони вчинили за її межами кримінальне правопорушення проти інтересів України, незалежно від ступеня його тяжкості.

У випадку спричинення юридичною особою шкоди суспільним відносинам, є необхідність у належній регламентації відповідальності цього суб'єкта права [81, с. 214]. В розділі XIV-I «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Загальної частини КК України містяться положення, які регулюють, крім іншого, підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, види таких заходів, загальні правила їх застосування.

Таким чином, у випадках передбачених законом, до юридичних осіб застосовується не покарання, а заходи кримінально-правового характеру. Оскільки, зважаючи на природу юридичних осіб, останні не можуть підлягати репресивній, виховній функції покарання. Тому в науці існує думка, що юридична особа стає суб'єктом кримінально-правового впливу. В тому числі і зважаючи на те, що у відповідності із ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична особа.

Так, науковці відмічають, що незважаючи на саму сутність юридичної природи, та, фактично, відсутність можливості нести кримінальну відповідальність та зазнавати її впливу, як це відбувається з іншими суб'єктами, юридична особа, зокрема її уповноважені особи, все ж таки зазнають певних обмежень, покарань та мають обов'язок відшкодувати завдану шкоду. Проте, дискусійним залишається питання стосовно самої сутності кримінальної

відповідальності, яка застосовується до юридичних осіб, адже, не маючи ознак суб'єкта кримінальної відповідальності, а саме кримінально-правового впливу, юридична особа внаслідок своєї юридичної природи не може відчувати на собі весь спектр функцій, що застосовуються при покаранні суб'єктів кримінальної відповідальності, хоча і зазнає певного роду обмежень [186, с. 191].

Згідно вітчизняного кримінального законодавства юридична особа не є суб'єктом вчинення кримінального правопорушення. За приписами ст. 96-3 КК України кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 161 КК України, не включене до переліку підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру [159]. Хоча, не виключається ситуація так званої «інституційної дискримінації», тому запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за порушення рівноправності громадян у випадку «інституційної дискримінації» цілком би відповідало меті боротьби з таким видом кримінальних правопорушень.

В повідомленнях ЗМІ можна знайти непоодинокі приклади, коли організатором та ініціатором вчинення дій, направлених на порушення рівноправності громадян є певні юридичні особи. Так, за повідомленням «Радіо Свобода» за інцидент із комп'ютерним центром ЛГБТ-організації «Сфера» (написання невідомими «Содом смерть ЛГБТ» на стіні будівлі, де розташований центр та закидання фасаду будівлі курячою печінкою) взяли на себе представники ініціативи «Традиції і порядок» [238]. Ще одним прикладом є повідомлення BBC News про напад на табір ромів у Києві, за зазначеними фактами поліція розпочала розслідування за статтями про порушення рівноправності громадян залежно від їх расової чи національної належності та хуліганство. Відповідальність за напад взяли на себе представники націоналістичної організації «С14» [274].

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС, щодо застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового впливу, варто зазначити наступне.

Так, відповідно до ст. 19 КК Словаччини, виконавцем злочину може бути фізична та юридична особа на умовах, встановлених спеціальним нормативним актом [156].

За приписам ст. 14 КК Естонії, юридична особа несе відповідальність у випадках, передбачених законом, за дії, вчинені її органом або керівним працівником в інтересах юридичної особи. Притягнення до відповідальності юридичної особи не перешкоджає притягненню до відповідальності фізичної особи, яка вчинила правопорушення. Положення цього розділу не поширюються на державу, органи місцевого самоврядування та громадські юридичні особи [153].

У КК Фінляндії положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб містяться в розділі 9. Цей розділ встановлює, що юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за певні правопорушення, вчинені їхніми представниками або в їхніх інтересах. Юридична особа засуджується до штрафу, якщо член її статутного органу чи іншого органу управління або особа, яка фактично здійснює повноваження щодо прийняття рішень в юридичній особі, була причетна до злочину або допустила його вчинення, або якщо у своїй діяльності щодо запобігання злочину не було дотримано ретельності та обачності. Злочин визнається вчиненим у діяльності юридичної особи, якщо його винний діяв від імені або в інтересах юридичної особи і входив до складу органу управління юридичної особи або перебував у службових чи трудових відносинах з юридичною особою або діяла на підставі доручення, отриманого від представника юридичної особи [165].

У ст. 51 КК Нідерландів містяться положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб. Ця норма встановлює, що юридичні особи

можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені їхніми представниками або в їхніх інтересах [148].

В ст. 121D КК Мальти передбачено, що якщо правопорушення було вчинено особою, яка на момент вчинення зазначеного правопорушення була директором, менеджером, секретарем або іншою посадовою особою юридичної особи або є особою, яка має повноваження представляти такий орган або має повноваження приймати рішення від імені цього органу або мати повноваження здійснювати контроль у цьому органі, і вказане правопорушення було вчинено на користь, частково або повністю, цього корпоративного органу, зазначена особа для цілей цієї назви вважається наділеною законним представництвом тієї самої юридичної особи [154].

Кримінальне законодавство Угорщини передбачає наявність кримінально-правових заходів, які можуть бути застосовані до юридичної особи. Причому такі заходи не можуть бути застосовані до Угорської держави, іноземної держави, офісу парламенту, офісу президента, офісу комісара з основних прав або до органів, які на основі законодавства виконують повноваження державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. Проти юридичної особи такі заходи можуть бути застосовані у разі вчинення умисного злочину, спрямованого на отримання вигоди на користь юридичної особи або злочин вчинено з використанням юридичної особи, або злочин вчинила юридична особа:

- а) вчинено вищою посадовою особою або уповноваженим на представництво працівником або посадовою особою, керівником підприємства, членом його наглядової ради або їх представником у сфері діяльності юридичної особи, б)
- його член або працівник вчинив його в межах діяльності юридичної особи, і виконання керівного або контрольного обов'язку вищої посадової особи, керівника компанії або наглядової ради могло запобігти вчиненню злочину [158].

У Словенії кримінальна відповідальність юридичних осіб регулюється Законом про відповідальність юридичних осіб за кримінальні злочини. Цей закон

встановлює, що юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини, скоєні в їхніх інтересах або від їхнього імені [157].

В ст. 70.1, р. VIII-1 КК Латвії, закріплено засоби примусового впливу, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого особливою частиною цього Закону. Також, прокурор може застосувати засіб примусового впливу, якщо правопорушення вчинено в інтересах юридичної особи, на користь цієї особи чи внаслідок неналежного її нагляду чи внаслідок контролю, фізична особа, яка діє індивідуально або у складі колегіальної установи відповідної юридичної особи: 1) засновані на праві представляти юридичну особу або діяти від її імені; 2) засновані на праві прийняття рішень від імені юридичної особи; 3) здійснення контролю всередині юридичної особи [150].

Стаття 20 КК Литви передбачає, що юридична особа несе відповідальність лише за злочинні діяння, за вчинення яких особливою частиною цього Кодексу передбачена відповідальність юридичної особи. Юридична особа несе відповідальність за злочинні дії, вчинені фізичною особою, лише якщо злочинне діяння вчинено на користь або в інтересах юридичної особи фізичною особою, яка діє індивідуально або від імені юридичної особи, якщо вона мала право: 1) представляти юридичну особу або 2) приймати рішення від імені юридичної особи, або 3) контролює діяльність юридичної особи. Відповідно до ч. 4 ст. 170 КК Литви, юридичні особи несуть кримінальну відповідальність за окремі діяння: підбурювання до насильства, дискримінації, розпалювання ненависті, розповсюдження матеріалів, які висміюють, підбурюють до дискримінації за певними ознаками [151].

Згідно ст. 19 КК Словаччини виконавцем злочину може бути фізична та юридична особа на умовах, встановлених спеціальним нормативним актом [156].

За ст. 14 КК Естонії, юридична особа несе відповідальність у випадках, передбачених законом, за дії, вчинені її органом або керівним працівником в інтересах юридичної особи. Притягнення до відповідальності юридичної особи

не перешкоджає притягненню до відповідальності фізичної особи, яка вчинила правопорушення. Положення цього розділу не поширюються на державу, органи місцевого самоврядування та державні юридичні особи [153].

З проведеного аналізу кримінального законодавства держав ЄС встановлено, що в ньому передбачаються заходи кримінально-правового впливу на юридичні особи, які фігурували у злочинній діяльності, направленій на порушення рівноправності. В більшості з проаналізованих вище держав існує спеціальне законодавство, яке регулює кримінально-правові заходи, які застосовуються до юридичних осіб. Проте, варто врахувати при такому аналізі, що поняття «юридична особа» у зазначеному контексті вживається як узагальнюючий термін, оскільки, в різних державах ЄС існують різні види правових утворень юридичних осіб.

При чому, деякі з проаналізованих держав, передбачають можливість притягнення до відповідальності крім юридичних осіб приватного права, деякі види юридичних осіб публічного права (ст. 121-2 КК Франції, ст. 26 КК Данії, ст. 135 КК Румунії).

Проте, слушною вдається думка, щодо здатності юридичної особи вчинити протиправне діяння, шляхом здійснення свідомого, вольового акту, оскільки, тут слід врахувати особливості колективної поведінки, адже саме колективним утворенням вона є. Внутрішній механізм групової поведінки складають міжособистісні відносини учасників колективу, з одного боку, і спільна мета та завдання з іншого. Спільна спрямованість групової поведінки визначається тими об'єктивними відносинами, в яких колектив перебуває з оточуючим суспільним середовищем. Однак, досягти єдності мети і дії можна лише за умови, коли внутрішні взаємовідносини членів колективу належним чином врегульовані, узгоджені між собою і сприяють отриманню і реалізації спільного рішення [198, с. 34].

Тому, у випадках, коли діяльність юридичної особи має за мету вчинення дій, які мають характер посягання на рівноправність, застосування до певної

окремої фізичної особи санкцій може бути недостатнім. Оскільки, навіть у випадку застосування до фізичної особи покарання у виді позбавлення волі, юридична особа продовжить свою діяльність і жодних негативних наслідків для останньої не настане.

Зважаючи на вищевикладене, пропонуємо внести зміни до вітчизняного кримінального законодавства в частині запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи за порушення рівноправності громадян [271, с. 57], а саме за діяння, вчинене за сприяння, організоване, фінансоване, підбурюване такою юридичною особою або вчинене фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи.

Дієвим кримінально-правовим заходом до юридичної особи у зазначених випадках (коли метою діяльності є порушення рівноправності громадян) було б, в залежності від фактичних обставин справи, її ліквідація.

До внесення зазначених змін, варто наголосити, що на сьогоднішній день відсутній дієвий механізм захисту прав саме груп осіб від інституційної дискримінації державних чи приватних інституцій. Мова йде, наприклад, про пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками освітніми чи медичними закладами. В свою чергу, варто відмітити, що інституційна дискримінація є небезпечним явищем, оскільки, має наслідком обмеження прав багатьох осіб. Тому, варто передбачити в національному кримінальному законодавстві ефективний механізм боротьби з цим негативним явищем.

Крім загального суб'єкту кримінальної відповідальності, в ч. 2 ст. 161 КК України передбачено спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення - службова особа.

2.4. Суб'єктивна сторона злочинного посягання «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної

належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» за законодавством України та держав Європейського Союзу

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків, яка характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета, емоційний стан [177, с. 104].

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, оскільки остання входить до законодавчої конструкції кожного такого складу. У разі відсутності вини, особа не може підлягати кримінальній відповідальності. Поняття вини є законодавчо закріплене і являє собою психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України). У такому разі мова йде про наявність двох ознак окресленої вище категорії: розумової (здатність усвідомлювати фактичні обставини та наслідки скоєного) і вольової (спрямованість на вибір певної поведінки, прийняття певних рішень).

Варто відмітити, що такі категорії як: «прямий і непрямий умисел», «необережність у формах: самовпевненості і недбалості» є законодавчо закріплені, відповідно у статтях 24, 25 КК України.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення за ст. 161 КК України характеризується виною у формі умислу (прямого та непрямого), на що безпосередньо вказано у диспозиції статті через конструкцію «умисні дії». За ч.ч. 1, 2 ст. 161 КК України, умисел, здебільшого, є прямим, у випадках, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

В українській науковій доктрині у межах прямого умислу виділяють прямий раптовий умисел (*dolus directus repentinus*) і прямий обміркований умисел (*dolus directus praemeditatus*). Різниця між ними полягає в умовах, у яких формувався прямий умисел. За умови прямого раптового умислу рішення про вчинення суспільно шкідливого діяння приймається у короткий час без детальних роздумів. Прямий обміркований умисел, як уже стає зрозумілим із його назви, виникає внаслідок певного процесу прийняття рішення, що триває деякий час і зазвичай поєднаний зі створенням точного плану вчинення кримінального правопорушення [169, с. 108].

Вважаємо, що як і прямий раптовий умисел так і прямий обміркований умисел є характерними для злочинних посягань на рівноправність громадян. В якості прикладу прямого раптового умислу можна навести справи, за обставинами яких у обвинуваченого виник раптовий умисел на образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями та на нанесення легких тілесних ушкоджень [57]. Прикладом прямого обміркованого умислу можуть слугувати справи, за обставинами яких обвинувачений шляхом розміщення інформації в Інтернет-мережі вчиняв дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності [51].

В ч. 3 ст. 161 КК України, злочинні дії можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямым умислом. До тяжких наслідків за ч. 3 ст. 161 КК України, має місце необережна вина, яка можлива у двох формах: протиправна самовпевненість (у випадку, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії, але легковажно розраховувала на їх відвернення) та протиправна недбалість (якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, хоча повинна була і могла їх передбачати).

Варто відмітити, що різниця між прямим і непрямым умислом полягає за вольовою ознакою, тоді ж як за інтелектуальною ознакою вони збігаються.

Умисел та його форма має бути визначений на стадії досудового розслідування за ознаками об'єктивної сторони.

Щодо диспозиції ч. 1 ст. 161 КК України, в частині «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв», то варто відмітити, що її така конструкція не вказує на форму умислу і не відображає суб'єктивну сторону зазначеного кримінального правопорушення.

Крім того, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення за ст. 161 КК України може характеризуватися ще й додатковими ознаками: мотивом і метою.

Під метою кримінального правопорушення розуміється уявне представлення про бажаний результат, до якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння (дії чи бездіяльності) [41, с. 146]. Мета входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, що видно з конструкції диспозиції зазначеної статті (де наявна така спеціальна мета) - «розпалити національну, регіональну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть», «принизити національну честь та гідність», «образити почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями». Мета, по суті, є результат до якого прагне злочинець.

У зазначеному вище випадку важливим є встановити вірно мету, оскільки, це дозволяє, крім іншого, здійснити відмежування від ст. 442 «Геноцид» КК України (тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи).

Загалом, мета кримінально-протиправного посягання на рівноправність громадян може бути різною і залежить від конкретних обставин справи (наприклад, приниження особи, отримання матеріальних благ). Тому, мета не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, як наслідок не впливає на кваліфікацію.

Ще однією факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є мотив вчинення. Необхідно довести

наявність у особи почуттів нетерпимості, ненависті або ворожнечі щодо конкретної людини або групи осіб зважаючи на наявність у них певних ознак. У правозастосовчій практиці довести мотиви упередження не так просто, оскільки, необхідно надати оцінку в т.ч. і психіці порушника. Проте, важливо встановити факти та докази того, що потерпіла особа відчувала та піддалася упередженому до себе ставленню зважаючи на наявність у неї певних ознак (наприклад, супроводження дій дискримінаційними висловлюваннями, жестами в бік потерпілої особи, перебування порушника одним із членів організацій, з дискримінаційною ідеологією). Необхідно підтвердити, що вибір потерпілого був обумовлений наявністю у нього певних ознак (як-то, колір шкіри, раса, національність та ін.). При чому, обов'язково має бути встановлений причинно-наслідковий зв'язок між певною ознакою потерпілого та протиправними діями щодо нього.

Мотив має значення для встановлення складу кримінального правопорушення. Для його виявлення доцільно призначати в справі судово-психологічну експертизу, а в деяких випадках, зважаючи на обставини справи і комплексну психолого-психіатричну експертизу.

На необхідність встановлення мотиву вчинення кримінального правопорушення в таких категоріях справ звертав увагу і ЄСПЛ. Оскільки, неправильне встановлення мотиву може призвести до невірної кваліфікації вчиненого і до можливості винної особи уникнути відповідальності.

В своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово вказував про обов'язок держави провести ефективне розслідування можливого расистського мотиву за фактами позбавлення людини життя, фактами катування, нелюдського поводження. Так, у справі «Natchova і Інші проти Болгарії» Суд аналізував ситуацію, в якій мали місце смертельні постріли у двох ромів-утікачів під час спроби їх арешту поліцією [240]. Крім ст. 2-1 Конвенції в контексті ефективного розслідування, Судом також проаналізовано питання можливих расистських мотивів під час вбивства (констатовано відсутність порушення) та ефективність розслідування

можливих расистських мотивів під час вбивства (констатовано наявність порушення). Суд, вказуючи на наявність порушення ефективного розслідування, зазначив: «Будь-який доказ, що вказує на висловлення працівниками правоохоронних органів расистських лайок у рамках проведення операції, що передбачала застосування сили проти осіб, що належать до етнічної чи іншої меншини, має особливу вагу, коли йдеться про визначення того, чи мають місце незаконні насильницькі дії, породжені почуттям ненависті. Якщо під час розслідування буде виявлено такі докази, потрібно їх перевірити, а якщо це підтвердиться – здійснити поглиблений аналіз сукупності фактів, аби виявити можливий расистський мотив [240]. Аналогічні висновки були викладені ЄСПЛ в справах: «Туран Дакір проти Бельгії» [252], «Шечіч проти Хорватії» [255].

У справі «Корнілова проти України» ЄСПЛ зазначив, що органи державної влади не дотрималися свого обов'язку викриття будь-якого релігійного мотиву у діях обвинуваченого та встановлення, чи відігравали релігійні упередження роль у цих подіях [249]. З огляду на зазначене Суд констатував порушення ст. 14 Конвенції у поєднанні з процесуальним аспектом статті 3 Конвенції.

У ст. 161 КК України упередження є визначальним елементом даного правопорушення. Наявність мотиву упередження визначає характер самого правопорушення. Фактично мотив упередження означає, що: зловмисник умисно обрав об'єкт злочину на основі певної захищеної ознаки (дискримінаційний вибір об'єкта); або під час, безпосередньо до або після скоєння звичайного кримінального правопорушення зловмисник виявляв ворожість до захищених ознак особи, групи осіб чи майна, проти яких було скоєно злочин (звичайний злочин, обтяжений ворожнечею) [109, с.9].

Цікавим для аналізу є вирок в справі № 703/2685/14-к (за фактом нанесення тілесних ушкоджень членам релігійної організації «Свідки Єгова»). В цій справі суд не взяв до уваги доводи сторони захисту, що обвинувачений не мав релігійних мотивів, а тому його дії слід було кваліфікувати за ч. 1 ст. 125 КК України. У вирoku зазначено, що про наявність відповідного мотиву для

вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим вказують показання потерпілих і свідка, які зауважили, що обвинувачений при спілкуванні спочатку не проявляв до потерпілих жодної агресії, а проявив агресію одразу після того, як він дізнався про приналежність потерпілих до релігійної організації [66].

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС в частині суб'єктивних ознак злочинних посягань на рівноправність вбачається наступне. З прямим умислом і мотивом упередження за певними ознаками (що входить до законодавчої конструкції складів кримінальних правопорушень) вчиняються злочинні посягання на рівноправність в наступних державах, де передбачено за це кримінальну відповідальність: КК Чехії (ч.ч. 2, 3 ст.ст. 352, 355, 356); КК Польщі (ст. 119, 196, 256, 257); КК Франції (ст. 225-2); КК Іспанії (ст.ст. 314, 510, 511, 512, 522, 523, 524, 525); КК ФРН (ст.ст. 130, 166, 167); КК Болгарії (ст.ст. 162, 163, 164 172); КК Швеції (ст.ст. 8, 9 розділу 16); КК Румунії (ст. 297 (ч. 2)); КК Хорватії (ст. 125); КК Австрії (ст. 283); КК Данії (ст. 266 b); КК Естонії (ст.ст. 151, 152, 153); КК Литви (ст.ст. 169, 170, 170-1); КК Латвії (ст.ст. 149-1, 150); КК Словенії (ст.ст. 131, 297); КК Угорщини (ст.ст. 216, 332); КК Мальти (ст.ст. 82A, 82B, 82C); КК Нідерландів (ст.ст. 137c, 137 d, 137 e, 137f, 137g); КК Фінляндії (ст.ст. 8, 9 розділу 11); КК Люксембургу (ст.ст. 455, 456, 457-1, 457-2).

Спеціальна мета - образа почуттів членів будь-якої релігійної конфесії, закріплена в ст. 525 КК Іспанії (публічне знущання над догмами, переконаннями, обрядами). В ч. 3 ст. 162 КК Болгарії закріплено мету групи (пропаганда, підбурювання до дискримінації, застосування насильства, завдання шкоди майну особі, групі осіб за певною ознакою), кримінальна відповідальність за створення або очолення якої закріплена в зазначеній статті. В ст. 163 вказаного кодексу також закріплено спеціальну мету участі у натовпі (напад на окремих осіб, групи осіб за певними ознаками).

В ч. 2 ст. 283 КК Австрії міститься спеціальна мета образи певної групи осіб - принизити людську гідність членів цієї групи або окремої особи [144].

КК Данії в ст. 266 b передбачає спеціальну мету - поширення в більш широкому колі осіб заяви чи повідомлення, яке містить погрози, образи або приниження групи через їх певні ознаки [146].

Мета розповсюдження закріплена в ст. 170 КК Литви (виготовлення, придбання, пересилання, перевезення, зберігання матеріалів, які розпалюють ненависть або підбурюють до дискримінації). Також спеціальна мета - дискримінація людей, передбачена в ст. 170-1 КК Литви (створення об'єднання або організації) [151].

Спеціальна мета - викликати тривогу серед членів певної групи осіб, міститься в ч. 1 ст. 216 КК Угорщини (насильство над членом спільноти) [158].

Мотив переслідування особи чи організації з причин, що останні виступають за рівність людей, закріплений в ч. 2 ст. 131 КК Словенії [157].

Як висновок, проаналізовані вище держави ЄС в різний спосіб підходять до нормативного закріплення суб'єктивної сторони злочинних посягань на рівноправність громадян.

Висновки до розділу II.

1. Під родовим об'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України розуміють групу однорідних суспільних відносин, які забезпечують рівноправність громадян і їх права.

2. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України є суспільні відносини, які поставлені під особливу кримінально-правову охорону, яким завдається шкода і які складають сферу забезпечення рівності конституційних прав громадян, рівності перед законом, що складає конституційно-правовий статус людини. Таким чином, безпосередній об'єкт включає в себе суспільні відносини, які забезпечують расову, національну, регіональну, релігійну рівність людей, включає в себе також суспільні відносини у сфері національної безпеки держави, міжнаціональний і міжрелігійний мир.

3. Під «захищеними ознаками» рівноправності можна розуміти певні характеристики (риси, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнавати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі. Закріплення в кримінальному законодавстві саме «відкритого переліку захищених ознак» є найбільш раціональним, оскільки, дозволяє взяти під захист більшу кількість осіб з різних категорій. Кримінальне законодавство держав-членів ЄС не містить єдиного підходу до питання закріплення якогось певного переліку «захищених ознак». «Відкритий перелік захищених ознак» мають: Хорватія, Словенія, Фінляндія, Латвія, а решта держав мають «закритий перелік захищених ознак».

4. Виходячи із конструкції диспозиції ч. 1 ст. 161 КК України, запропоновано при «прямому чи непрямому обмеженні прав або встановленні прямих чи непрямих привілеїв громадян» передбачити ознаку «регіональна належність». А також доповнити ч. 1 ст. 161 КК України такими «захищеними

ознаками», як «підозра або наявність у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу», «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність».

5. Під потерпілими в контексті ст. 161 КК України варто розуміти громадян України, іноземців, осіб без громадянства, тобто людину в цілому. Крім того, потерпілий від посягання на рівноправність може бути не тільки особа, яка реально має певні «захищені ознаки», але і особа, яка злочинцем наділяється (іноді помилково) такими ознаками або асоціюється (пов'язується) злочинцем з певною «захищеною групою осіб» (правозахисник, очільник правозахисної організації, журналіст, який висвітлює права людини).

6. В кримінальному законодавстві держав ЄС відсутній єдиний підхід щодо розміщення правових норм, які передбачають відповідальність за порушення рівноправності в т.ч. і щодо родового об'єкту злочинного посягання на рівноправність.

Норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання, порушення рівноправності, принципу рівності та принципу недискримінації знаходяться в різних розділах КК зазначених країн: правопорушення проти громадського порядку (Швеція, Австрія, Словенія, Угорщина, Нідерланди, ФРН), правопорушення проти співіснування людей (Чехія) або посягають на відносини у сфері суспільного життя (Румунія); проти миру, людяності, військові злочини (Польща, Фінляндія); проти цінностей, захищених міжнародним правом (Хорватія); проти свободи слова і віросповідання (Польща, Болгарія, Іспанія, ФРН); службові злочини (Австрія, Румунія); проти трудових прав (Болгарія, Іспанія); щодо дискримінації (Люксембург); щодо дифамації (Данія, Швеція); проти політичних і громадянських прав (Естонія, Хорватія); злочини проти гідності особи (Франція).

7. Об'єктом кримінального посягання на рівноправність за кримінальним законодавством держав ЄС є: права та свободи людини, громадська і суспільна безпека та порядок, психологічна та фізична недоторканість особи, суспільні відносини, які забезпечують захист людської

гідності, честі та рівноправності, релігійні почуття, свобода від дискримінації та ін.

8. Держави ЄС в різний спосіб підходять до поняття потерпілого від злочинних посягань на рівноправність, наприклад: особа, група осіб (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Хорватія, Австрія, Данія, Естонія, Латвія, Словенія); людина (Чехія, Польща, Литва); фізична особа (Франція); юридична особа (Франція, Хорватія); член релігійної організації (Іспанія); громадянин (Болгарія); член спільноти (Угорщина).

9. Об'єктивну сторону кримінального правопорушення за ст. 161 КК України розуміють як зовнішній прояв суспільно небезпечних діянь, які посягають на об'єкт кримінально-правової охорони. В ст. 161 КК України такі діяння представлені широким переліком альтернативних форм вчинення суспільно небезпечних умисних діянь.

10. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 161 КК України, шляхом закріплення такої кваліфікуючої ознаки, як «вчинення публічно». Під поняттям «публічно» розуміється вчинення дії таким чином, щоб результати таких дій стали відомі або мали наслідки для необмеженої кількості людей. Тобто, необов'язково, щоб такі дії вчинялися при великій кількості людей, публічно, головне, що результати таких дій можуть стати відомі (стали відомі) необмеженій кількості людей в подальшому (наприклад, розміщення посту в соціальній мережі з метою розпалювання ворожнечі і ненависті), йдеться про наслідки у майбутньому. А також замінити: термін «розпалювання» на «підбурювання до»; термін «ворожнеча та ненависть» на «нетерпимість». Доведено, що кримінальне правопорушення, як «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками», можуть вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

11. Кримінальне законодавство держав ЄС в різний спосіб підходить до закріплення об'єктивної сторони злочинних посягань на рівноправність: діяння (Польща, Франція, Іспанія, Болгарія, Швеція, Румунія, Хорватія, Естонія,

Словенія, Фінляндія, Люксембург), дії (Литва, Латвія). Крім того, зазначеним законодавством передбачено різні способи вчинення злочинних посягань на рівноправність, наприклад: застосування насильства (Чехія, Польща, Болгарія, Швеція, Австрія, Угорщина, Мальта); погрози (Чехія, Данія, Угорщина, Мальта); образи (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Данія, Нідерланди); розпалювання ненависті (Чехія, Польща, Іспанія, , Нідерланди); обмеження прав і свобод (Чехія, Румунія, Хорватія, Естонія, Литва, Словенія); залякування (Польща); обмеження людини у належних їй правах (Польща); пропаганда (Польща); дискримінація (Франція, Болгарія, Швеція, Латвія, Фінляндія, Люксембург); відмова у наданні послуг (Іспанія); перешкоджання влаштуватися на роботу або примушування до звільнення (Болгарія, Хорватія).

12. Суб'єктом вчинення кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є фізична, осудна особа, яка досягла 16-ти років. За частиною 2 вказаної статті суб'єктом є також службова особа.

13. Обґрунтовано необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності громадян інших держав у випадках порушення ними рівноправності громадян. А саме, змін до положень ст. 8 КК України, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які постійно не проживають в Україні, якщо вони вчинили за її межами кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України.

14. Враховуючи рівень суспільної небезпеки кримінального правопорушення за ч.ч. 2, 3 ст. 161 КК України запропоновано зменшити вік кримінальної відповідальності до 14 років, шляхом доповнення ч. 2 ст. 22 КК України відповідними положеннями, а саме: після слів «хуліганство (стаття 296)» доповнити «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (частини друга, частина третя статті 161)».

15. З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що підходи до розуміння суб'єкта злочинного посягання на рівноправність громадян є різними в тому числі і щодо віку кримінальної відповідальності (який, згідно проведеного аналізу передбачений від 12 до 18 років). Так, найнижчий вік кримінальної відповідальності - 12 років (Нідерланди), а найвищий вік кримінальної відповідальності - 18 років (Іспанія). Крім загального суб'єкта, кримінальне законодавство держав ЄС також передбачає і спеціальні суб'єкти: уповноважена особа в державній або приватній сфері зайнятості (Іспанія); приватна особа, яка виконує публічні обов'язки (Іспанія); державний службовець (Іспанія, Швеція, Латвія); особа, яка обіймає посаду в галузі торгівлі або промисловості (Іспанія); роботодавець (Болгарія, Румунія); підприємець (Швеція); організатор публічних зібрань або заходів, його помічник (Швеція); службова особа (Румунія, Словенія); відповідальний редактор (Словенія); особа, яка виконує професійні обов'язки (Нідерланди).

16. За законодавством держав ЄС вбачається, що в ньому передбачаються заходи кримінально-правового впливу на юридичні особи, які фігурували у злочинній діяльності, направлених на порушення рівноправності. В більшості з проаналізованих вище держав існує спеціальне законодавство, яке регулює кримінально-правові заходи, які застосовуються до юридичних осіб. Проте, поняття «юридична особа» у зазначеному контексті вживається як узагальнюючий термін, оскільки, в різних державах ЄС існують різні види правових утворень юридичних осіб.

17. З врахуванням позитивного досвіду держав ЄС, обґрунтовано необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства в частині заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи за порушення рівноправності громадян, а саме за діяння, вчинене за сприяння, організоване, фінансоване, підбурюване такою юридичною особою або вчинене фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи. Дієвим кримінально-правовим заходом до юридичної особи у окреслених випадках

(коли метою діяльності є порушення рівноправності громадян) було б, в залежності від фактичних обставин справи, її ліквідація.

18. Конструкція диспозиції ст. 161 КК України вказує на те, що зазначене кримінальне правопорушення характеризується виною у формі умислу. За ч. 3 ст. 161 КК України злочинні діяння передбачають складену (подвійну) форму вини, а саме у вигляді умислу щодо діяння та необережності щодо тяжких наслідків.

19. Кримінальне законодавство держав ЄС в частині злочинних посягань на рівноправність вказує на те, що зазначене правопорушення вчиняється здебільшого з прямим умислом.

РОЗДІЛ III.

**КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА
ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ
РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ,
РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ
ОЗНАКАМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

3.1. Кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення за ст. 161 КК України та злочинних посягань на рівноправність за законодавством держав Європейського Союзу

Як кваліфікуючі так і особливо кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення повинні в кожному разі, за їх наявності, встановлюватися, оскільки, останні мають прямий вплив на ступінь суспільної небезпечності скоєного, як наслідок, характеризують і суспільну небезпечність винної особи та впливають в подальшому на вид і розмір призначеного їй покарання.

В ч. 2 ст. 161 КК України передбачено такі кваліфікуючі ознаки, як: вчинення дій, передбачених ч. 1 даної норми, які поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою [159].

Щодо вчинення дій, поєднаних з насильством, варто відмітити, що часто «насильство» визначають як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю, як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі й гідності. «Насильство» може розумітися в двох категоріях, як: фізичне та психічне [173, с. 121]. В зазначеному випадку мова йде також про його прояви. Фізичне насильство – це умисний вплив на особу проти її волі з метою досягнути для правопорушника певних матеріальних, моральних, психофізіологічних та інших цілей і інтересів. Фізичне насильство спрямоване в першу чергу проти прав і свобод, життя і здоров'я людини, яке принижує її честь і гідність, але й наносить їй фізичні і морально-психологічні страждання [82, с. 91].

В юридичній доктрині існує думка, що порушення рівноправності громадян, поєднане із насильством, охоплює умисне заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень, доведення до самогубства (основний та кваліфікований склади), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (основний та кваліфікований склади) [197, с. 194].

Існує інша позиція, що з урахуванням розміру покарання за ч. 2 ст. 161 КК України (максимальне покарання становить до 5 років позбавлення волі), ст. 161 КК України наразі включає спричинення потерпілому лише умисних легких тілесних ушкоджень (ч.ч. 1 і 2 ст. 125 КК України). В той час, як ст.ст. 115 (ч. 2), 121 (ч. 2), 122 (ч. 2) КК України вже охоплюють таку категорію як «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [174, с. 173].

Але варто звернути увагу, що п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України передбачають мотив «расова, національна чи релігійна нетерпимість». Таким чином, у випадку наявності у злочинця іншого мотиву нетерпимості, наприклад з підстав «регіональної приналежності, мови, політичних переконань та ін.», такі злочинні дії необхідно кваліфікувати за сукупністю із ст. 161 КК України, виходячи із обставин справи.

Таким чином, наразі в ч. 2 ст. 161 КК України міститься поняття «насильство», яке є неконкретизоване, тому логічно було б вважати, за відсутності конкретизації, що таке насильство охоплює як небезпечне так і насильство, яке не є небезпечним для життя та здоров'я особи. Але, зважаючи на розмір покарання та охоплення мотиву расової, національної, релігійної нетерпимості, передбаченого в ч. 2 ст. 115 КК України (максимальне - довічне позбавлення волі), в ч. 2 ст. 121 КК України (максимальне покарання - 10 років позбавлення волі), в ч. 2 ст. 122 КК України (максимальне покарання - 5 років позбавлення волі), в ч. 2 ст. 126 КК України (максимальне покарання - 5 років позбавлення волі), в ч. 2 ст. 129 КК України (максимальне покарання - 5 років позбавлення волі) в порівнянні з максимальним покаранням за ч. 2 ст. 161 КК України (5 років позбавлення волі) є необхідність конкретизувати вид

«наси́льства» - «фі́зичне наси́льство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Тоді, як в ч. 3 ст. 161 КК України варо було б передбачити, «наси́льство - фі́зичне наси́льство, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого».

З аналізу судової практики вбачається, що наразі ч. 2 ст. 161 КК України в частині поняття «наси́льство» включає в себе спричинення потерпілому легких тілесних ушкоджень. В якості прикладу можна навести вирок Галицького районного суду міста Львова від 31.10.2023 року в справі № 461/7912/23. За обставинами справи між обвинуваченим і потерпілим виник словесний конфлікт на підставі дискримінації людини за ознакою «трансгендерність». Під час зазначеного конфлікту обвинувачений, висловлював нецензурні вирази щодо гомосексуальної орієнтації потерпілого, умисно, з мотивів неповаги та з метою завдання шкоди здоров'ю потерпілого, наніс останньому декілька ударів, чим спричинив потерпілому тілесних ушкоджень легкого ступеня тяжкості. Суд визнав обвинуваченого винним за ч. 2 ст. 161 КК України [51].

Аналогічним прикладом трактування кваліфікуючої ознаки «наси́льство» за ч. 2 ст. 161 КК України слугують: вирок в справі № 758/8408/20 (за фактом побиття громадянина Демократичної Республіки Конго) [64]; вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15 листопада 2019 року в справі № 345/2740/17 (за фактом нанесення тілесних ушкоджень особам, які належать до релігійної течії «Свідки Єгови») [54]. В окреслених справах потерпілим було нанесено тілесні ушкодження легкого ступеню.

В ЗМІ також є непоодинокі повідомлення про вчинення насильницьких дій, погроз щодо осіб з огляду на наявність у останніх певних «захищених ознак». Як приклад, можна навести наступну ситуацію: напад на потерпілого, шляхом нанесення ударів, через те, що нападникам не сподобалося, що потерпілий був на підборах і загалом належав до спільноти ЛГБТ+ [78].

В юридичній науці існує думка, що у випадках, коли поряд з терміном «наси́льство» не вживаються слова «загроза застосування наси́льства», то

поняттям «наси́льство» охоплюється як фізичне, так і психічне насильство [273, с. 228].

Щодо «психічного насильства», то на наш погляд є вдалим визначення даного поняття як передбачену КК України суспільно небезпечну, умисну інформаційну дію, спрямовану на психіку іншої особи з метою придушення, підкорення волі та здатності на вільне самовираження, яке спрямовано на тимчасову нейтралізацію свідомості, шляхом: погрози застосування фізичного насильства до потерпілої особи або до близьких родичів, погрози пошкодження чи знищення майна, примусу, примушування, тероризування, впливу, гіпнозу, обману чи довірчого ставлення, що завдало або могло завдати шкоду емоційному стану, здоров'ю, соціальним, економічним або політичним інтересам, порушення її особистої недоторканності, а також заподіяти психічні травми потерпілій особі» [272, с. 43].

На думку В. Курафєєва: «Погрозою у контексті ч. 2 ст. 161 КК охоплюється будь-яке психічне насильство: залякування потерпілого застосуванням до нього фізичного насильства, погроза розголосити про потерпілого відомості, які його ганьблять (шантаж), погроза знищити або пошкодити особисте майно потерпілого тощо» [174, с. 173]. Ми погоджуємося з даним твердженням.

Зміст погрози за ст. 161 КК України становить інформація, спрямована до потерпілого, щодо вчинення відносно нього (або інших близьких йому осіб) протиправних дій. Кривдник діє умисно, з метою викликати у потерпілого страх та впевненість у реальності таких погроз. Таким чином, «погроза» виступає способом вчинення кримінального правопорушення, спрямованого на порушення рівноправності громадян.

Прикладом «погрози» за ч. 2 ст. 161 КК України з судової практики може слугувати вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 квітня 2015 року в справі № 703/2915/14-к. Зазначена справа стосувалася порушення права релігійної громади «Свідки Єгови» вільно сповідувати свою релігію. За обставинами справи обвинувачений вимагав припинити здійснення

потерпілими їх релігійної діяльності, в тому числі і шляхом застосування погроз: застосування фізичного насильства (за допомогою дерев'яної палиці) до потерпілих, облили та підпалили стенд з релігійною літературою, порвати релігійні журнали [65]. Іншим прикладом є вирок у справі № 297/1540/21, яким двох обвинувачених було визнано винними за ч. 2 ст. 161 КК України за розповсюдження шляхом розклеювання листівок, які містили погрози до представників угорської нації [49]. 4Характерним для таких категорій справ є те, що в основному такі ситуації щодо кримінально-протиправного посягання на рівноправність виникають раптово та часто направлені на незнайомих осіб, лише через наявність у останніх певних ознак (у окресленому вище прикладі, через релігійні переконання).

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що в останньому в різний спосіб закріплюється поняття «насильство», «погроза» в розумінні злочинних посягань на рівноправність громадян. Зазначені ознаки представлені в зарубіжному законодавстві і як ознака об'єктивної сторони, так і у вигляді кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої ознаки.

Так, в ч. 2 ст. 352 КК Чехії передбачено кримінальну відповідальність за застосування насильства до групи осіб або щодо окремої особи за їх справжню чи передбачувану расу, приналежність до етнічної групи, національності, політичних чи релігійних переконань або через наявність або відсутність віросповідання [162]. В нормі не конкретизовано вид насильства, отже, можна зробити висновок, що мова йде як про фізичне так і про психічне насильство. Зазначене кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ст. 119 КК Польщі передбачено кримінальну відповідальність за застосування насильства або незаконної погрози щодо групи осіб або окремої особи через її національну, етнічну чи расову приналежність, політичні, релігійні переконання або нерелігійність [155]. Тобто законодавець в даному випадку пішов шляхом закріплення поряд з такою ознакою як «насильство» ще і ознаки

«погроза». Яка, на нашу думку, є різновидом психічного насильства. Дане кримінальне правопорушення є з формальним складом і вчиняється шляхом дії. А ознаки «насильство, погрози» виступають ознаками об'єктивної сторони.

Статтею 522 КК Іспанії передбачено відповідальність для тих, хто шляхом насильства, залякування, примусу або будь-якого іншого незаконного примусу перешкоджає члену або членам релігійної організації здійснювати сповідання їх віровчення або перешкоджають їх участі у богослужіннях. В даному випадку під «насильством», на нашу думку, варто розуміти фізичне насильство, оскільки поряд з цим терміном також наявні поняття «залякування та примус». В ст. 523 вказаного Кодексу закріплено відповідальність за діяння, яке було вчинене в місці, призначеному для відправлення релігійного культу, або якщо воно було вчинене в будь-якому іншому місці для тих, хто насильством, залякуванням, безчинством або примусом перешкоджає проведенню церемонії релігійних організацій, зареєстрованих у Державному реєстрі релігійних організацій [147]. Зазначене посягання є з формальним складом і вчиняється шляхом дії. Такі ознаки, як «насильство, залякування, примус, безчинство» є ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення і являють собою спосіб вчинення.

В ч. 2 ст. 162 КК Болгарії передбачено відповідальність для того, хто застосовує насильство щодо іншої особи або завдає шкоди її майну через її расу, колір шкіри, національності, етнічного походження, релігії або політичних переконань, сексуальної орієнтації. Вказана норма також містить неконкретизований вид «насильства», а отже, під ним можна розуміти як фізичне так і психічне насильство. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом. Частиною 3 ст. 163 встановлено відповідальність за вчинення нападу, що спричинив тяжкі тілесні ушкодження або смерть (в ч. 1 закріплено «захищенні ознаки»: колір шкіри, національна, етнічна чи расова приналежність, сексуальна орієнтація) [152]. У даному випадку вказана особливо кваліфікуюча ознака «напад» є конкретизованою і має характер фізичного

насильства з огляду на наслідки - тяжкі тілесні ушкодження або смерть особи. Тобто, зазначене кримінальне правопорушення є з матеріальним складом.

В ч. 1 ст. 8 КК Швеції передбачено відповідальність щодо особи, яка в заяві або іншому поширюваному повідомленні підбурює до насильства, погрожує або висловлює зневагу до етнічної групи, іншої подібної групи осіб або особи, яка належить до однієї з цих груп, за ознакою раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, віросповідання, сексуальної орієнтації або трансгендерної ідентичності чи самовираження [149]. Ознаки «підбурювання до насильства і погрози» відносяться до об'єктивної сторони основного складу кримінального правопорушення. Злочинне посягання вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ст. 266 b КК Данії, в якій передбачено відповідальність щодо будь-якої особи, яка публічно або з наміром поширити в більш широкому колі робить заяву або інше повідомлення, що містить погрози, образи або приниження групи осіб через їхню расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження або віру, або їхню інвалідність, або через сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерне самовираження або гендерні характеристики даної групи [146]. Ознака «погрози» відноситься до основного складу кримінального правопорушення, яке вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ч. 3 ст. 149-1 КК Латвії закріплено відповідальність щодо дій, передбачених ч. 1 цієї статті (дискримінація за ознакою расової, національної, етнічної чи релігійної приналежності або порушення заборони інших видів дискримінації, якщо вона завдала істотної шкоди), якщо вони пов'язані з насильством чи погрозами або пов'язані з тортурами [150]. Посягання вчиняється шляхом дії і є з матеріальним складом. Ознаки «насильство, погрози, тортури» відносяться до особливо кваліфікуючих ознак. Частиною 3 ст. 150 КК закріплено відповідальність щодо діяльності, передбаченої ч. 1 цієї статті (спрямованої на розпалювання ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак особи, якщо вона завдала істотної шкоди), якщо вона пов'язана з насильством чи

погрозами, або якщо вона пов'язана з тортурами [150]. Ознаки «насильство, погрози, тортури» відносяться до особливо кваліфікуючих ознак. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з матеріальним складом.

Частиною 4 ст. 297 КК Словенії закріплено, крім іншого, особливо кваліфікуючу ознаку «вчинені шляхом примусу, жорстокого поводження» [157]. Ознаки «примус, жорстоке поводження» є особливо кваліфікуючими ознаками. Посягання вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

Частиною 2 ст. 216 КК Угорщини передбачено відповідальність за напад на іншу людину через її приналежність або уявну приналежність до національної, етнічної, расової чи релігійної групи чи певних груп населення, зокрема через її інвалідність, гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, або примушує силою чи погрозою їх робити або не робити чогось або терпіти щось [158]. Ознака «напад» є кваліфікуючою. Злочин вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

Наступною кваліфікуючою ознакою в ч. 2 ст. 161 КК України є обман. Посягання на рівноправність громадян шляхом обману не є характерним для складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, на що вказує аналіз судової практики з ресурсу Єдиного державного реєстру судових рішень.

Окремо закріпленого визначення поняття «обману» в національному кримінальному праві немає. Але, зазначену категорію можна розуміти, наприклад, через терміни: «омана», «викривлення інформації», «неправдиві слова, вчинки», «брехня». Під обманом як способом вчинення кримінального правопорушення розуміється умисне повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які особа мала повідомити, спрямоване на введення іншої особи в оману [263, с. 117].

Питання порушення суспільних відносин шляхом обману відбувається як у зміні поведінки суб'єкта, так і у створенні у нього неправильних, перекручених уявлень відносно обставин об'єктивної дійсності. За формою прояву обман може

виявлятися як в активній поведінці – суспільно небезпечній дії, внаслідок якої до осіб доводиться викривлена інформація, так і у пасивній поведінці – суспільно небезпечній бездіяльності (приховуванні або замовчуванні дійсних фактів, обставин, подій) [263, с. 117].

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне запропонувати внесення змін до ч. 2 ст. 161 КК України, а саме, передбачити, що кримінальне правопорушення за ч. 2 ст. 161 може вчинятися шляхом діяння (як дії так і бездіяльності).

Зазвичай, має місце саме активний обман. Пасивний обман має місце у випадку, коли винна особа була зобов'язана повідомити ті чи інші відомості, однак не виконала свого обов'язку, маючи реальну можливість це зробити. В обох випадках потерпіла особа сприймає факти у викривленому вигляді.

Наприклад, шляхом обману може бути вчинено пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Тобто, у такому разі, вчиняючи дії або бездіяльність, які утворюють обман, винна особа прагне ввести потерпілого в оману для заподіяння істотної шкоди його охоронюваним інтересам. Хоча, за конструкцією діючої редакції ч. 2 ст. 161 КК України, такі кримінальні правопорушення можуть вчинятися лише шляхом дії. Але обманщик одночасно може приховувати, не повідомляє істинні (дійсні) відомості про фактичний стан справ [262, с. 139].

В якості прикладу з судової практики можна навести вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 24 вересня 2020 року в справі № 159/3137/20. За обставинами справи обвинувачена в одній із соціальних інтернет-мереж, неодноразово, з метою обману, шляхом поширення завідомо неправдивої інформації, розмістила текстовий матеріал, шляхом репосту публікації, в якому містяться висловлювання, які за своїм загальним смисловим

спрямуванням сприяють формуванню негативного образу України та провокують зневагу, неприязнь [56].

Ще однією кваліфікуючою ознакою, закріпленою в частині 2 ст. 161 КК України є дії, вчинені службовою особою. Поняття спеціального суб'єкту та поняття службової особи є законодавчо закріпленим в ч. 2 ст. 18; ч. 3, 4 ст. 18; в примітці 1, 2 до ст. 364 КК України [159].

Варто звернути увагу, що наявність спеціального суб'єкта - службової особи значно підвищує суспільну небезпечність кримінального правопорушення. Часто, саме статус і положення такого спеціального суб'єкта може полегшувати вчинення кримінального правопорушення, досягати поставленої злочинної мети, допомагати приховувати вчинене кримінальне правопорушення. Особливо, в ситуація службового підпорядкування потерпілої особи.

Прикладом з національної судової практики може слугувати вирок у справі № 122/2140/12. Згідно обставин справи обвинувачений, будучи службовою особою - головою громадської організації (наділений організаційно-розпорядчими функціями) скоїв умисні дії, направлені на розпалювання національної і релігійної ворожнечі [70]. За обставинами справи № 608/2366/19 обвинувачена, будучи на посаді директора приватного підприємства (службовою особою редакції газети), вчинила умисні дії щодо розповсюдження матеріалів, спрямованих на розпалювання ворожнечі та ненависті до представників єврейської нації [284].

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС, яке стосується посягання на рівноправність, вбачається, що поняття «службова особи» присутнє як ознака об'єктивної сторони, так і у вигляді кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої ознаки.

Так, в ч. 3 ст. 511 КК Іспанії передбачено відповідальність для державного службовця, який виконуючи публічні обов'язки, відмовить надати послугу іншій особі, яка має право на неї, через її ідеологію, релігію, переконання, етнічну чи расову приналежність, національність, стать, сексуальну орієнтацію, сімейний

стан, хворобу або інвалідність [147]. В даному випадку «службова особа» виступає спеціальним суб'єктом і є особливо кваліфікуючою ознакою. Зазначене кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії або бездіяльності і є з формальним складом.

Частиною 2 ст. 297 КК Румунії передбачено відповідальність службової особи, яка при виконанні своїх обов'язків обмежує реалізацію права особи або створює для неї ситуацію неповноцінності за ознаками раси, національності, етнічного походження, мови, релігії, статі, сексуальної орієнтації, політичної належності, майнового стану, віку, інвалідності, наявності хронічного незаразного захворювання або ВІЛ-інфекції/СНІДу [164]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ч. 2 ст. 149-1 КК Латвії встановлено відповідальність, щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті (дискримінація за ознакою расової, національної, етнічної чи релігійної приналежності або порушення заборони інших видів дискримінації, якщо вона завдала істотної шкоди), якщо воно вчинене службовою особою чи відповідальним працівником товариства (підприємства), організації, групою осіб, або якщо воно вчинене з використанням автоматизованої системи обробки даних. Кримінальне правопорушення є з матеріальним складом, на що вказує фраза «істотна шкода» та може бути вчинено як шляхом дії так і бездіяльності. В ч. 2 ст. 150 р. 14 КК закріплено відповідальність за розпалювання ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак особи, якщо вона завдала істотної шкоди, якщо воно вчинене державною службовою особою або відповідальним працівником підприємства (підприємства), організації, або групою осіб, або якщо воно вчинене з використанням автоматизована система обробки даних [150]. Посягання вчиняється шляхом дії і є з формальним складом.

В ч. 3 ст. 131 КК Словенії передбачено відповідальність службової особи, яка вчинила дії, зазначені в ч. 1 (позбавлення особи прав людини або основних свобод через різницю в національності, расі, кольорі шкіри, релігії, етнічної

приналежності, статі, мови, політичних чи інших переконань, сексуальної орієнтації, майнового стану, народження, генетичної спадковості, освіти, соціального становища чи будь-яких інших обставин) або ч. 2 цієї статті (переслідування особи чи організації за те, що вони виступають за рівність людей), шляхом зловживання своїм службовим становищем або службовими правами. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом. В ч. 5 ст. 297 КК передбачено відповідальність службової особи, яка вчинила дії, зазначені в частинах першій (публічне розпалювання ненависті, насильства чи нетерпимості на основі національності, раси, релігії чи етнічного походження, статі, кольору шкіри, походження, фінансового стану, освіти, соціального становища, політичних чи інших переконань, інвалідності, сексуальної орієнтації чи будь-яких інших обставин) або ч. 2 цієї статті (публічне поширення ідеї про перевагу однієї раси над іншою), шляхом зловживання своїм службовим становищем або правами [157]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії і є з формальним складом. Спосіб вчинення - шляхом зловживання службовим становищем.

До особливо кваліфікуючої ознаки порушення рівноправності громадян, в ч. 3 ст. 161 КК України, законодавець відніс дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які вчинені організованою групою осіб [159].

За результатами пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за ч. 3 ст. 161 КК України з особливо кваліфікуючою ознакою «вчинені організованою групою осіб» не знайдено [98]. З відомостей, які містяться на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, вбачається що кримінальні правопорушення за ст. 161 КК України з особливо кваліфікуючою ознакою «організована група» не обліковуються [222].

З аналізу КК держав ЄС вбачається, що деякі норми в них містять таку ознаку як вчинення організованою групою або групою осіб злочинних посягань на рівноправність.

Так, за публічну образу будь-якої нації, мови, раси, етнічної групи, групи осіб у зв'язку з їх справжньою або передбачуваною расою, приналежністю до етнічної групи, національності, наявністю політичних чи релігійних переконань або наявності чи відсутності віросповідання в ч. 1 ст. 355 КК Чехії передбачено відповідальність. Кваліфікуючими ознаками даного посягання (ч. 2) є: вчинення разом із щонайменше двома особами, із використанням засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічно ефективним способом [162]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та є з формальним складом.

В ч. 3 ст. 162 КК Болгарії передбачено відповідальність для особи, яка створює або очолює організацію або групу яка поставила собі за мету вчинення дій, передбачених частинами (1) (пропаганда або підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті за ознаками раси, кольору шкіри, сексуальної орієнтації, національного або етнічного походження) і (2) (застосування насильства щодо іншої особи або завдання шкоди майну через расу, колір шкіри, національність, етнічне походження, релігію або політичні переконання, сексуальну орієнтацію). Посягання вчиняється шляхом дії та є з формальним складом. У ч. 4 вказаної норми передбачено відповідальність для особи, яка є членом такої організації або групи. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та є з формальним складом. Частиною 1 ст. 163 вказаного кодексу передбачено відповідальність для осіб, які беруть участь у натовпі, що зібрався для нападу на групи населення, окремих громадян або їх майно у зв'язку з кольором шкіри, національною, етнічною чи расовою приналежністю або сексуальною орієнтацією, окремо передбачено відповідальність для організатора і керівника та інших осіб [152]. Посягання вчиняється шляхом дії та є з формальним складом.

Щодо особи, яка створила об'єднання або організувала групу чи організацію з метою дискримінації групи людей за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, раси, кольору шкіри, національності, мови, походження,

етнічного походження, соціального статусу, віри, переконань або поглядів, або брала участь у діяльності такої групи чи організації, або фінансувала чи іншим чином матеріально підтримувала таку групу чи організацію передбачено відповідальність у ст. 170-1 КК Литви [151]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та є з формальним складом.

В ч. 3 ст. 150 «Розпалювання соціальної ворожнечі та розбрату» КК Латвії закріплено відповідальність, щодо діяльності, передбаченої ч. 1 цієї статті (діяльність, спрямована на розпалювання ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак особи, якщо вона завдала істотної шкоди), якщо вона було вчинено організованою групою [150]. Кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії та є з матеріальним складом.

КК Нідерландів містить ч. 3 ст. 137с, ч. 3 ст. 137d, ч. 3 ст. 137 е, ч. 3 ст. 137g, які передбачають таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення дій, двома чи більше особами [148].

Щодо такої особливо кваліфікуючої ознаки, закріпленої в ч. 3 ст. 161 КК України, як «тяжкі наслідки», то варто зазначити, що в юридичній науці немає одностайного підходу щодо розуміння цього поняття. Проте, вдалим на нашу думку, є запропоноване визначення поняття «тяжкі наслідки», як: вид негативних (шкідливих) змін у об'єкті посягання, які завжди мають реальний вияв, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки, мають специфічне кримінально-правове значення, можуть або конкретно вказуватись у КК, або позначатись за допомогою оціночних термінів, які підлягають конкретизації за характером і розміром їх вияву у кожному окремому випадку [175, с. 179].

Поняттям «тяжкі наслідки» законодавцем позначаються суспільно небезпечні наслідки, які є безальтернативною ознакою складу кримінального правопорушення. Обсяг цього поняття сам по собі є дуже широким. Крім того, він не обмежений обсягами інших понять, що мало б місце, якби вони були названі з ним в одному переліку. Зміст поняття «тяжкі наслідки» залежить від

змісту суспільно небезпечного діяння у відповідному складі кримінального правопорушення [46, с. 232].

Слушною є думка І. Зінченко, що поняттям «тяжкі наслідки» в ст. 161 КК України охоплюються вбивство через необережність, необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, доведення до самогубства, істотна матеріальна шкода тощо, якщо вони спричинені у зв'язку з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності чи ставлення до релігії [103, 156].

Підтримуємо точку зору, що вбивство через необережність (ст. 119 КК України), доведення до самогубства (ч.ч. 1 та 2 ст. 120 КК України), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України) умисне знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК України), розрив дипломатичних відносин чи ускладнення міждержавних стосунків, загроза громадській безпеці, заподіяння великої матеріальної шкоди, тощо, охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 161 КК України. У випадку одночасного вчинення винним порушення рівноправності громадян та кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 112 або ст. 348 КК України, такі діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень зі ст. 161 КК України.

Особливо кваліфікуюча ознака «тяжкі наслідки» вказує на те, що склад кримінального правопорушення за ч. 3 ст. 161 КК України є матеріальним. При чому, встановлення причинного зв'язку між вчиненим діянням та тяжкими наслідками, що настали є обов'язковим.

Щодо причинного зв'язку між діями та тяжкими наслідками за ч. 3 ст. 161 КК України, то він є прямим (наприклад, що тілесних ушкоджень, матеріальної шкоди). У випадку такого «тяжкого наслідку», як настання смерті особи у зв'язку із самогубством, то такий причинно-наслідковий зв'язок є опосередкований. Тобто, кримінальне правопорушення у такому випадку

вважається закінченим, з моменту настання «тяжких наслідків», які підлягають обов'язковому встановленню.

Слушною є думка Н. Плисюк, що порушення рівноправності громадян, яке призвело до загибелі людей (ч. 3 ст. 161 КК України), характеризується ставленням винного до наслідків як у формі непрямого умислу, так і необережності. У випадку порушення рівноправності громадян, поєднане з умисним вбивством, вбивством двох або більше осіб через необережність, умисним тяжким тілесним ушкодженням, вчинене потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 161 та статтями 115 або 119 чи 121 КК України [200, с. 1559].

У зазначеній вище нормі поняття «тяжкі наслідки» виступає показником ступеня тяжкості кримінального правопорушення та є оціночним поняттям.

На нашу думку під «тяжкими наслідками» в ч. 3 ст. 161 КК України варто розуміти: самогубство потерпілої особи (доведення до самогубства), масові заворушення, значна шкода державним інтересам, виникнення міжконфесійних та міжетнічних конфліктів та ін.

Вважаємо, що використання саме такої конструкції як «тяжкі наслідки» без їх конкретизації є найбільш вдалим щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян, оскільки, можуть охопити більший обсяг додаткових безпосередніх об'єктів на які здійснюється посягання і включати в себе різні наслідки. Саме закріплення оціночного поняття в правовій нормі дає можливість охопити більший спектр випадків кримінально-караних діянь, тим більше, з урахуванням динамічних змін у житті. Причому, важлива роль у таких випадках відводиться судовій практиці, яка і забезпечує тлумачення та правозастосування таких оціночних понять.

Як приклад із судової практики можна навести вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 15.11.2024 р. у справі № 761/20710/16-к, в якій судом встановлено, що обвинувачений під час трансляції в інтернеті виказав твердження, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі, що

спричинили тяжкі наслідки у вигляді поширення сепаратистських настроїв на території України, подальшого розпалювання ворожнечі всередині країни та загрози територіальної цілісності і недоторканості України [75].

З аналізу КК держав ЄС вбачається, що деякі норми в них містять таку кваліфікуючу ознаку, як «наслідки». Проте, варто відмітити, що держави в різний спосіб підходять до закріплення «тяжких наслідків» в контексті злочинного посягання на рівноправність.

Так, в ч. 3 ст. 163 КК Болгарії передбачено відповідальність для виконавців та організаторів, якщо було вчинено напад, що спричинив тяжкі тілесні ушкодження або смерть [152]. Кримінальне правопорушення є з матеріальним складом і вчиняється шляхом дії.

За ч. 1 ст. 149-1 КК Латвії передбачено відповідальність за дискримінацію за ознакою расової, національної, етнічної чи релігійної приналежності або порушення заборони інших видів дискримінації, якщо вона завдала істотної шкоди. У даному випадку шкода неконкретизована. Кримінальне правопорушення є з матеріальним складом і вчиняється шляхом дії. В ч. 1 ст. 150 КК передбачено відповідальність за діяльність, спрямовану на розпалювання ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак особи, якщо вона завдала істотної шкоди [150]. Кримінальне правопорушення з матеріальним складом і вчиняється шляхом дії.

З аналізу КК держав ЄС в частині відповідальності за злочинні посягання на рівноправність, варто відмітити, що в деяких нормах закріплено в якості кваліфікуючої ознаки такий спосіб, як - «із використанням засобів масової інформації, кіно, радіо телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічним ефективним способом» (ч. 2 ст. 355 КК Чехії - публічна образа будь-якої нації, мови, раси, етнічної групи). В ч. 3 ст. 356 КК Чехії (публічне розпалювання ненависті до будь-якої нації, раси, етнічної групи, релігії, класу чи іншої групи, обмеження прав і свобод їх членів) передбачено особливо кваліфікуючу ознаку - «із використанням засобів масової інформації,

кіно, радіо телебачення, публічно доступної комп'ютерної мережі або іншим аналогічним ефективним способом» [162].

Частина 1 ст. 164 КК Болгарії закріплює спосіб вчинення пропаганди або підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті на релігійному ґрунті усно - через пресу чи інші засоби масової інформації, через електронні інформаційні системи або в інший спосіб [152].

За ч. 2 ст. 297 КК Словенії передбачено, що якщо діяння, зазначене в попередніх частинах, вчинено шляхом публікації в засобах масової інформації або на веб-сайтах, відповідальний редактор або особа, яка його замінила, також карається покаранням з першої або другої частини цієї статті, якщо тільки це була трансляція шоу в прямому ефірі, якій він не міг запобігти, або для публікації на веб-сайтах, які дозволяють користувачам публікувати вміст у режимі реального часу або без попереднього контролю [157].

Такі кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки, як вчинення злочинного посягання на рівноправність громадян з використанням засобів масової інформації, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку значно підвищують суспільну небезпечність такого діяння.

На нашу думку, варто було б закріпити і на рівні вітчизняного кримінального законодавства такі кваліфікуючі ознаки. Оскільки, поширення ідей нетерпимості, ненависті серед широкої маси людей сприяє більш швидкому поширенню зазначених ідей, як наслідок, може стати причиною серйозних конфліктів та заворушень у суспільстві, що є вкрай небезпечним явищем. В сучасних реаліях широкої комп'ютеризації, набуло великого розповсюдження кіберзлочинність в тому числі і в частині злочинних посягань на рівноправність громадян.

Крім того, Додатковим протоколом до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ратифікований Україною 21.07.2006 року), в ст. 3 закріплено, що кожна Сторона вживає таких законодавчих й інших заходів, які

можуть бути необхідними для визнання у її національному законодавстві злочинами, у разі умисного вчинення без права на це, таких дій: розповсюдження або іншим чином надання громадськості доступу через комп'ютерні системи до расистського та ксенофобного матеріалу [91].

У ст. 266 б КК Данії закріплено відповідальність за публічне поширення заяв, повідомлень, які містять погрози, образи або приниження групи осіб через їхню расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження або віру, або їхню інвалідність, або через сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, гендерне самовираження або гендерні характеристики даної групи. Причому, передбачено, що при винесенні вироку особливо обтяжуючою обставиною вважається те, що правопорушення має характер пропагандистської діяльності [146]. Зазначена норма також варта уваги щодо запозичення, оскільки, пропагандистський характер образ, принижень має вкрай небезпечний характер та наслідки.

Враховуючи вимоги міжнародно-правових актів та досвіду вказаної держави вважаємо за необхідне запропонувати доповнити ч. 3 ст. 161 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення діянь, передбачених ч. 1 і 2 цієї статті, «вчинені з використанням електронних комунікаційних мереж у сфері медіа, телевізійного мовлення, радіомовлення, друкованих медіа, інших засобів масової інформації, комп'ютерних систем, а також у випадку, якщо інформація має пропагандистський характер».

Непоодинокими є випадки протиправних дій щодо осіб, які здійснюють діяльність, пов'язану із захистом людської рівності. Так, за повідомленням ЗМІ у Вінниці четверо чоловіків увірвалися на закритий захід для журналістів, що відбувався в залі готелю «Поділля». Невідомі допитувалися, хто є організаторами заходу, вигукували, що «ЛГБТ-сміття у Вінниці не буде», а також облили одного з тренерів олією та засипали пір'ям [280]. Пізніше за повідомленням засновника і голови громадської організації, яка взяла на себе відповідальність за напад, вчинену акцію він назвав попереджувальною та заявив про наміри організації зривати будь-які заходи, пов'язані з темою ЛГБТ у Вінниці.

Позитивним є досвід Словенії, яка в ч. 2 ст. 131 КК передбачила відповідальність для кожного, хто переслідує особу чи організацію за те, що вони виступають за рівність людей [157]. А також ч. 2 ст. 125 КК Хорватії, де закріплено кримінальну відповідальність для того, хто переслідує осіб або організації через їхню діяльність на користь людської рівності [161].

Обґрунтуванням необхідності криміналізації таких дій в Україні можуть слугувати непоодинокі випадки правопорушень щодо осіб, активістів, правозахисників, які здійснюють діяльність, направлену на захист рівноправності осіб. В якості прикладу можна навести напад на правозахисницю, феміністку, ЛГБТ-активістку, голову громадської організації «Інсайт», до якої нападник застосував перцевий балончик в обличчя [282].

В законодавстві держав ЄС наявні інші способи вчинення посягань на рівноправність, які не передбачені у вітчизняному законодавстві.

Так, в ч. 1 ст. 137 f КК Нідерландів передбачена кримінальна відповідальність за участь або надання фінансової чи іншої матеріальної підтримки в діяльності, спрямованій на дискримінацію людей за ознакою їх раси, релігії, переконань, статі, гетеросексуальної чи гомосексуальної орієнтації чи фізичних, психологічних чи інтелектуальних недоліків. Згідно КК Нідерландів, такі протиправні дії караються позбавленням волі на строк не більше трьох місяців або штрафом другої категорії [148].

Аналогічна норма (ст. 170-1) закріплена в розділі 25 КК Литви, в якій передбачено, що особа, яка створила об'єднання або організувала групу чи організацію з метою дискримінації групи людей за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, раси, кольору шкіри, національності, мови, походження, етнічного походження, соціального статусу, віри, переконань або поглядів, або брала участь у діяльності такої групи чи організації, або фінансувала чи іншим чином матеріально підтримувала таку групу чи організацію, карається штрафом або обмеженням волі, або арештом, або позбавленням волі на строк до одного року [151].

Запозичення позитивного досвіду вказаних держав могло би стати стримуючим елементом у злочинних посяганнях на рівноправність громадян, в тих ситуаціях, коли такі дії вчиняє не одна особа. Оскільки, часто посягання на рівноправність громадян здійснюється шляхом організації маршів, мітингів, із застосуванням листівок, пропагандистської літератури, що забезпечується в тому числі і фінансовою підтримкою такої протиправної діяльності.

В зв'язку з чим, ч. 2 ст. 161 КК України варто було б доповнити новою кваліфікуючою ознакою - «створення, очолювання, фінансування, надання іншої матеріальної підтримки організації або групи, яка поставила собі за мету порушення рівноправності».

3.2. Покарання за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, регіональної, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за кримінальним законодавством України та законодавством держав Європейського Союзу

З великою ймовірністю можна стверджувати, що таке кримінальне правопорушення, як порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками може стати причиною, умовою кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проти основ національної безпеки України. Особливо, це стало зрозумілим в період повномасштабного вторгнення на територію України та знайшло своє відображення в судовій практиці, коли з початком військових дій значно зросла кількість справ за ст. 161 КК України. Причому, саме кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проти основ національної безпеки України часто супроводжувалися порушенням рівноправності громадян.

У зв'язку з чим, виникало питання необхідності посилення кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян, особливо в частині кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих складів кримінального правопорушення. Тобто, йдеться про ефективність покарання за порушення рівноправності громадян.

Щодо розмірів та видів покарань, які можуть бути застосовані за порушення рівноправності громадян, то необхідно зазначити наступне.

В ч. 1 ст. 161 КК України передбачено альтернативні види покарання, розташовані в порядку їх суворості: штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, обмеження волі на строк до п'яти років, позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права

обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Наявність декількох альтернативних видів покарань є вдалим, бо надає можливість суду ефективно застосувати принцип індивідуалізації покарання, що забезпечить ефективність такого покарання в подальшому [269, с. 11].

Найменш суворим видом покарання, яке може бути застосоване до будь-якої особи, у даному випадку є штраф, який відноситься до майнового покарання, не пов'язаного з ізоляцією від суспільства та з тим чи іншим строком, а виконується одномоментно. Розмір штрафу визначається судом з урахуванням майнового стану винного та може бути призначений із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року [159]. Також має бути враховано наявність на утриманні у обвинуваченого неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо [234].

Покарання у виді штрафу можна вважати доволі ефективним, не зважаючи на його менший репресивний характер, проте таким, яким не обмежується свобода пересування засудженого, спілкування останнього з соціумом, родиною, не припиняється можливість працювати, перебувати з родиною. Економія репресивних заходів також полягає у відсутності необхідності нести витрати на утримання засудженого в місцях позбавлення волі, подальшої його реабілітації після відбування покарання (особливо, стосовно осіб, які до цього до кримінальної відповідальності не притягувалися). З урахуванням проведеного аналізу судової практики, більшість осіб, які притягувалися до кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України, були особи, які до цього не притягувалися. Тому такий вид покарання за ст. 161 КК України вважаємо ефективним.

Щодо розміру штрафу за ч. 1 ст. 161 КК України, який може складати від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то його варто розраховувати виходячи із положень розділу 20, підрозділу 1, ст. 5 ПК України, де передбачено, що якщо норми інших законів містять посилання на

неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року [205]. Таким чином, розмір штрафу за ч. 1 ст. 161 КК України може становити від 3400 гривень до 8500 гривень.

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС, яке стосується покарання за злочинні посягання на рівноправність громадян вбачається, що такий вид покарання як штраф може застосовуватися у наступних випадках.

Так, згідно КК Польщі штраф є одним із альтернативних видів покарань за обмеження людини у належних їй правах через її релігійні переконання або їх відсутність (ст. 194); за образу релігійних почуттів інших осіб (ст. 196); за підбурювання до ненависті (ст. 256) [155].

Штраф як додатковий вид покарання у розмірі 45 000 євро передбачений в ст. 225-2 КК Франції за дискримінацію, визначену у ст. 225-1 цього кодексу та 75 000 євро за вчинення аналогічного в публічному місці [160].

В ст. 314 КК Іспанії одним із альтернативних видів покарань за серйозну дискримінацію в державній або приватній сфері зайнятості є штраф. В ч. 1 ст. 510 зазначеного кодексу додатковим покаранням за спонукання до дискримінації, ненависті або насилля за певними ознаками є штраф. За відмову приватної особи, яка виконує публічні обов'язки, у наданні послуг через наявність певних ознак (ч. 1 ст. 511) та за образу релігійних почуттів (ст. 524) одним із альтернативних видів покарань є штраф. Штраф як основне покарання передбачено в ст. 525 цього ж кодексу для особи, за публічне знущання над релігійними переконаннями [147].

Альтернативними видами покарання є штраф згідно КК ФРН за: розповсюдження матеріалів, які розпалюють ненависть (ч. 2 ст. 130); образу релігії чи світогляду осіб (ст. 166) [163].

Штраф, як альтернативні види покарання передбачений в КК Болгарії за: умисне перешкоджання особі влаштуватися на роботу або примушування до звільнення - до 5000 левів (ст. 172); підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті - від 5000 до 10000 левів (ч. 1 ст. 162); при систематичності дій (ч. 3 ст. 162) - від 10000 до 30000 левів; підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті на релігійному ґрунті шляхом слова в друкованих та інших, за допомогою електронних інформаційних систем засобах масової інформації - від 5000 до 10000 левів (ч. 1 ст. 164)[152] .

Штраф є основним видом покарання за незначне розпалювання расової ненависті за ст. 8 р. 16 КК Швеції. В ст. 9 р. 16 альтернативним видом покарання передбачено штраф для підприємця, який у процесі своєї діяльності дискримінує особу [149].

За публічні заяви та повідомлення, що містять погрози, образи або приниження групи осіб через їх расу, колір шкіри, національне чи етнічне походження, віру, інвалідність, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність в ст. 266b КК Данії передбачено альтернативний вид покарання у виді штрафу [146].

В ст. 151 КК Естонії передбачено альтернативне покарання - штраф за публічне розпалювання ненависті або насильства. Аналогічне покарання передбачено в ст. 152 вказаного кодексу за незаконне обмеження прав особи або надання їй незаконних переваг [153].

Альтернативний вид покарання - штраф, передбачено в КК Литви в: ст. 169 (за дії, спрямовані на недопущення участі групи осіб або особи, яка належить до такої групи, нарівні з іншими в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності або на обмеження прав і свобод такої групи осіб або особи, яка належить до такої групи); ч. 1 ст. 170 (розповсюдження

виготовлення, придбання, надіслання, пересилання, перевезення або володіння будь-яким матеріалом, що висміює, зневажає, розпалює ненависть або підбурює до дискримінації); ч. 2 ст. 170 (за публічне висміювання, зневагу, розпалювання ненависті або підбурювання до дискримінації групи осіб або особи, яка належить до такої групи)[151] .

В ч. 1 ст. 149-1 «Порушення заборони дискримінації» КК Латвії в якій передбачено альтернативний вид покарання - штраф за дискримінацію [144]. КК Словенії в ч. 1 ст. 131 «Порушення рівності» передбачив альтернативне покарання у виді штрафу [150]. За ч. 1 ст. 137с КК Нідерландів передбачено альтернативний вид покарання - штраф, для того, хто публічно, усно, письмово або в образах, робить навмисно образливі заяви про групу людей [148]. В ст. 455 КК Люксембургу встановлено, що дискримінація, зазначена у ст. 454 зазначеного кодексу, вчинена щодо фізичної чи юридичної особи, групи чи спільноти осіб може каратися штрафом [145].

З наведеного вище вбачається, що такий вид покарання як штраф є доволі розповсюдженим видом покарання за злочинні посягання на рівноправність в державах ЄС.

Відмічаємо, що в порівнянні із розміром штрафу, передбаченого в ст. 225-2 КК Франції - 45 000 євро за дискримінацію, а за кваліфікуючою ознакою «дискримінація, вчинена у публічному місці» розмір штрафу становить 75 000 євро [160], розмір штрафу за ст. 161 КК України є мізерним.

Враховуючи викладене, вважаємо, що необхідно збільшити розмір штрафу, передбаченого за ст. 161 КК України. Зокрема, за ч. 1 від п'ятисот до тисячі н.м.д.г., за ч. 2 від тисячі до п'яти тисяч н.м.д.г.

З аналізу національної судової практики за період 2013-2024 року вбачається наступне. В період 2013 - 2016 роки такий вид покарання як штраф за ст. 161 КК України жодного разу не призначався. Штраф призначався: у 2018 р. - по двом вирокам з двох у розмірі 200 н.м.д.г.; у 2019 р. - у трьох вироках з чотирьох у розмірі 200 н.м.д.г.; у 2020 р. - у двох вироках з чотирьох у розмірі

900 і 300 н.м.д.г.; у 2021 р. - у одному з двох вироків у розмірі 500 н.м.д.г.; у 2022 р. - у двох вироках з двадцяти у розмірі 200 і 300 н.м.д.г.; у 2023 р. - у семи вироках з сорока у розмірі від 200 до 500 н.м.д.г.; у 2024 р. - у одинадцяти випадках з сорока восьми вироків у розмірі від 200 до 500 н.м.д.г. [98].

Як висновок, до 2022 року такий вид покарання як штраф за ст. 161 КК України призначався у більшості випадків, а після 2022 року застосування такого виду покарання тяжіє до зменшення. Зазначене пов'язуємо із збільшенням кількості кримінальних проваджень за ст. 161 КК України, посиленням відповідальності за порушення рівноправності громадян в т.ч. і у зв'язку із початком військових дій на території України.

Ще одним із альтернативних видів покарань за ч. 1 ст. 161 КК України є обмеження волі на строк до п'яти років. Вказаний вид покарання відноситься до строкових видів покарань та полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. В ч. 1 ст. 161 КК України передбачена лише верхня межа покарання у виді обмеження волі, тому з урахуванням ч. 2 ст. 61 КК України, мінімальний строк обмеження волі може становити у такому випадку один рік.

Проте, варто також врахувати, що законодавець передбачив коло осіб, до яких не може бути застосований даний вид покарання, а саме до: неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи. Тобто обмеження волі можна віднести до категорії загальних покарань з обмеженим колом осіб в силу прямої вказівки про це у законі.

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС, вбачається, що такий вид покарання, як обмеження волі також присутній за злочинні посягання на рівноправність в деяких державах. Так, за публічне підбурювання до ненависті на тлі національної, етнічної, расової, релігійної належності або з підстав

відсутності релігійних переконань в ч. 1 ст. 256 КК Польщі передбачено один з видів альтернативних покарань - обмеження волі на строк до двох років [155].

В ст. 169 КК Литви за дії, спрямовані на недопущення участі групи осіб або особи, нарівні з іншими в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності або на обмеження прав і свобод такої групи осіб або особи, яка належить до такої групи, передбачене одне із альтернативних видів покарань - обмеженням волі на строк до трьох років. В ч. 1 ст. 170 КК закріплене одне із альтернативних видів покарань - обмеження волі на строк до одного року, для того, що хто з метою розповсюдження виготовив, придбав, надіслав, переслав, перевіз або володів будь-яким матеріалом, що висміює, зневажає, розпалює ненависть або підбурює до дискримінації. Альтернативний вид покарання у виді обмеження волі на строк до двох років передбачено за публічне висміювання, зневагу, розпалювання ненависті або підбурювання до дискримінації (ч. 2 ст. 170). В ч. 3 ст. 170 передбачено один із альтернативних видів покарань - обмеження волі на строк до трьох років за публічне підбурювання до насильства або фізичної розправи над групою осіб чи особою, яка належить до такої групи [151].

Підсумовуємо, що розмір такого виду покарання, як обмеження волі, в кримінальному законодавстві держав ЄС, є нижчим ніж за законодавством України і знаходиться в діапазоні від одного до трьох років.

Аналіз національної судової практики за період 2013 - 2024 років засвідчує, що такий вид покарання, як обмеження волі застосовувався: у 2013 р. в одному із двох вироків (на три роки із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням на два роки за ч. 1); у 2014 р. не призначався; у 2015 р. у одному із трьох випадків (на два роки із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням за ч. 1); у 2016 р. у одному із трьох вироків (на чотири роки із застосуванням звільнення від відбування покарання на три роки за ч. 1); у 2017 р. у двох із трьох випадків (один і п'ять років без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю за ч. 1); у період 2018 -

2022 р. не призначався; у 2023 р. у двох з сорока випадків (три роки без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та три роки із звільненням від відбування покарання з випробуванням на півтора роки за ч. 1); у 2024 р. у п'ятьох з сорока вісьмох вироків (один рік - два вироки; два роки із звільненням від відбування покарання з випробуванням на один рік (три вироки, один з яких із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, всі за ч. 1) [98].

Робимо висновок, що такий вид покарання, як обмеження волі за ст. 161 КК України є нерозповсюдженим і широко не застосовується судами.

Найсуровішим видом покарання за ч. 1 ст. 161 КК України є позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що такий вид покарання, як позбавлення волі є доволі розповсюджений за злочинні посягання на рівноправність. Так, за публічну образу будь-якої нації, мови, раси, етнічної групи, групи осіб у зв'язку з їх справжньою або передбачуваною расою, приналежністю до етнічної групи, національності, наявністю політичних чи релігійних переконань або наявності чи відсутності віросповідання в ч. 1 ст. 355 КК Чехії передбачено альтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років. В ч. 1 ст. 356 КК за публічне розпалювання ненависті або підбурювання до обмеження прав і свобод передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років [162].

В ст. 194 КК Польщі передбачено одне з альтернативних покарань у виді позбавлення волі на строк до двох років за обмеження людини у належних їй правах через її релігійні переконання або їх відсутність. За образу релігійних почуттів інших осіб, публічний предмет поклоніння або місця для публічного виконання релігійних обрядів у ст. 196 передбачено альтернативне покарання у

виді позбавлення волі на строк до двох років. За публічне підбурювання до ненависті в ч. 1 ст. 256 закріплено альтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років. Аналогічне покарання передбачено для того, хто з метою розповсюдження виробляє, увічніює чи імпортує, набуває, переховує, представляє, перевозить чи пересилає печатку, запис чи інший предмет, що вміщує у собі матеріали, зазначені в ч. 1 ст. 256 КК. Покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років за публічну образу групи людей або визначеної особи передбачено в ст. 257 КК Польщі [155].

Покарання у виді позбавлення волі на строк від одного до трьох років і штрафу на суму від шести до дванадцяти місячних ставок передбачено в ч. 1 ст. 510 КК Іспанії для особи, яка спонукає до дискримінації, ненависті або насильства. В ч. 2 закріплено аналогічне покарання для того, хто, усвідомлюючи хибність або зневажливо ставлячись до її правди, поширить образливу інформацію. Альтернативне покарання у виді позбавлення волі від шести місяців до одного року передбачено для особи, яка вчинить дії, що ображають релігійні почуття, охоронювані законом (ст. 524) [147].

Згідно ч. 1 ст. 130 КК ФРН передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років за порушення суспільного спокою шляхом розпалювання ненависті. В ч. 2 ст. 130 закріплено альтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років за розповсюдження, оприлюднення, виготовлення, ввіз, вивіз, пропозицію матеріалів, які розпалюють ненависть, посягають на людську гідність, ображають, викликають презирство, наклеп [163].

Частиною 1 ст. 172 КК Болгарії передбачено відповідальність за умисне перешкоджання влаштуватися на роботу або за примушування до звільнення, що карається одним із альтернативних покарань - позбавленням волі на строк до трьох років. Позбавлення волі на строк від одного до чотирьох років за пропаганду або підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті в друкованих чи інших засобах масової інформації, за допомогою електронних

інформаційних систем передбачено в ч. 1 ст. 162. За пропаганду або підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті на релігійному ґрунті усно, через пресу чи інші засоби масової інформації, через електронні інформаційні системи передбачено альтернативне покарання у виді позбавлення волі відповідно на строк від 1 до 4 років (ч. 1 ст. 164) [152].

Підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк до двох років за розпалювання расової ненависті, підбурювання до насильства, погрози, зневагу особа за ст. 8 р. 16 КК Швеції. В ст. 9 цього ж розділу закріплено що підприємець, який у процесі своєї діяльності дискримінує особу підлягає покаранню за незаконну дискримінацію у вигляді альтернативного покарання - позбавлення волі на строк не більше одного року [149].

Частиною 1 ст. 283 р. 20 «Підбурювання до ненависті» КК Австрії передбачено покарання у виді позбавленням волі на строк до двох років [144].

Статтею 151 «Розпалювання соціальної ворожнечі» КК Естонії визначено альтернативне покарання - позбавлення волі на строк до трьох років. В ст. 152 «Порушення рівності» міститься альтернативне покарання - позбавлення волі на строк до одного року [153].

За дії, спрямовані на недопущення участі групи осіб або особи, яка належить до такої групи нарівні з іншими в політичній, економічній, соціальній, культурній, трудовій або іншій діяльності або на обмеження прав і свобод такої групи осіб або особи, яка належить до такої групи, передбачено альтернативне покарання - позбавленням волі на строк до трьох років (ст. 169 КК Литви). В ч. 2 ст. 170 КК передбачено, що хто публічно висміює, зневажає, розпалює ненависть або підбурює до дискримінації карається альтернативним покаранням - позбавленням волі на строк до двох років. Крім цього, в ч. 1 ст. 149-1 «Порушення заборони дискримінації» передбачено відповідальність альтернативним покаранням - позбавленням волі на строк до одного року [151].

В ч. 1 ст. 131 «Порушення рівності» КК Словенії закріплено альтернативне покарання - позбавлення волі на строк до одного року. За публічну пропаганду

ненависті, насильства чи нетерпимості (ч. 1 ст. 297 КК Словенії) передбачено покарання - позбавлення волі на строк до двох років [157].

Покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років передбачено в ст. 332 «Підбурювання проти громади» КК Угорщини [158].

В ч. 1 ст. 82С КК Мальти передбачено, що будь-хто, хто публічно виправдовує, заперечує або грубо пом'якшує злочини проти миру, спрямовані проти особи чи групи осіб, посилаючись на стать, гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, расу, колір шкіри, мову, національне походження, етнічне походження, вік, інвалідність, громадянства, релігії чи переконань, політичних поглядів чи інших поглядів, коли ця поведінка здійснюється таким чином, що: (а) може підбурювати до насильства чи ненависті проти цієї особи чи цієї групи; або (b) може порушувати громадський порядок або погрожувати, образити або образити, якщо його визнають винним, може бути позбавлено волі на строк від восьми місяців до двох років [154].

КК Нідерландів містить ч. 1 ст. 137 d, в якій передбачено, що будь-яка особа, яка публічно, в усній чи письмовій формі або в образах, розпалює ненависть або дискримінацію або діє насильницько проти особи чи власності людей карається альтернативним покаранням - позбавленням волі на строк не більше двох років [148].

В ст. 8 «Етнічна агітація» розділу 11 КК Фінляндії закріплено альтернативне покарання - позбавлення волі на строк не більше двох років [165].

Статтею 455 врегульовано, що дискримінація, зазначена у ст. 454 КК Люксембургу, вчинена щодо фізичної чи юридичної особи, групи чи спільноти осіб, може каратися альтернативним видом покарання - позбавленням волі на строк від восьми днів до двох років [145].

Доходимо висновку, що національне законодавство в частині покарання у виді позбавлення волі за ч. 1 ст. 161 КК України не є занадто суворим або м'яким в порівнянні з аналогічним видом покарання за кримінальним законодавством держав ЄС. Оскільки, діапазон такого виду покарання в окреслених державах

становить в більшості випадків два чи три роки. Лише німецьке кримінальне законодавство передбачає покарання у виді п'яти років позбавлення волі за розпалювання ненависті та болгарське кримінальне законодавство на рівні 4 років позбавлення волі за підбурювання до дискримінації, насильства, ненависті.

З аналізу національної судової практики за 2024 рік в ресурсі Єдиний державний реєстр судових рішень вбачається, що за ч. 1 ст. 161 КК України покарання у виді позбавлення волі є найбільш розповсюдженим видом покарання. Проте, варто відмітити, що такий вид покарання в більшості випадків призначався із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням [98].

Щодо додаткового виду покарання за ч. 1 ст. 161 КК України - позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Враховуючи, що такий вид покарання як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю виступає в якості додаткового покарання, то з урахуванням ст. 55 КК України, нижня його межа становить один рік.

В юридичній науці представлена думка, що позбавлення права може бути застосоване до осіб, які під час вчинення кримінального правопорушення обіймали певну посаду або займалися певною діяльністю, право на зайняття яких (якими) вони отримали в установленому законом порядку, якщо при цьому вчинене кримінальне правопорушення було безпосередньо пов'язане із посадою, яку вони обіймали, або з діяльністю, якою займалися [76, с. 11].

Однак, згідно судової практики суд повинен не тільки конкретизувати правову заборону і точно зазначити (описати, окреслити) у вироку характер та коло тих посад або вид (рід) тієї діяльності, права обіймати які чи займатися якою він позбавляє засудженого [210], але і у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю, суд, визнаючи особу винуватою у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення [211, 212].

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що деякі з них закріплюють в своїх КК такий вид покарання, як позбавлення права займатися певною діяльністю чи займати певні посади.

Так, в ч. 1 ст. 511 КК Іспанії передбачено одне із покарань - позбавлення права обіймати відповідні посади або державний пост на строк від одного до трьох років для приватної особи, яка виконуючи публічні обов'язки, відмовить надати послугу іншій особі, яка має право на неї. В ч. 2 передбачено аналогічне покарання в разі, якщо вказане діяння вчинене проти асоціації, фундації, товариства або корпорації або проти їх членів. Для того, хто під час виконання своєї професійної чи підприємницької діяльності відмовить іншій особі надати послугу, на яку вона має право, передбачено покарання у виді позбавлення права займатися відповідною спеціальністю, професією або обіймати посаду в галузі промисловості або торгівлі на строк від одного до чотирьох років (ст. 512 КК) [140].

З національної судової практики можна навести такі приклади застосування за ч. 1 ст. 161 КК України такого виду покарання як: позбавлення права обіймати посади, пов'язані з викладацькою та науковою діяльністю строком на два роки (вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.11.2024 року в справі № 308/7349/23) [67]; позбавлення права обіймати посади в оборонно-промислових комплексах - взаємопов'язаних та взаємозалежних промислових підприємств, науково-дослідних центрів, державних установ і організацій, які забезпечують військові потреби держави, виготовляють товари військового та подвійного призначення та все необхідне для їхнього виробництва на строк два роки (вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 07.11.2024

року в справі № 521/18292/23) [61]; позбавлення права обіймати посади в органах влади та місцевого самоврядування, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій строком 3 роки (вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 30.08.2024 року в справі № 521/12471/24) [60]; позбавлення права обіймати посади в органах державної влади на три роки (вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 05.08.2024 року в справі № 466/7669/23) [73].

За результатами вивчення національної судової практики за 2024 рік згідно відомостей в Єдиному державному реєстрі судових рішень вбачається, що такий вид покарання як «позбавлення волі» за ч. 1 ст. 161 КК України в більшості випадків застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням за ст. 75 КК України [98].

В ч. 2 ст. 161 КК України за ті самі дії (як і в ч. 1 ст. 161 КК України), поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, передбачено альтернативні види покарань: штраф або позбавлення волі, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [159].

З аналізу кримінального законодавство держав ЄС вбачається наступна тенденція щодо видів покарань, передбачених за злочинні посягання на рівноправність при кваліфікуючих ознаках: «поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою».

Так, за ч. 2 ст. 352 КК Чехії за застосування насильства щодо групи осіб або щодо окремої особи, за погрозу їм смертю, тілесними ушкодженнями, заподіяння значної шкоди за їх справжню чи передбачувану расу, приналежність до етнічної групи, національності, політичних чи релігійних переконань або через наявність або відсутність віросповідання, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від шести місяців до трьох років [162].

За застосування насилля або незаконну погрозу до групи осіб або однієї особи з приводу її національної, етнічної, расової, політичної приналежності, з

релігійних причин або з причин відсутності релігійних переконань в ст. 119 КК Польщі передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років [155].

В ч. 2 ст. 511 КК Іспанії передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від шести місяців до двох років, штраф від дванадцяти до двадцяти чотирьох місячних ставок і позбавлення права обіймати відповідні посади або державний пост на строк від одного до трьох років для приватної особи, яка виконуючи публічні обов'язки, відмовить надати послугу іншій особі. В ч. 3 зазначеної статті передбачено покарання на рівні верхньої межі санкції, а також призначається позбавлення права обіймати відповідні посади або державний пост на строк від двох до чотирьох років для державного службовця, який вчинить діяння, передбачені в цій статті. В ст. 522 КК Іспанії передбачено покарання у виді штрафу від чотирьох до десяти місячних ставок для тих, хто шляхом насильства, залякування, примусу або будь-якого іншого незаконного примусу перешкоджає члену або членам релігійної організації здійснювати сповідування їх віровчення або перешкоджають їх участі у богослужіннях. В ст. 523 зазначеного Кодексу закріплено покарання у виді позбавлення волі на строк від шести місяців до шести років, якщо діяння було вчинене в місці, призначеному для відправлення релігійного культу, або штрафом на суму від чотирьох до десяти місячних ставок, якщо воно було вчинене в будь-якому іншому місці для тих, хто насильством, залякуванням, безчинством або примусом перешкоджає проведенню церемонії релігійних організацій, зареєстрованих у Державному реєстрі релігійних організацій [147].

В ч. 2 ст. 162 КК Болгарії передбачено: «Будь-хто, хто застосовує насильство щодо іншої особи або завдає шкоди її майну через її расу, колір шкіри, національності, етнічного походження, релігії або політичних переконань, сексуальної орієнтації, карається позбавленням волі від одного до чотирьох років і штрафом від 5 000 до 10 000 левів, а також громадським осудом [152].

В ч. 2 ст. 297 КК Румунії передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 2-х до 7-ми років з позбавленням права обіймати державні посади для службової особи, яка при виконанні своїх обов'язків обмежує реалізацію права особи або створює для неї ситуацію неповноцінності [164].

За ч. 2 ст. 149-1 КК Латвії передбачено відповідальність за порушення заборони дискримінації (ч. 1 ст. 149-1), якщо вона вчинене службовою особою чи відповідальним працівником товариства (підприємства), організації, групою осіб, або якщо воно вчинене з використанням автоматизована система обробки даних, - карається обмеженням волі на строк до трьох років або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. В ч. 3 вказаної норми встановлено відповідальність за дії, передбачені ч. 1 цієї статті, якщо вони пов'язані з насильством чи погрозами або пов'язані з тортурами, - карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або тимчасовим обмеженням волі, або пробаційним наглядом [150].

Частиною 2 ст. 150 КК Латвії закріплено, щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті, якщо воно вчинене державною службовою особою або відповідальним працівником підприємства (підприємства), організації, або групою осіб, або якщо воно вчинене з використанням автоматизована система обробки даних, - карається обмеженням волі на строк до трьох років або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. В ч. 3 даної норми встановлено відповідальність щодо діяльності, передбаченої ч. 1 цієї статті (діяльність, спрямована на розпалювання ворожнечі), якщо вона пов'язана з насильством чи погрозами, або якщо вона пов'язана з тортурами, або щодо кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона було вчинено організованою групою карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або тимчасовим обмеженням волі, або пробаційним наглядом [150].

Частиною 3 ст. 131 «Порушення рівності» КК Словенії, в якій передбачено, що якщо службова особа вчинила дії, зазначені в ч. 1 або 2 цієї статті, шляхом зловживання своїм службовим становищем або службовими правами, вона карається позбавленням волі на строк до трьох років [157]. В ч. 1 ст. 297 КК Словенії передбачено відповідальність за пропаганду ненависті, насильства чи нетерпимості на основі національності, раси, релігії чи етнічного походження, статі, кольору шкіри, походження, фінансового стану, освіти, соціального становища, політичних чи інших переконань, інвалідності, сексуальної орієнтації чи будь-яких інших особистих обставин, а діяння вчинене у спосіб, що може загрожувати чи порушити громадський порядок і спокій, або із застосуванням погроз, образ і встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років. Якщо дії, зазначені в ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені шляхом примусу, жорстокого поводження, загрози безпеці, ганьби етнічних, національних, національних чи релігійних символів, псування чужого майна, осквернення пам'ятників, меморіалів чи могил, зловмиснику загрожує покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років (ч. 4 ст. 297 КК Словенії). В ч. 5 ст. 297 даної норми закріплено, що якщо службова особа вчинила дії, зазначені в частинах першій або другій цієї статті, шляхом зловживання своїм службовим становищем або правами, вона карається позбавленням волі на строк до п'яти років [157].

Статтею 9 р. 11 КК Фінляндії передбачено, що особа, яка у своїй діяльності чи професії, служінні широкій громадськості, здійсненні офіційних повноважень чи інших громадських функції або в організації публічних розваг чи зборів без поважної причини: відмовляє комусь у обслуговуванні відповідно до загальноприйнятих умов; відмовляє комусь у вході на атракціон чи зустріч або виганяє його; або ставить когось у нерівне або істотно нижче становище через його расу, національне чи етнічне походження, колір шкіри, мову, стать, вік, родинні зв'язки, сексуальні уподобання, стан здоров'я, релігія, політична орієнтація, політична чи промислова діяльність або інші подібні обставини

засуджується, якщо дія не карається як виробнича дискримінація, до штрафу або до позбавлення волі на строк не більше шести місяців [165].

В ст. 456 КК Люксембургу передбачено, що дискримінація, зазначена у ст. 454 цього Кодексу, вчинена щодо фізичної чи юридичної особи, групи осіб особою, яка є депозитарієм державного органу або відповідальною за місію публічної служби, у здійсненні або під час виконання своїх обов'язків підлягає позбавленню волі на строк від одного місяця до трьох років і штрафу від 251 до 37 500 євро або лише одному з цих покарань, якщо воно складається з: відмови у праві, наданого законом; перешкоджання нормальному здійсненню будь-якої економічної діяльності [145].

Доходимо висновку, що найтяжчий вид покарання в українському кримінальному законодавстві за ч. 2 ст. 161 КК України (позбавлення волі) знаходиться в такому ж самому діапазоні видів та розмірів покарання за аналогічні злочинні посягання на рівноправність громадян як і в кримінальному законодавстві держав ЄС (діапазон до 6 років).

За наявності таких особливо кваліфікуючих ознак, як: вчинення організованою групою осіб або спричинення тяжких наслідків, особа буде підлягати кримінальній відповідальності за ч. 3 ст. 161 КК України. Причому, до такої винної особи може бути застосоване єдине, безальтернативне покарання - позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

За ч. 3 ст. 161 КК України можливе призначення судом більш м'якого покарання, ніж передбачено законом до особи, визнаною винною за ч. 3 ст. 161 КК України на підставі ст. 69 КК України. Крім того, суд може застосувати до винної особи звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України (у випадку призначення покарання у виді позбавлення волі не більше п'яти років).

З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається наступна тенденція щодо можливих видів покарань, за наявності ознак: «тяжкі наслідки»,

«істотна шкода», «організована група» у випадках злочинних посягань на рівноправність.

Так, за ч. 1 ст. 149-1 КК Латвії визначено, що дискримінація за ознакою расової, національної, етнічної чи релігійної приналежності або порушення заборони інших видів дискримінації, якщо вона завдала істотної шкоди, - карається позбавленням волі на строк до одного року або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. Частиною 2 даної норми встановлено відповідальність щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 цієї статті, якщо воно вчинене, крім іншого, групою осіб - карається обмеженням волі на строк до трьох років або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. Частиною 1 ст. 150 цього ж кодексу цього ж кодексу закріплено, що діяльність, спрямована на розпалювання ворожнечі чи ворожнечі залежно від статі, віку, інвалідності чи інших ознак особи, якщо вона завдала істотної шкоди, - карається позбавленням волі на строк до одного року, або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. В разі здійснення діяльності, передбаченої ч. 1 ст. 150, якщо вона пов'язана з насильством чи погрозами, або якщо вона пов'язана з тортурами, або щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 цієї статті, якщо вона було вчинено організованою групою визначене покарання у виді обмеженням волі на строк до чотирьох років або тимчасовим обмеженням волі, або пробаційним наглядом (ч. 3 ст. 150) [150].

Частиною 1 ст. 216 КК Угорщини передбачено відповідальність того, хто через свою приналежність або сприйняту приналежність до національної, етнічної, расової чи релігійної групи чи певних груп населення, особливо через свою інвалідність, гендерну приналежність чи сексуальну орієнтацію, демонструє зухвалу антигромадську поведінку що має на меті викликати тривогу серед членів певної групи, за тяжкий злочин - карається позбавленням волі на строк до трьох років. В ч. 3 вказаної норми визначено, що покарання —

позбавлення волі від двох до восьми років може бути застосовано, якщо насильство проти члена громади, крім іншого: спричинило заподіяння значної шкоди, вчинене групою осіб [158].

За ч. 2 ст. 137 d КК Нідерландів передбачено, що якщо злочин (публічне, в усній чи письмовій формі або в образах, розпалювання ненависті або дискримінації відносно людей або дії насильницькі проти особи чи власності людей через їхню расу, релігію чи переконання, стать, гетеросексуальну чи гомосексуальну орієнтацію чи фізичні, психологічною або інтелектуальною недостатністю) вчинено, крім іншого, двома або більше пов'язаними особами, карається позбавленням волі на строк не більше чотирьох років або штрафом четвертої категорії. В ч. 2 ст. 137 g цього ж кодексу закріплене покарання - позбавлення волі на строк не більше одного року або штраф четвертої категорії, якщо злочин (під час виконання службових обов'язків, професії чи бізнесу навмисна дискримінація осіб за ознакою їх раси) вчинено, крім іншого, двома чи більше особами [148].

Цікавими для аналізу видаються види покарань та кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки, закріплені в кримінальному законодавстві держав ЄС стосовно злочинних посягань на рівноправність, які відсутні у вітчизняному законодавстві, проте, варті уваги.

Так, в ч. 1 ст. 162 КК Болгарії одним із альтернативних видів покарань за підбурювання до дискримінації, насильства або ненависті є громадський осуд. Відповідно до ст. 52 КК Болгарії, покарання громадського осуду полягає в публічній догані винному, яка оголошується перед відповідним колективом, через пресу або в інший належний спосіб відповідно до вироку [152]. Такий вид покарання, відсутній в національному законодавстві. Проте, варто відмітити, що у випадку такого складу кримінального правопорушення, як образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, такий вид покарання міг би бути, одним із альтернативних видів покарань. Особливо, у випадку визнання обвинуваченим своєї вини та наявності інших пом'якшуючих обставин.

Одним із альтернативних видів покарань є пробаційний нагляд, який передбачений, наприклад, в: ч. 1 ст. 163 КК Болгарії (до одного року за участь у натовпі, який зібрався для нападу); ч. 1 ст. 164 КК Болгарії (до чотирьох років за пропаганду або підбурювання до дискримінації) [152]; ч. 3 ст. 150 КК Латвії (до чотирьох років за розпалювання ворожнечі за наявності кваліфікуючих ознак); ч. 1 ст. 149-1 КК Латвії міститься ч. 1 ст. 149-1 (до чотирьох років за порушення заборони дискримінації) [150].

Як один із видів покарання, у вітчизняне кримінальне законодавство в 2023 році також було впроваджено пробаційний нагляд (ст. 59-1 КК України), під яким розуміють покарання, яке полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства. Проте, чинна редакція ст. 161 КК України не передбачає такого виду покарання, як пробаційний нагляд. Натомість, на нашу думку, у випадках визнання обвинуваченим своєї вини та наявності інших пом'якшуючих обставин за ч. 1 ст. 161 КК України доцільно було б запровадити такий вид покарання.

Статтею 314 КК Іспанії передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від шести місяців до двох років або штраф від 12 до 24 місячних ставок для тих, хто здійснює серйозну дискримінацію в державній або приватній сфері зайнятості проти будь-якої особи через її: ідеологію, релігію або переконання, приналежність до певної етнічної групи, раси або нації, статі, уподобань, стану здоров'я, хворобу або інвалідність, у зв'язку з призначення профспілковим представником працівників, через стосунки з іншими працівниками компанії або через використання будь-якої з офіційних мов Іспанії, та не відновить положення рівності за законом згідно відповідної вимоги або адміністративної санкції, відшкодувавши завдані матеріальні збитки [147].

З метою підвищення ефективності протидії порушенню рівноправності громадян, вважаємо за необхідне запровадити заохочувальну норму, якою передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені

в ч. 1 ст. 161 КК України у випадку, якщо особа вчинила вперше кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покаялася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду. На нашу думку, за таких обставин, потерпілий отримав би сатисфакцію як і в моральному плані (в частині вибачень) так і в матеріальному (відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди). Натомість, злочинець отримав би шанс на виправлення без відбування покарання.

В рамках цього наукового дослідження проаналізовано національну судову практику щодо тенденцій призначення покарання за ст. 161 КК України за період 2013 - 2024 років. Так, за 2013 рік в ЄДРСР міститься 2 вироки: за ч. 1 ст. 161 КК України покарання становить три роки обмеження волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на два роки; за ч. 2 ст. 161 КК України - три роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на два роки. За 2014 рік в ЄДРСР міститься 1 вирок за ч. 2 ст. 161 КК України, за яким призначено покарання у вигляді штрафу 500 н.м.д.г. За 2015 рік в ЄДРСР міститься 2 вироки: за ч. 1 ст. 161 КК України покарання становить два роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на один рік; за ч. 2 ст. 161 КК України - два роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на два роки. За 2016 рік в ЄДРСР міститься 3 вироки: два за ч. 1 ст. 161 КК України за якими відповідно покарання становить - штраф 200 н.м.д.г. (укладено угоду про визнання вини) та обмеження волі на чотири роки із звільненням від відбування покарання з випробуванням на три роки; за ч. 2 ст. 161 КК України - два роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на один рік. За 2017 рік в ЄДРСР міститься 3 вироки за ч. 1 ст. 161 КК України: покарання штраф у розмірі 500 н.м.д.г. (за угодою про визнання винуватості); п'ять років обмеження волі без позбавлення права обіймати посади, займатися певним видом діяльності; один рік обмеження волі із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням, без позбавлення права обіймати

певні посади чи займатися певною діяльністю. За 2018 рік в ЄДРСР міститься 2 вироки за угодами про примирення за ч. 1 ст. 161 КК України, по яким покарання було штраф у розмірі 200 н.м.д.г. громадян. За 2019 рік в ЄДРСР міститься 4 вироки: один за ч. 2 ст. 161 КК України - 100 год. громадських робіт із застосуванням ст. 69 КК України; три за ч. 1 ст. 161 КК України - штраф 200 н.м.д.г. (на підставі угоди про примирення, угоди про визнання винуватості, без укладення угоди). За 2020 рік в ЄДРСР міститься 4 вироки: за ч. 1 ст. 161 КК України на підставі угод (два роки позбавлення волі без позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю та покарання у вигляді штрафу у розмірі 300 н.м.д.г.); за ч. 1 ст. 161 КК України; за ч. 2 ст. 161 КК України з 1 вироком особу було виправдано, за іншим вироком покарання становило штраф у розмірі 900 н.м.д.г.

За 2021 рік в ЄДРСР міститься 2 вироки: за ч. 1 ст. 161 КК України на підставі угоди про примирення покарання становило штраф 500 н.м.д.г.; за ч. 2 ст. 161 КК України на підставі угоди про визнання винуватості покарання становило два роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання на один рік. За 2022 рік в ЄДРСР міститься лише 1 вирок за ч. 2 ст. 161 КК України, за яким призначено покарання у вигляді двох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. В 17 вироках за ч. 1 ст. 161 КК України суд призначив покарання у вигляді позбавлення волі, з яких: шістнадцять вироків із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням; 1 вирок - один рік позбавлення волі без позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. 12 вироків за ч. 1 ст. 161 КК України були ухвалені на підставі угод про визнання винуватості. У 3 вироках позбавлення волі становило один рік, у 1 вироку позбавлення волі становило півтора роки, у 8 вироках позбавлення волі становило два роки, у 5 вироках позбавлення волі становило три роки. У 17 вироках не було застосоване додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю. Звільнення від відбування покарання призначалося на строк: один рік - в 2 вироках; два роки - в 11 вироках; три роки в трьох вироках. Крім того, за ч. 1 ст. 161 КК України в 2 вироках було застосовано покарання у вигляді штрафу триста (за угодою про визнання винуватості) і двісті н.м.д.г., в жодному з яких не було застосоване додаткове покарання у вигляді позбавлення права займати певну посаду або займатися певною діяльністю.

За 2023 рік в ЄДРСР міститься лише 2 вироки за ч. 2 ст. 161 КК України, за якими покарання становить: позбавлення волі без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та позбавлення волі на 2 роки із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробувальним терміном 1 рік. За ч. 1 ст. 161 КК України у 28 з яких застосовано покарання у вигляді позбавлення волі, з яких: двадцять зі звільненням від відбування покарання з випробуванням (на строк від одного до трьох років); сім з угодою про визнання винуватості; чотири із застосуванням додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певним видом діяльності. За ч. 1 ст. 161 КК України також у 6 вироках було призначено покарання у вигляді штрафів від двохсот до п'ятисот н.м.д.г., всі з яких за угодами про визнання винуватості. У 2 вироках за ч. 1 ст. 161 КК України було застосоване покарання у вигляді трьох років обмеження волі без позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, в одному з випадків із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням на півтора роки.

За 2024 рік в ЄДРСР міститься 1 вирок за ч. 3 ст. 161 КК України, за яким призначено покарання у вигляді восьми років позбавлення волі. За ч. 2 ст. 161 КК України міститься 3 вироки з покараннями: двісті сорок годин громадських робіт; два роки позбавлення волі; три роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання на підставі ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК України. За ч. 1 ст. 161 КК України міститься 25 вироків за якими призначено покарання у вигляді позбавлення волі (від одного до трьох років), з яких: 3 за угодою про визнання винуватості; 17 із звільненням від відбування покарання з випробуванням

(строком від одного до трьох років); 15 із застосуванням додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

При призначенні покарання за ст. 161 КК України в період 2013 -2024 років суди враховували такі пом'якшуючі обставини: наявність психічного розладу (особа могла усвідомлювати свої дії та керувати ними), визнання вини, щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, відсутність судимості, наявність лише одного складу кримінального правопорушення (одного епізоду), не перебування на обліках у психіатра і нарколога, добровільне перерахування (донат) коштів на потреби ЗСУ, відсутність обставин, які обтяжують покарання, характеризуючі дані, наявність соціальних зв'язків, вік, стан здоров'я. У таких випадках вид покарання та його розмір тяжів до мінімального, часто із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст.75 КК України.

Висновки до розділу III.

1. Кваліфікуючими ознаками у складі кримінального правопорушення за ст. 161 КК України: ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою.

Констатовано, що поняття «насильство» є неконкретизоване в зазначеній нормі, тому має охоплювати як небезпечне так і насильство, яке не є небезпечним для життя та здоров'я особи. Проаналізована практика національних судів засвідчує, що порушення рівноправності громадян, поєднане із насильством, охоплює умисне заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень. Зміст погрози становить інформація, спрямована до потерпілого, щодо вчинення відносно нього (або інших близьких йому осіб) протиправних дій, що становить собою спосіб вчинення кримінального правопорушення, спрямованого на порушення рівноправності громадян.

2. З аналізу кримінального законодавства держав ЄС вбачається, що в останньому в різний спосіб закріплюються поняття «наси́льство», «погро́за» в розумінні злочинних посягань на рівноправність. Зазначені ознаки представлені в зарубіжному законодавстві і як ознака об'єктивної сторони (Польща, Іспанія, Швеція, Данія), так і у вигляді кваліфікуючої (Чехія, Болгарія, Угорщина) та особливо кваліфікуючої ознаки (Болгарія, Латвія, Словенія). Поняття «службова особа» також виступає у вигляді кваліфікуючої (Румунія, Латвія) та особливо кваліфікуючої ознаки (Іспанія, Словенія, Нідерланди), ознакою об'єктивної сторони (Нідерланди, Люксембург, Швеція, Румунія).

3. До особливо кваліфікуючих ознак в ч. 3 ст. 161 КК України віднесено: дії, передбачені частинами 1, 2 цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки. Під тяжкими наслідками у ст. 161 КК України розуміють негативні наслідки, які мають високий рівень суспільної небезпечності, наприклад: масові заворушення, міжконфесійні та між релігійні конфлікти, самогубство особи та інші. Використання конструкції «тяжкі наслідки» без їх конкретизації є найбільш вдалим щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян.

4. В кримінальному законодавстві держав ЄС також передбачена така ознака як «вчинення організованою групою або групою осіб» у злочинних посяганнях на рівноправність. Так, в КК Чехії (вчинення разом із щонайменше двома особами - кваліфікуюча ознака); Болгарія (створення або очолювання організації або групи - особливо кваліфікуюча ознака); Болгарія (участь у натовпі - ознака об'єктивної сторони); Литва (створення об'єднання або організовану групу - ознака об'єктивної сторони); Литва (розпалювання ворожнечі, вчинене організованою групою - особливо кваліфікуюча ознака); Нідерланди (вчинення посягання на рівноправність двома і більше особами - кваліфікуюча ознака). Ознака «тяжкі наслідки» також представлена в окресленому законодавстві: Болгарія (напад, що спричинив тяжкі наслідки - особливо кваліфікуюча ознака);

Латвія (дискримінація, яка завдала істотної шкоди - ознака об'єктивної сторони); Чехія (заподіяння значної шкоди - кваліфікуюча ознака); Угорщина (заподіяння значної шкоди інтересам - особливо кваліфікуюча ознака); Швеція (тяжкий злочин - кваліфікуюча ознака).

5. Із врахуванням позитивного досвіду держав ЄС (Словенія, Данія, Болгарія, Чехія) щодо кримінальної відповідальності за посягання на рівноправність запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 161 КК України, доповнивши її таким способом вчинення як: діяння, вчинені з використанням електронних комунікаційних мереж у сфері медіа, телевізійного мовлення, радіомовлення, друкованих медіа, інших засобів масової інформації, комп'ютерних систем, а також у випадку, якщо інформація має пропагандистський характер.

6. Вивчення питання застосування відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України, дало змогу констатувати, що найчастіше до осіб застосовувалося покарання у виді позбавлення волі (у більшості випадків із застосуванням звільнення від відбування покарання) та штраф.

7. Натомість, держави ЄС передбачають різні види покарань за посягання на рівноправність громадян: штраф (Франція, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Данія, Естонія, Литва, Латвія, Словенія, Нідерланди, Люксембург), обмеження волі (Литва) позбавлення волі (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Австрія, Естонія, Литва, Словенія, Угорщина, Мальта, Нідерланди, Фінляндія, Люксембург), позбавлення права обіймати відповідні посади та займатися певною діяльністю (Іспанія, Румунія).

8. З урахуванням досвіду держав ЄС висунуто пропозицію щодо необхідності збільшення розміру штрафу, передбаченого за ст. 161 КК України: за ч. 1 від п'ятисот до тисячі н.м.д.г., за ч. 2 від тисячі до п'яти тисяч н.м.д.г.

9. У випадках визнання обвинуваченим своєї вини та наявності інших пом'якшуючих обставин за ч. 1 ст. 161 КК України доцільно було б запровадити такий вид покарання, як пробаційний нагляд.

10. З метою запровадження заохочувальної норми, запропоновано доповнити ст. 161 КК України частиною 4, якою передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за дії, передбачені в ч. 1 ст. 161 КК України у випадку, якщо особа вчинила вперше кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покалася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі аналізу комплексу кримінально-правових та кримінологічних питань, що виникають під час застосування кримінального законодавства щодо кримінально-протиправних посягань на рівноправність громадян в Україні та за кримінальним законодавством держав ЄС, сформульовані наукові положення та одержані результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі кримінального права й містять необхідні для практики рекомендації суб'єктам правозастосування щодо кваліфікації таких кримінальних правопорушень, призначення покарання за їх вчинення, звільнення від кримінальної відповідальності.

Найголовніші з них такі:

1. Незважаючи на велику зацікавленість наукової спільноти до питання кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян, в т.ч. наявність дисертаційних досліджень на окреслену тему, все ще залишається чимало питань, які стосуються ефективності застосування ст. 161 КК України, розуміння складу зазначеного кримінального правопорушення, його правозастосування. Досі є дискусійними та не до кінця врегульованими питання: способів вчинення окресленого кримінального правопорушення; застосований у конструкції цієї норми понятійний апарат; доцільність запровадження додаткових кваліфікаційних і особливо кваліфікаційних ознак; необхідність посилення кримінальної відповідальності; питання суб'єктного складу; запровадження звільнення від кримінальної відповідальності; недостатнім є також кримінально-правове порівняльне дослідження вітчизняного законодавства та держав ЄС в частині відповідальності за посягання на рівноправність. Саме на цих питаннях акцентовано увагу в дослідженні.

2. Проблеми кримінально-правової охорони рівноправності громадян, розглядалися в сучасній вітчизняній науковій доктрині досить поверхнево, що

створює потребу їх детального наукового дослідження. Дослідженням принципів рівності, рівноправності та недискримінації займалося широке коло вітчизняних науковців. Проте, єдиної думки щодо взаємозв'язку принципів «рівності», «рівноправності» і «недискримінації» серед науковців немає. Принципи «рівності», «рівноправності» і «недискримінації» не є ідентичними поняттями. «Принцип рівності» передбачає забезпечення рівних умов для реалізації особою належних їй прав, тоді як «принцип недискримінації» – це створення умов для недопущення обмеження належних особі прав. «Рівноправність» полягає у володінні кожним суб'єктом права встановленою законодавством рівною сукупністю прав і обов'язків відносно суб'єктів, які знаходяться з ним в однаковому правовому положенні (маючи однаковий правовий статус). «Рівність» передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, тобто рівність усього спектру прав та обов'язків, тоді як «рівноправність» виключно рівність прав і свобод людини. «Право на недискримінацію» є окремим основним правом, що входить до «права на рівність», але, крім того, містить додатковий складник – право на правомірне розрізнене ставлення, чого не містить категорія рівності.

3. В юридичній доктрині держав ЄС також широко представлені думки щодо таких категорій як: принципи «рівності», «рівноправності» і «недискримінації». Рівність перед законом ґрунтується на моральній рівності всіх суб'єктів права. Принцип моральної рівності є фундаментальною нормативною основою верховенства права (Michael P. Foran). Неправомірна дискримінація полягає у прихованому або явному запереченні рівного морального статусу суб'єктів права. Причинами дискримінації найчастіше вважають соціальні або культурні моделі, засновані на забобонах, звичаях, стереотипах, упередженнях та інших практиках, що ґрунтуються на переконанні в неповноцінності або зверхності однієї групи над іншою (Wojciech Burek, Witold Klaus). Особливе значення для розвитку концепцій рівності та недискримінації в

європейському правовому контексті мають конституційні традиції та антидискримінаційні норми в європейському правовому контексті.

4. Визначення місця і значення принципу рівності і принципу недискримінації, в світлі міжнародно-правових актів (Загальної декларації прав людини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Міжнародного пакта про громадянські і політичні права), приписів ЄС та практики ЄСПЛ, доводить, що ці принципи не є елементом, який стосується виключно громадян ЄС. Гарантія рівності і заборона дискримінації закріплені в ЄКПЛ і є частиною права ЄС як загальна засада права. «Принцип рівності» і «принцип недискримінації» є окремими, але функціонально один з одним пов'язані. З аналізу джерел «принципів рівності» і «недискримінації» в ЄС вбачається, що його необхідно шукати в спільних конституційних традиціях держав-членів ЄС та в універсальних для всіх міжнародних актах (ЄКПЛ).

5. Аналіз законодавства ЄС свідчить про намагання уніфікування законодавства в сфері боротьби з дискримінацією та посяганням на рівноправність. Практика ЄСПЛ щодо питань посягань на рівність та дискримінацію є доволі широкою та охоплює різні сфери суспільного життя людини. Кримінальне законодавство всіх проаналізованих держав ЄС містить положення про заборону та караність посягання на рівноправність громадян з різних підстав (раси, кольору шкіри, мови, статі та іншими ознаками), що захищає конституційні гарантії, послуговуючись терміном «дискримінація».

6. Вітчизняне законодавство (ст. 161 КК України) передбачає кримінальну відповідальність за дискримінацію за певними ознаками, проте, термін «дискримінацію» в ст. 161 КК України не вживається. Під родовим об'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України розуміють групу однорідних суспільних відносин, які забезпечують рівноправність громадян і їх права.

Визначено, що безпосередній *об'єкт* вказаного кримінального правопорушення є суспільні відносини, які поставлені під особливу

кримінально-правову охорону, яким завдається шкода і які складають сферу забезпечення рівності конституційних прав громадян, рівності перед законом, що складає конституційно-правовий статус людини (в т.ч. суспільні відносини, які забезпечують расову, національну, регіональну, релігійну рівність людей, суспільні відносини у сфері національної безпеки держави, міжнаціональний і міжрелігійний мир).

В законодавстві держав ЄС норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання, порушення рівноправності, принципу рівності та принципу недискримінації, знаходяться в різних розділах КК зазначених країн: правопорушення проти громадського порядку (Швеція, Австрія, Словенія, Угорщина, Нідерланди, ФРН), правопорушення проти співіснування людей (Чехія) або посягають на відносини у сфері суспільного життя (Румунія); проти миру, людяності, військові злочини (Польща, Фінляндія); проти цінностей, захищених міжнародним правом (Хорватія); проти свободи слова і віросповідання (Польща, Болгарія, Іспанія, ФРН); службові злочини (Австрія, Румунія); проти трудових прав (Болгарія, Іспанія); щодо дискримінації (Люксембург); щодо дифамації (Данія, Швеція); проти політичних і громадянських прав (Естонія, Хорватія); злочини проти гідності особи (Франція). Об'єктом кримінального посягання на рівноправність за кримінальним законодавством держав ЄС є: права та свободи людини, громадська і суспільна безпека та порядок, психологічна та фізична недоторканість особи, суспільні відносини, які забезпечують захист людської гідності, честі та рівноправності, релігійні почуття, свобода від дискримінації та ін.

Потерпілим від кримінального правопорушення передбаченого в ст. 161 КК України, незважаючи на вживання законодавцем в назві вказаної норми терміну «громадян», варто розуміти громадян України, іноземців, осіб без громадянства, тобто людину в цілому. Крім того, потерпілий від посягання на рівноправність може бути не тільки особа, яка реально має певні «захищені ознаки», але і особа, яка злочинцем наділяється (іноді помилково) такими

ознаками або асоціюється (пов'язується) злочинцем з певною «захищеною групою осіб» (правозахисник, очільник правозахисної організації, журналіст, який висвітлює права людини).

Держави ЄС в різний спосіб підходять до поняття потерпілого від злочинних посягань на рівноправність: особа, група осіб (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Хорватія, Австрія, Данія, Естонія, Латвія, Словенія); людина (Чехія, Польща, Литва); фізична особа (Франція); юридична особа (Франція, Хорватія); член релігійної організації (Іспанія); громадянин (Болгарія); член спільноти (Угорщина).

В чинній редакції ст. 161 КК України *об'єктивна сторона* складу даного кримінального правопорушення характеризується широким переліком альтернативних форм вчинення суспільно небезпечних умисних дій. Відзначено, що під поняттям «образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» слід розуміти: висловлювання презирства до будь-якого віросповідання, релігійної громади, конфесії, релігійної течії; зневажливе ставлення до певної релігії, релігійної течії, релігійних обрядів; умисні образи, приниження людини у зв'язку з її релігійними переконаннями; висміювання, умисне приниження релігійних поглядів, релігійних символів, ритуалів; глум над місцями богослужінь, релігійних зібрань, місцями поклоніння, паломництва. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України, за конструкцією складу є формальним.

Вважаємо, що правопорушення у формі «пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за певними ознаками» можуть вчинятися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Аргументовано доцільність застосування у структурі складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 161 КК України, нових «захищених ознак» рівноправності громадян таких як: «підозра або наявність у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу»; «сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, вік».

Об'єктивна сторона злочинних посягань на рівноправність в законодавстві держав ЄС полягає в діянні у формі дії або бездіяльності (Польща, Франція, Іспанія, Болгарія, Швеція, Румунія, Хорватія, Естонія, Словенія, Фінляндія, Люксембург) або дії (Литва, Латвія). Способами вчинення вказаних посягань виступають: застосування насильства (Чехія, Польща, Болгарія, Швеція, Австрія, Угорщина, Мальта); погрози (Чехія, Данія, Угорщина, Мальта); образи (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Данія, Нідерланди); розпалювання ненависті (Чехія, Польща, Іспанія, , Нідерланди); обмеження прав і свобод (Чехія, Румунія, Хорватія, Естонія, Литва, Словенія); залякування (Польща); обмеження людини у належних їй правах (Польща); пропаганда (Польща); дискримінація (Франція, Болгарія, Швеція, Латвія, Фінляндія, Люксембург); відмова у наданні послуг (Іспанія); перешкоджання влаштуватися на роботу або примушування до звільнення (Болгарія, Хорватія). Час (виконання публічних чи службових обов'язків, професійної чи підприємницької діяльності) та місце вчинення (публічне, прилюдно, державна або приватна сфера зайнятості) є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочинних посягань на рівноправність відповідно в Іспанії, Швеції, Румунії, Нідерландах, Фінляндії та Франції, Іспанії, Угорщині, Словенії, Данії. За своїм складом передбачають, як формальну (Естонія, Литва, Румунія, Хорватія, Словенія, Польща, Швеція, Іспанія, Франція, Люксембург), так і матеріальну (Латвія) конструкцію.

Суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 161 КК України є осудна фізична особа, яка досягла 16-ти років, а за ч. 2 вказаної статті суб'єктом є також службова особа. Вказано, що вік, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 161 КК України, слід знизити до 14 років, адже у людини в цьому віці вже накопичується достатній життєвий досвід, який дозволяє більш чітко визначити критерії сприйняття оточуючого світу, прослідковується здатність усвідомлювати характер своєї поведінки з точки зору корисності або

небезпечності для оточуючих, оцінювати ситуацію, у яку він потрапляє. Запропоновано відповідні зміни до ч. 2 ст. 22 КК України.

Підходи до розуміння суб'єкта злочинного посягання на рівноправність громадян в державах ЄС є різними в тому числі і щодо віку кримінальної відповідальності (від 12 років в Нідерландах до 18 років в Іспанії). Спеціальним суб'єктами даного посягання виступають: уповноважена особа в державній або приватній сфері зайнятості (Іспанія); приватна особа, яка виконує публічні обов'язки (Іспанія); державний службовець (Іспанія, Швеція, Латвія); особа, яка обіймає посаду в галузі торгівлі або промисловості (Іспанія); роботодавець (Болгарія, Румунія); підприємець (Швеція); організатор публічних зібрань або заходів, його помічник (Швеція); службова особа (Румунія, Словенія); відповідальний редактор (Словенія); особа, яка виконує професійні обов'язки (Нідерланди) та інші. Спеціальним законодавство в більшості держав ЄС передбачаються заходи кримінально-правового впливу до юридичних особи, які фігурували у злочинній діяльності, направлених на порушення рівноправності.

Обґрунтовано необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства в частині передбачення застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за порушення рівноправності громадян у разі: «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого статтею 161 цього Кодексу, в тому числі сприяння, організація, фінансування, підбурювання такою юридичною особою або вчинення фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи».

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу (прямого раптового, прямого обміркованого та непрямого). За ч. 3 ст. 161 КК України злочинні дії можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямым умислом, щодо тяжких наслідків – притаманна необережна форма вини.

Злочинні посягання на рівноправність в держав ЄС вчиняються здебільшого з прямим умислом. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони в ряді посягань виступають мотив та/чи мета: образа почуттів членів релігійної конфесії (Іспанія), пропаганда, завдання матеріальної шкоди (Болгарія), приниження групи осіб (Австрія), поширення в широкому колі інформації (Данія); викликати тривогу серед членів певної групи (Угорщина), переслідування особи чи організації з причин, що останні виступають за рівність людей (Словенія).

Вказано, що в *кваліфікуючій ознаці* складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, «ті самі дії, поєднані з насильством», поняття «насильство» є неконкретизоване. Дане поняття має охоплювати як небезпечне так і насильство, яке не є небезпечним для життя та здоров'я особи. Обґрунтована необхідність доповнити ч. 2 ст. 161 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення публічно діянь передбачених в ч. 1 даної статті. Під поняттям «публічно» розуміється вчинення дії таким чином, щоб результати таких дій стали відомі або мали наслідки для необмеженої кількості людей. Тобто, необов'язково, щоб такі діяння вчинялися при великій кількості людей, публічно, головне, що результати таких діянь можуть стати відомі (стали відомі) необмеженій кількості людей в подальшому.

Під тяжкими наслідками у контексті ч. 3 ст. 161 КК України запропоновано розуміти негативні наслідки, які мають високий рівень суспільної небезпечності: масові заворушення, міжконфесійні та міжрелігійні конфлікти, самогубство особи та інші. Використання темінопоняття «тяжкі наслідки» без його конкретизації є найбільш вдалим щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням рівноправності громадян. З метою запозичення позитивного зарубіжного досвіду (Словенія, Данія, Болгарія, Чехія) щодо кримінальної відповідальності за посягання на рівноправність запропоновано доповнити ч. 3 ст. 161 КК України новою кваліфікуючою ознакою: «діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, у тому

числі засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, а також у випадку, якщо інформація має пропагандистський характер».

Запропоновано внести зміни до: ч. 2 ст. 161 КК України, доповнивши її ще одним складом, а саме: «діяння, поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого» та до ч. 3 цієї ж статті, доповнивши її фразою: «діяння, поєднані з насильством, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого».

В посяганнях на рівноправність за законодавством держав ЄС кваліфікуючими ознаками виступають діяння вчинені: із застосуванням насильства або погрози його застосування (Чехія, Болгарія, Угорщина); службовою особою (Румунія, Латвія); двома і більше особами (Чехія, Нідерланди); із заподіянням значної шкоди (Чехія); вчинення тяжкого злочину (Швеція) та інші. Особливо кваліфікуючими ознаками є: із застосуванням насильства або погрози його застосування (Болгарія, Латвія, Словенія); вчинені службовою особою (Іспанія, Словенія, Нідерланди) або організованою групою (Литва); створення або очолювання організації або групи (Болгарія); заподіяння значної шкоди інтересам (Угорщина); напад, що спричинив тяжкі наслідки (Болгарія) та інші.

Доведено, що вітчизняні суди за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками зазвичай призначають *покарання* у виді позбавлення волі (у більшості випадків із застосуванням звільнення від відбування покарання) та штраф. Держави ЄС передбачають різні види покарань за посягання на рівноправність громадян: штраф (Франція, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Данія, Естонія, Литва, Латвія, Словенія, Нідерланди, Люксембург), обмеження волі (Литва), позбавлення волі (Чехія, Польща, Іспанія, ФРН, Болгарія, Швеція, Австрія, Естонія, Литва, Словенія, Угорщина, Мальта, Нідерланди, Фінляндія, Люксембург), позбавлення права обіймати відповідні посади та займатися певною діяльністю (Іспанія, Румунія).

З урахуванням досвіду держав ЄС обґрунтовано пропозицію щодо необхідності збільшення розміру штрафу, передбаченого за ч.ч.1, 2 ст. 161 КК України, а також, у випадках визнання обвинуваченим своєї вини та наявності інших пом'якшуючих обставин за ч. 1 ст. 161 КК України, щодо запровадження такого вид покарання, як пробаційний нагляд.

З метою запровадження заохочувальної норми, запропоновано доповнити ст. 161 КК України частиною 4, якою передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені в ч. 1 ст. 161 КК України у випадку, якщо особа вчинила вперше кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покалася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду.

6. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо удосконалення норм КК України, що подані у Додатку Е.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Besson S. Gender Discrimination under EU and ECHR Law: Never shall the twain meet? *Human Rights Law Review*. Oxford Journal. 2008. Vol. 8, №4. P.647–682. URL: <http://hrlr.oxfordjournals.org/content/8/4/647.abstract> (data access: 25.02.2025).
2. Boyle C. The Role of Equality in Criminal Law. *Saskatchewan Law Review*. 1994. T.58, № 1. P. 203. URL: <https://www.canlii.org/en/commentary/doc/1994CanLIIDocs508> (data access: 25.02.2025).
3. Burek W., Klaus W. Definiowanie dyskryminacji w prawie polskim w świetle prawa Unii Europejskiej oraz prawa międzynarodowego. *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego*. 2013. Vol. XI. P. 72–90. URL: <https://europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/85399a2c-5e88-482a-8756-dc36bc715546>. (data access: 25.02.2025).
4. Case *Affaire f  ret v. Belgique* (Application no. 15615/07): Judgment of 16 July 2009. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?itemid=001-93626> (дата звернення: 18.02.2024).
5. Case of *A.K. v. RUSSIA* (Application no. 49014/16): Judgment of 07 May 2024. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-233410%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-233410%22]}) (data access : 08.02.2025).
6. Case of *Biserica adevarat ortodoxa din Moldova v. Moldova* (Application no. 952/03): Judgment of 27 February 2007. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-79606%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-79606%22]}) (data access: 13.05.2023).
7. Case *Grant v. the United Kingdom* (Application no. 32570/03): Judgment of 23 May 2006. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75454> (data access : 21.04.2024).

8. Case of Izzettin Doğan and Others v. Turkey (Application no. 62649/10): Judgment of 26 April 2016. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-162697%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-162697%22]}) (data access 12.12.2022).

9. Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94): Judgment of 10 May 2001. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:\[%22001-59454%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:[%22001-59454%22]}) (data access: 18.02.2024).

10. Case of Jersild v. Denmark (Application no. 15890/89): Judgment of 23 September 1994. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (data access: 18.02.2024).

11. Case of Kiraly i Domotor v. Hungary (Application no. 10851/13): Judgment of 17 January 2017. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (data access: 17.02.2024).

12. Case of Konstantin Markin v. Russia (Application no. 30078/06) Judgment of 22 March 2012. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-109868%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-109868%22]}) (data access: 17.02.2025).

13. Case of Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia (Application no. 72881/01): Judgment of 05 October 2006. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77249%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77249%22]}) (data access: 21.04.2024).

14. Case of Rasmussen v. Denmark (Application No. 8777/79): Judgment of 28 November 1984. *European Court of Human Rights*. URL: [https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Rasmussen%20v%20Denmark%20_access%20to%20court_.pdf**​;contentReference\[oaicite:1\]{index=1}](https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Rasmussen%20v%20Denmark%20_access%20to%20court_.pdf**​;contentReference[oaicite:1]{index=1}) (data access: 24.03.2024).

15. Case of Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium v. Belgium (Merits) (Applications nos. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64): Judgment of 23 July 1968. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre?itemid=001-57525> (data access: 21.04.2023).

16. Case of Stummer v. Austria (Application no. 37452/02): Judgment of 7 July 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?itemid=001-105575> (дата звернення: 17.02.2024).

17. Case of T.M. and C.M. v. The Republic of Moldova (Application no. 26608/11): Judgment of 28 January 2014. *European Court of Human Rights*. URL: <https://rm.coe.int/16805a32bd> (data access: 17.02.2023).

18. Charter of fundamental rights of the European Union. 2012/C 326/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (data access: 17.02.2024).

19. Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 180, 19 July. P. 22–26. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043> (data access: 17.02.2025).

20. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal*. 2000. L 303. P. 0016–0022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0078> (дата звернення: 17.02.2024).

21. Council framework decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. *Official Journal*. 2008. L 328. P. 55. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0913> (data access: 28.03.2023).

22. Document of the Compenghagen meeting of the Conference on the human dimension of the CSCE, Copenhagen, 29 June 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> (data access: 16.02.2024).

23. Ethnic profiling: a persisting practice in Europe. *Council of Europe: Commissioner for Human Rights*. 26 березня 2021. URL: https://www.coe.int/fr/web/commissioner/blog/-/asset_publisher/xZ32OPEoxOkq/content/id/48096811 (data access: 19.04.2024).

24. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Conclusions on the Implementation of the Recommendations in Respect of Ukraine Subject to Interim Follow-Up. Adopted on 7 April 2020. Published on 2 June 2020. URL: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809e8277> (data access: 04.03.2025).

25. Foran M. P. Equality Before the Law: Equal Dignity, Wrongful Discrimination, and the Rule of Law. UK: Hart Publishing, 2023. 232 p. <https://www.bloomsbury.com/uk/equality-before-the-law-9781509964963/>

26. Fredman S. Direct and Indirect Discrimination: Is There Still a Divide? Collins H., Khaitan T. (eds). Foundations of Indirect Discrimination Law. Oxford: Hart Publishing, 2018. P. 47–86.

27. Hale, L. (2018). Equality and Human Rights. Oxford Equality Lecture 2018, Law Faculty at the University of Oxford. URL: https://supremecourt.uk/uploads/speech_181029_6ec2ffee6c.pdf (data access: 04.03.2025).

28. Henrard K. Boosting Positive Action: The Asymmetrical Approach towards Non-Discrimination and Special Minority Rights. *ZaöRV*. 2011. T. 71, №2. P. 379–418. URL: https://www.zaoerv.de/71_2011/71_2011_2_a_379_418.pdf (data access: 04.03.2025).

29. Henrard K. Non-discrimination and full and effective equality. Kristin Henrard (ed.). Synergies in Minority Protection. Oxford: Oxford University Press,

2007. P. 75–148. URL: <https://academic.oup.com/book/57871/chapter-abstract/471878310>. (data access: 04.03.2025).

30. Higgins N. The Right to Equality and Non-Discrimination with Regard to Language. *Murdoch University Electronic Journal of Law*. 2003. T. 10, № 1. URL: <https://ssrn.com/abstract=2532045> (data access: 25.02.2025).

31. McCrudden, Ch., Prechal, S. The Concepts of Equality and Non-Discrimination in Europe: A practical approach. *European Network of Legal Experts in the Field of Gender Equality*. 2009. November. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4553> (data access: 25.02.2025).

32. OIDAC Europe's Annual Report 2022/23. URL: https://www.intoleranceagainstchristians.eu/fileadmin/user_upload/publications/files/Annual_Report_2023_-_ONLINE_Version.pdf (data access: 10.03.2025).

33. Raz, J. Principles of equality. *Mind*. 1978. № 87 (347). P. 321-342. URL: <https://philpapers.org/rec/RAZPOE>. (data access: 25.02.2025).

34. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on “hate speech” URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-97-20-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-hate-speech- (data access: 10.03.2024).

35. Sivonen L. Gender Identity Discrimination in European Judicial Discourse. *The Equal Rights Review*. 2011. Vol. 7. P. 11–26. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r27134.pdf>. (data access: 10.03.2024).

36. The European Region of the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association. The Country Ranking section URL: <https://rainbow-europe.org/country-ranking#>. (data access: 10.03.2024).

37. Tiedemann P. *Philosophical Foundation of Human Rights*. Springer Nature. Switzerland AG. 2020, 2023. 418 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-32292-1>. (data access: 10.03.2024).

38. White S. Equality. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2006. 197 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revue-canadienne-de-science-politique/article/abs/equality-stuart-white-cambridge-polity-press-2006-pp-197/98528464F86CCF48930BA6483D5CFCA8>. (data access: 10.03.2024).
39. World Justice Project. (2023). Індекс верховенства права (World Justice Project) за критерієм «Рівне ставлення та відсутність дискримінації» Україна в 2023 році. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Ukraine/Fundamental%20Rights/> (дата звернення: 10 березня 2025 року).
40. Австрійський Федеральний конституційний закон: [прийнято 1 жовт. 1920 р.] № 1/1930. *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/aut117068.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
41. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина. Харків: Право, 1999. 400 с.
42. Бачинська О.М. Співвідношення принципів недискримінації та рівності у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 165–168.
43. Білаш О. В. Проблеми відмежування незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь від суміжних складів злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 279–283.
44. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 – філософія права. Львів, 2010. 23 с.
45. Бондаренко Л.О., Солохіна Л.О., Шелкошвеев І.В. Психологічні наслідки дискримінації у правовій системі. *Габітус*. 2024. Вип. 60. С. 227-230. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.37>.
46. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини: зміст спільних ознак. URL:

http://old.univer.km.ua/statti/brych_l.p._rozmezhuвання%20skladiv%20zlochyniv,spl_l_noyu%20oznakoyu%20yakyykh%20ye%20suspil_no%20nebezpechni%20naslidky%20u%20vyhlyadi%20shkody%20zdorov_yu%20lyudyny%20zmist%20spil_nykh%20znak.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

47. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [близько 250 000 слів] / уклад. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

48. Ви постраждали через те, хто ви є? Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/161094-%D0%B2%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D1%82%D0%B5-%D1%85%D1%82%D0%BE-%D0%B2%D0%B8-%D1%94> (дата звернення: 07.03.2025).

49. Вирок Березівського районного суду Закарпатської області від 14 грудня 2021 року у справі № 297/1540/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101948385> (дата звернення: 25.05.2023).

50. Вирок Вінницького міського суду від 30 грудня 2013 року у справі № 212/12892/2012. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36541176> (дата звернення: 29.03.2025).

51. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 10 жовтня 2023 року у справі № 461/7912/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114549159> (дата звернення: 22.04.2025).

52. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 31 жовтня 2023 року у справі № 461/7912/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114549159> (дата звернення: 22.04.2024).

53. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 14 червня 2018 року у справі № 591/3255/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74703333> (дата звернення: 20 квіт. 2025).

54. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15 листопада 2019 року у справі № 345/2740/17 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85660743> (дата звернення 15 жовтня 2023 року).

55. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 15 жовтня 2015 року у справі № 404/7784/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/52298270> (дата звернення: 07.03.2025).

56. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 24 вересня 2020 року у справі № 159/3137/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91751963> (дата звернення: 22 квітня 2024).

57. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 19 липня 2018 року у справі № 577/2781/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75412844> (дата звернення: 29 березня 2024).

58. Вирок Лисянського районного суду Черкаської області від 07 квітня 2016 року у справі № 700/4208/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56981323> (дата звернення: 29 березня 2024).

59. Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 22 квітня 2019 року у справа № 512/175/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81318665> (дата звернення: 14.06.2023).

60. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 30 серпня 2024 року у справі № 521/12471/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121334685> (дата звернення: 28.10.2024).

61. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 7 листопада 2024 року у справі № 521/18292/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122859000> (дата звернення: 09.12.2024).

62. Вирок Міжгірського районного суду Закарпатської області від 01 квітня 2022 року у справі № 302/160/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103826595> (дата звернення: 29.03.2024).

63. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 20 вересня 2022 року у справі № 398/3121/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106340596> (дата звернення: 09.12.2024).

64. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 19 листопада 2020 року у справі № 758/8408/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92970898> (дата звернення: 23.08.2023).

65. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 квітня 2015 року у справі № 703/2915/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43804888> (дата звернення: 02.01.2023).

66. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 08 липня 2014 року у справі № 703/2685/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39634296> (дата звернення: 20.04.2023).

67. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11 листопада 2024 року у справі № 308/7349/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122927588> (дата звернення: 09.12.2024).

68. Вирок Франківського районного суду м. Львова від 04 червня 2015 року у справі № 465/4967/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44622408> (дата звернення: 09.12.2024).

69. Вирок Хотинського районного суду Чернівецької області від 10 січня 2013 року у справі № 1/724/10/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/28613387> (дата звернення: 07.03.2025).

70. Вирок Центрального районного суду м. Симферополя Автономної Республіки Крим від 07.07.2012 у справі № 122/2140/1230/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25570031> (дата звернення: 07.12.2023).

71. Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 11 жовтня 2016 року у справі № 636/1459/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61934900> (дата звернення: 07.03.2023).

72. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 07 лютого 2012 року у справі № 1-11/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21331543> (дата звернення: 07.03.2023).

73. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 05 серпня 2024 року у справі № 466/7669/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120790961> (дата звернення: 29.03.2025).

74. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 20 жовтня 2022 року у справі № 761/16599/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106942323> (дата звернення: 09.12.2023).

75. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 15 листопада 2024 року у справі № 761/20710/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123597883> (дата звернення: 09.12.2024).

76. В'юник М.В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 24 с.

77. Голобородько В. В., Гаркуша А. Г. Окремі питання визначення регіональної належності в контексті ст. 161 КК України. Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення) : *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 92–95.

78. Головка О. Черговий напад на ЛГБТ-людину: у Львові побили митця Зебу та бризнули на нього перцевим балончиком. URL: <https://zmina.info/news/chergovyj-napad-na-lgbt-lyudynu-u-lvovi-pobyly-mytczya-zyebu-ta-bryznuly-na-nogo-perczovym-balonchykom/> (дата звернення: 21.01.2025).
79. Горбачевська Т.І. Свобода релігії й переконань і право: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 081 «Право». Харків, 2024. 200 с.
80. Грень Н. М. Дискримінація за віком: правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.01. Львів, 2023. 533 с.
81. Грищук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 248 с.
82. Гумін О. М. Фізичне насильство проти особи: кримінально-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 75, ч. 2. С. 88–92.
83. Дац А. О. Протидія дискримінації (кримінально-правові та кримінологічні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2025. 213 с.
84. Дибань М. П. Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації у трудових відносинах. *Юридичний вісник*. 2023. № 1 (66). С. 112–116.
85. Директива Ради 97/81/ЄС від 15 грудня 1997 року: Рада Європейського Союзу. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1997/81/oj/eng?utm_source=chatgpt.com.
86. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про імплементацію принципу однакового ставлення до осіб незалежно від расового або етнічного походження. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65#Text (дата звернення: 17.02.2024).
87. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року щодо впровадження принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок у доступі до

товарів і послуг та наданні послуг: Рада Європейського Союзу. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0113> (дата звернення: 13.05.2023).

88. Директива Ради № 2006/54/ЄС від 05 липня 2006 року щодо впровадження принципу рівного ставлення в питаннях працевлаштування і зайнятості: Рада Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj>.

89. Директива Ради № 2008/104/ЄС від 19 листопада 2008 року: Рада Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/104/oj/eng>.

90. Директива Ради № 1999/70/ЄС від 04 грудня 2016 року: Рада Європейського Союзу. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvk6yhcbpeywk_j9vvik7m1c3gyxp/vitgbgi5e0yg?utm_source=chatgpt.com.

91. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (м. Страсбург, 28.01.2003 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_687 (дата звернення: 17.08.2023).

92. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи: ратифікований із застереженням Законом України від 21 липня 2006 р. № 23-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_687#Text (дата звернення: 17.02.2025).

93. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.

94. Європейська Комісія. Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради «Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі». Брюссель, 01 лютого 2023 р. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Analitychnyj-zvit-YEK-ukrayinskoyu.pdf> (дата звернення: 16.02.2025).

95. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. Загальнополітична рекомендація ЄКРН №7: Національне законодавство щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab8> (дата звернення: 13.12.2023).

96. Європейська конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n346 (дата звернення: 30.12.2023).

97. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: міжнародний документ від 05.11.1992 р. № 994_014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 12.08.2023).

98. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>. (дата звернення: 30.12.2023).

99. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.02.2025).

100. Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 15: Протидія мові ворожнечі, ухвалена 8 грудня 2015 року. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-hate-speech-ukrainian-tran/1680a11674> (дата звернення: 03.09.2023).

101. За два роки кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тисяч — на 10%. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23795.html> (дата звернення: 20.01.2025).

102. Захарченко І.М., Семенюк О.О. До питання розуміння предмета злочинів проти свободи совісті. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2016. № 1/2 (29/30). С. 196-199.

103. Зінченко І. О. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 161 КК України. *Проблеми законності.* 2009. Вип. 106. С. 148–157.

104. Злочини на ґрунті ненависті в Україні: річний звіт 2022. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-04/FH-AnnualReport2022-UA_v05.pdf (дата звернення: 25.10.2024).
105. Іванова Т. В., Карч М. О. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. *Психологія і особистість*. 2020. Т. 31 (70), № 4. С. 28–33.
106. Калмикова О. С. Правова природа принципу недискримінації особистості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 151–156.
107. Канищев Г. Ю. Стаття 161 ККУ у правозахисній діяльності в Україні. *Jurisprudence scientific trends and ways of solving modern problems*. Харків: Юридична література, 2023. С. 101-107.
108. Карасевич А.О., Шачковська Л.С. Політологічна енциклопедія (книга 5), - 2016 р. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Shachkovska_Liubov/Politolohichna_entsyklopediia_Knyha_5_O_P.pdf?PHPSESSID=9mletd9pfrgnm8drgaof64m9d1 (дата звернення: 25.10.2023).
109. Категоризація та розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні: практичний посібник. Варшава: Бюро демократичних інститутів і прав людини, 2019. 96 с.
110. Кісілюк Е. М., Матюшенко О. І. Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері релігії. *Академічні візії*. 2025. Вип. 40. С. 1–7.
111. Киселиця С. В. Соціогуманітарні межі толерантності в контексті євроінтеграції. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 47. С. 40-45.
112. Комітет ООН з прав людини. Загальний коментар № 18. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1989/en/6268> (дата звернення: 05.02.2025).

113. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнародна конвенція від 18 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 25.05.2024).

114. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, підписана 4 листопада 1950 р. у Римі. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

115. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенцію ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 16.02.2025).

116. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: міжнародний документ, ратифіковано Законом України від 21 вересня 2010 р. № 2530-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 16.02.2024).

117. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів: ратифіковано із заявами Законом № 631-IX від 20.05.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text (дата звернення: 17.02.2025).

118. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 7 лютого 1992 р.) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25 березня 1957 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 29.01.2024).

119. Конституція Греції URL: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

120. Конституція Естонської Республіки. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide> (дата звернення: 23.02.2024).

121. Конституція Республіки Ірландія. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html> (дата звернення: 12.09.2024).

122. Конституція Італійської Республіки URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1947/en/13703> (дата звернення: 13.02.2024 р.).

123. Конституція Королівства Данії. URL: https://www.thedanishparliament.dk/-/media/sites/ft/pdf/publikationer/engelske-publikationer-pdf/the_constitutional_act_of_denmark_2018_uk_web.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

124. Конституція Королівства Нідерланди. URL: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-faa96875fef77af167a9133bd3625c0e9b45fa89/pdf> (дата звернення: 13.02.2024).

125. Конституція Королівства Іспанія. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011 (дата звернення: 13.02.2024).

126. Конституція Литовської Республіки. URL : <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=x4249kwzg&documentId=TAIS.239805&category=TAD> (дата звернення: 13.02.2024).

127. Конституція Мальтійської Республіки. URL: <https://legislation.mt/eli/const/eng> (дата звернення: 13.12.2023).

128. Конституція Португальської Республіки. URL: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf> (дата звернення: 13.02.2024).

129. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчинені в Маастрихті 07.02.1992 р. та в Римі 25.03.1957 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 17.02.2023).

130. Конституція Республіки Болгарія. URL: <https://www.parliament.bg/en/const> (дата звернення: 10.02.2024).

131. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз і Договору про функціонування Європейського Союзу. Консолідована версія Договору про

функціонування Європейського Союзу. Протоколи. Додатки. Декларації, додані до Заключного акта Міжурядової конференції, яка прийняла Лісабонський договір, підписаний 13 грудня 2007 року. Таблиці відповідностей URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 17.02.2023).

132. Конституція Республіки Польща. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (дата звернення: 13.02.2024).

133. Конституція Республіки Словенія. URL: <https://www.varuh-rs.si/en/about-us/legal-framework/the-constitution-of-the-republic-of-slovenia/> (дата звернення: 13.04.2023).

134. Конституція Румунії. URL: <https://www.presidency.ro/en/the-constitution-of-romania> (дата звернення: 13.02.2023).

135. Конституція Республіки Франція. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf (дата звернення: 14.08.2023).

136. Конституція Республіки Хорватія. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_oct2009.pdf (дата звернення: 13.02.2025).

137. Конституція Республіки Чехія. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (дата звернення: 13.02.2024).

138. Конституція Словацької Республіки. URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf> (дата звернення: 15.02.2024).

139. Конституція Угорщини. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016 (дата звернення: 10.02.2024).

140. Конституція Федеративної Республіки Німеччина. *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (дата звернення: 10.02.2024).

141. Конституція Фінляндської Республіки. URL: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf (дата звернення: 13.03.2023).

142. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр> (дата звернення: 28.04.2024).

143. Крижановський О. М., Крижановський П. О. Запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 161 КК України. *Академічні візії*. 2025. Вип. 40. С. 1–9.

144. Кримінальний кодекс Австрійської Республіки. URL: <https://ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296> (дата звернення: 14.10.2024).

145. Кримінальний кодекс Великого Герцогства Люксембург. URL: <https://data.legilux.public.lu/filestore/eli/etat/leg/code/penal/20180709/fr/html/eli-etat-leg-code-penal-20180709-fr-html.html> (дата звернення: 28.03.2024).

146. Кримінальний кодекс Королівство Данія. URL: <https://danskelove.dk/straffeloven> (дата звернення: 13.05.2024).

147. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія. URL: <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2001/0250.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

148. Кримінальний кодекс Королівства Нідерландів. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2024-10-01> (дата звернення: 28.03.2024).

149. Кримінальний кодекс Королівства Швеція. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/ (дата звернення: 22.01.2025).

150. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (дата звернення: 28.01.2024).

151. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 28.01.2025).

152. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія. URL: <https://justice.government.bg/home/normdoc/1589654529> (дата звернення: 22.01.2025).

153. Кримінальний кодекс Республіки Естонія. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411> (дата звернення: 22.01.2025).

154. Кримінальний кодекс Республіки Мальти. URL: <https://legislation.mt/eli/cap/9/mlt> (дата звернення: 28.03.2024).

155. Кримінальний кодекс Республіки Польща. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

156. Кримінальний кодекс Словацької Республіки: *Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. Zákony pre ľudí*. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300> (дата звернення: 13.09.2024).

157. Кримінальний кодекс Республіки Словенія. URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> (дата звернення: 28.03.2024).

158. Кримінальний кодекс Угорщини. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv> (дата звернення: 28.03.2024).

159. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

160. Кримінальний кодекс Республіки Франція. URL: <https://codes.droit.org/PDF/Code%20p%C3%A9nal.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

161. Кримінальний кодекс Республіки Хорватія. URL: <https://informatior.hr/zakoni/9832-kazneni-zakon> (дата звернення: 22.01.2025).

162. Кримінальний кодекс Республіки Чехія. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> (дата звернення: 21.01.2025).

163. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. URL: <https://www.gesetze-im->

internet.de/stgbeg/index.html#BJNR004690974BJNE000900315 (дата звернення: 22.01.2025).

164. Кримінальний кодекс Румунії. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/223635> (дата звернення: 22.01.2025).

165. Кримінальний кодекс Фінляндської Республіки. URL: <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2022/03/1995-Penal-Code-Chapter-25-Section-3.pdf> (дата звернення 23.12.2024).

166. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т./за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. - Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина/Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. , 2013. 1040 с.

167. Кримінальний кодекс Чеської Республіки: пер. с чеш. / Пер. Оксана Вікторівна Коротюк. Київ: ОВК, 2020. 262 с.

168. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручн. для студентів юрид. спец. вищ. Закладів освіти/ Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред.В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 436 с.

169. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.] К.: «ВД «Дакор», 2015. 786 с.

170. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник/Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. Проф. В. Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.

171. Кримінальне право України. Особлива частина: навч.посіб./за ред. д.ю.н., проф В.К. Грищука, д.ю.н. проф. О.М. Омельчука. Хмельницький університет управління та права, 2016. 642 с.

172. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

173. Крушинський С. Класифікація насильства як способу вчинення кримінального правопорушення. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5. С. 116–125. DOI: 10.37491/UNZ.83.9. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/83_116-125/pdf.
174. Курафєєв В.В. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної залежності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК України): аналіз складу злочину : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 223 с.
175. Лемеха Р. І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 238 с.
176. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. 573 с.
177. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльна характеристика : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Львів, 2021. 209 с.
178. Луценко С. Соціальне походження та життєвий успіх. *Гуманітарний вісник НТУ "ХПІ"*. 2013. Вип. 45 (1062). С. 91–93.
179. Максимович Р. Обман як наскрізне кримінально-правове поняття. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 153–160.
180. Маркін В.І. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
181. Марченко О. Е. Кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті: поняття та кримінологічна феноменологія. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 167–189.
182. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : міжнародний документ від 21 груд. 1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 21.08.2023).

183. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ, 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf (дата звернення: 01.02.2025).

184. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : [ратифікований 19 жовт. 1973 р.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 20.05.2023).

185. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 16.02.2025).

186. Мілова Т. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2024. № 1(16). С. 188–193.

187. Музика А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : Монографія. К.: Паливода А.В., 2011. 230 с.

188. Напади на ЛГБТ-спільноту є точковими, проплаченими і добре скерованими – експерт. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/napady-na-lgbt-spilnotu-ye-dobre-skerovanymy/31440851.html> (дата доступу: 25.08.2023).

189. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн./За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2003. 1056 с.

190. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг.ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер.2016. 1064 с.

191. Найбільше людей з інвалідністю зареєстровано у Львівській області, а найбільше працюють – у Києві. *Федерація роботодавців України*. URL: <https://employers.org.ua/news/id2636> (дата звернення: 11.01.2025).

192. Нікіфорова Т. І. Кримінально-правова охорона рівноправності громадян: межі криміналізації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 623–628.
193. Онишко О., Тополевський Р. Б. Ейджизм (ageism) як латентна форма дискримінації за віком. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2 (12). С. 181–187.
194. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. Бурдін В.М. : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2002. 19 с.
195. Панов М. І., Харитонов С. О., Гальцова В. В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 4. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprmu-4-2021-r/ob-yekt-kriminalnogo-pravoporushehnyya-suchasni-traktuvannya>.
196. Панкевич О. З. Захист права людини на недискримінацію у практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 325–335. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1752/1/Панкевич.pdf>
197. Панькевич В. М. Кримінально-правова характеристика порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії : дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.08. К., 2010. 275 с.
198. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 235 с.
199. Певко С. Г. Квінтесенція протекції честі та гідності працівника Національної поліції. *Law and Safety*. 2023. № 1 (88). С. 224–235.
200. Плисюк Н. М. Питання кваліфікації умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості за кримінальним правом України. *Наукові перспективи*. 2025. № 2 (56). С. 1555–1564. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-1555-1564](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1555-1564) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20816/20792>

201. Плисюк Н. М. Поняття та види потерпілої особи за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 87, ч. 3. С. 326–330. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.49>. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325268/315244>.
202. Погребняк С.П. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 50-58.
203. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Х. : Право, 2008. 240 с.
204. Погребняк С.П. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 23-34.
205. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.05.2024).
206. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2007. 20 с.
207. Полховська І. К. Принцип національної рівноправності в конституційному законодавстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 92–95.
208. Посібник зі статті 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: 1-е вид. 31 березня 2019 р. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/05/posibnyk-zlovzhivannia-protseusualnimi-pravami-st-17-konventsii.pdf> (дата звернення: 31.03.2024).
209. Постанова Верховної Ради України про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 37. Ст. 379.

210. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 02 лютого 2022 року у справі № 344/16025/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999869> (дата звернення: 22.04.2024).

211. Постанова Верховного Суду України від 4 вересня 2023 року у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення: 10.10.2024).

212. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 04 вересня 2023 року у справі № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675> (дата звернення: 10.10.2024).

213. Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 1106. *Офіційний вісник України*. 2017. № 89. Ст. 2701.

214. Походження соціальне. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Походження_соціальне (дата звернення: 27.04.2024).

215. Приходько Т. М. Поняття та класифікація віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Science Review*. 2018. Vol. 8, № 3(10). С. 51–56.

216. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

217. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

218. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2110-

IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 29.03.2025).

219. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

220. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

221. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 15.02.2025).

222. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора*, 2024. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>, (дата звернення: 19.01.2025).

223. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.03.2025).

224. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90.

225. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

226. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 412.

227. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

228. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

229. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1972-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 11. Ст. 152.

230. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.

231. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.

232. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

233. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата вернення: 13.04.2023).

234. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

235. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 177). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text (дата звернення: 13.12.2022).

236. Радіо Свобода. Харків: поліція зареєструвала повідомлення про атаки на ЛГБТ-центр як «звернення громадян». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kharkiv-policia-zareestruvala-povidomlennia-pro-ataky-na-lgbt-tsentr-jak-zvernennia-gromadian/30349935.html> (дата звернення: 23.01.2023).

237. Рамкова конвенція про захист національних меншин: міжнародний від 01.02.1995 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055 (дата звернення: 17.02.2023).

238. Рішення Європейського суду з прав людини «Ангуелова та Ілієв проти Болгарії» від 26 липня 2007 року, заява № 55523/00. URL: <https://juricaf.org/arret/CONSEILDELEUROPE-COUREUROPEENNEDESDROITSDELHOMME-20070726-5552300> (дата звернення: 17.02.2024).

239. Рішення Європейського суду з прав людини «Бурля та інші проти України» від 06 листопада 2018 року, заява № 3289/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text (дата звернення: 17.02.2024).

240. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини «Натчова та інші проти Болгарії» від 06 липня 2005 року, заяви № 43577/98, 43579/98. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-196552> (дата звернення: 21.04.2024).

241. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини «Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» від 22 грудня 2009 року, заяви №№ 27996/06, 34836/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (дата звернення: 17.02.2024).

242. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини «Ель-Масрі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» від 13 грудня 2012 року, заява № 39630/09. URL :

[https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (дата звернення: 17.02.2024).

243. Рішення Європейського суду з прав людини «*Вона проти Угорщини*» від 9 липня 2013 року, заява № 35943/10. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:\[%2235943/10%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-150913%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22fulltext%22:[%2235943/10%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-150913%22]}) (дата звернення: 31.03.2025).

244. Рішення Європейського суду з прав людини «*Д.Х. та інші проти Чехії*» від 07 лютого 2006 року, заява № 57325/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr> (дата звернення: 17.02.2024).

245. Рішення Європейського суду з прав людини «*Евейда та інші проти Сполученого Королівства*» від 15 січня 2013 року, заяви №№ 48420/10, 59842/10, 51671/10, 36516/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115881> (дата звернення: 20 квіт. 2024).

246. Рішення Європейського суду з прав людини «*Іванова проти Болгарії*» від 14 лютого 2006 року, заява 52435/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72696>.

247. Рішення Європейського суду з прав людини «*Ідентоба та інші проти Грузії*» від 12 травня 2015 року, справа № 73235/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr> (дата звернення: 17.02.2024).

248. Рішення Європейського суду з прав людини «*Кастельс проти Іспанії*» від 23 квітня 1992 року, заява № 11798/85. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57772> (дата звернення: 28.02.2023).

249. Рішення Європейського суду з прав людини «*Корнілова проти України*» від 12 листопада 2020 року, заява № 47283/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f68#Text (дата звернення: 21.04.2024).

250. Рішення Європейського суду з прав людини «*Костескі проти колишньої Югославської Республіки Македонія*» від 13 квітня 2006 року, заява №

55170/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73342> (дата звернення: 20.04.2024).

251. Рішення Європейського суду з прав людини «*Мазурек проти Франції*» від 01 лютого 2000 року, заява № 34406/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58456> (дата звернення: 18.06.2023).

252. Рішення Європейського суду з прав людини «*Туран Закір проти Бельгії*» від 10 березня 2009 року, заява № 44256/06. URL: https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/275-turan-cakir-v-belgium-no-44256-06-e-ct-hr-second-section-10-march-2009?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.04.2024).

253. Рішення Європейського суду з прав людини «*Українська Прес-Група проти України*» від 29 березня 2005 року, заява № 72713/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382#Text (дата звернення: 20.04.2024).

254. Рішення Європейського суду з прав людини «*Федорченко та Лозенко проти України*» від 20 вересня 2012 року, заява № 387/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_933#Text (дата звернення: 17.02.2024).

255. Рішення Європейського суду з прав людини «*Шечіч проти Хорватії*» від 31 травня 2007 року, заява № 40116/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22002-2695%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-2695%22]}) (дата звернення: 17.02.2024).

256. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 18.02.2023).

257. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92,

пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 18.02.2023).

258. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text> (дата звернення: 02.03.2024 р.).

259. Рішення Конституційного Суду України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 20.04.2024).

260. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29207/1/Savchyn_Comparative%20Constitutional%20Law.pdf.

261. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с.

262. Сийплові М. В. Обман як ознака складу кримінального правопорушення: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*,

Wloclawek, Republic of Poland, July 9–10, 2021. С. 137–140. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-116-9-34>.

263. Сийплові М. В. Обман як ознака об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 2 (35). С. 115–118.

264. Скільки українців щодня помирає від СНІДу? Відповідь ЦГЗ. *УП. Життя*. 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/skilki-v-ukrajini-viyavili-hvorih-na-vil-snid-za-2024-rik-305123/> (дата звернення: 03.12.2024).

265. Смірнова І. С. До питання розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті як об'єктивної сторони злочинного посягання на рівноправність (порівняльний аспект національного законодавства з кримінальним законодавством деяких країн-членів ЄС). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 100–107.

266. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної залежності. *Сучасні дослідження світової науки* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 черв. 2022 р. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. С. 54–56.

267. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань. *Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Миколаїв, 28 берез. 2024 р.) / за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. – Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2024. С. 57–61.

268. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4(3). С. 48–55.

269. Смірнова І. С. Останні тенденції судової практики в сфері призначення покарання за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством України та їх ефективність. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2023. № 4. С. 5–11.

270. Смірнова І.С. Релігійні переконання, як підстава порушення рівноправності громадян (кримінальний аспект). *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2024. № 2. С. 17–24.

271. Смірнова І.С. Суб'єкт злочинного посягання на рівноправність громадян. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: зб. тез XXIX щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.)*. Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. С. 56–58.

272. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с.

273. Собко Г. М. Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 484 с.

274. Спалений ромський табір: чи відповідатимуть націоналісти? *BBC News Україна*. 2018. 25 квітня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43897508>.

275. Становище ЛГБТК в Україні у січні – червні 2024 року. *GAY.ORG.UA*. 2024. 21 лип. URL: <https://gay.org.ua/blog/2024/07/21/stanovyshche-lgbtq-v-ukraini-u-sichni-chervni-2024-roku/> (дата звернення: 10.10.2024).

276. Старко О. Л. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. *Історико-правовий часопис*. 2022. № 2 (19). С. 57–63.

277. Сутички на місці проведення лекторію про ЛГБТ+: поліція кваліфікувала напад як хуліганство. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/235918-sutycky-na-mistsi-provedennia-lektoriiu-pro-lhbt-politsiia-kvalifikuvala-napad-iak-khulihanstvo> (дата звернення: 11.02.2025).

278. Ташматов В. А., Бойко Є. В. Механізми формування стереотипів та упереджень. *Вісімдесят п'яті економіко-правові дискусії*. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 25-26 квітня 2024р.) / редкол. : О. Патряк та ін. Львів : ФО-П Шпак В.Б., 2024. С. 139-140.

279. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 р. у Брюсселі. Ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

280. У керівника організації «Едельвейс», яка зірвала тренінг з питань ЛГБТ у Вінниці, проводять обшук. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/news/u-kerivnyka-organizacziyi-edelvejs-yaka-zirvala-lgbt-trening-u-vinnyczi-provodyat-obshuk/> (дата звернення: 12.03.2025).

281. У Києві напали на хлопця українського захисника, який помер на війні. *NikopolToday*. URL: <https://www.nikopoltoday.com/article-3171/ukraina-u-kievi-napali-na-hlopca-ukrainskogo-zahisnika-akij-pomer-na-vijni> (дата звернення: 21.01.2025).

282. У Львові напали на ЛГБТ-активістку та правозахисницю Олену Шевченко. *Детектор медіа*. 14 квіт. 2022. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/184794/2022-04-14-u-lvovi-napaly-na-lgbt-aktyvistku-ta-pravozakhysnytsyu-olenu-shevchenko/> (дата звернення: 22.04.2022).

283. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС «Громадяни, рівність, права та цінності» від 09 травня 2024 р.

№ 3714-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-24#n2 (дата звернення: 16.02.2025).

284. Ухвала Чортківський районний суд Тернопільської області від 23 березня 2022 року у справі № 608/2366/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103763106> (дата звернення: 22 квітня 2024).

285. Хавронюк М. Порушення рівноправності громадян залежно від регіональної належності: кримінальна відповідальність. *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-rivnopravnosti-gromadyan-zalezho-vid-regionalnoyi-nalezhnosti-kryminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 29.02.2025).

286. Хартія Європейського Союзу про основоположні права URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 22.09.2024).

287. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 11-20.

288. Цебенко С. Гідність людини і міжнародні стандарти. *Науковий вісник Львівського політехнічного національного університету*. 2018. Червень. С. 563–569.

289. Центр громадського здоров'я України. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu> (дата звернення: 21.04.2025).

290. Шармар О. М. Особливості кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності, статі та за іншими ознаками в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 323–329.

291. Шевченко С. Принципи толерантної взаємодії в сучасному світі у поглядах українських діячів. *Комунікація як чинник транспарентності*

соціальної взаємодії: психологічний, історичний, правовий, економічний та політичний виміри: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 9-10 травня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 180-183..

292. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-ге, випр., допов. К. : Реферат, 2007. 848 с.

293. Шелевер Н. В. Захист прав ЛГБТ-спільноти під час війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 83. С. 151–155.

294. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rivni-prava> (дата звернення: 07.03.2024).

295. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_за_2023_рік.pdf (дата звернення: 16.02.2025).

296. Яцина М. О. Мотив ненависті у кримінальному праві України : *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2023 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 1–5 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ : електронне видання.* Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. С. 263–265. URL: <https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2024/07/zbirnyk-tez-vykladachiv.pdf#page=263> (дата звернення: 10.10.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає кримінальна відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.9>. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/9.pdf.

2. Смірнова І. С. До питання розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, як об'єктивної сторони злочинного посягання на рівноправність (порівняльний аспект національного законодавства з кримінальним законодавством деяких країн-членів ЄС). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 100–107. DOI: [10.32782/2408-9257-2024-4-16](https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-16). URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/18.pdf.

3. Смірнова І.С. Релігійні переконання, як підстава порушення рівноправності громадян (кримінальний аспект). *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2024. № 2. С. 17–24. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-4>. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/420/383>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Смірнова І. С. Criminal Liability for Violation of Equality of Citizens: Comparative Analysis of the Legislation of Ukraine and Lithuania. *Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects*: зб. тез XIV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 6 квіт. 2022 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. С. 64–65.

5. Смірнова О. Тенденції практики притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 397–399.

6. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Чеської Республіки та України (порівняльний аспект). *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р.* Хмельницький: ХНУ, 2022. С. 214–217.

7. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Республіки Польща та України (порівняльний аспект) // *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції* (пам'яті В.П. Колгана):

збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 37–39.

8. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної залежності. *Сучасні дослідження світової науки: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 черв. 2022 р. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. С. 54–56.

9. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян у сфері трудових правовідносин на прикладі законодавства Болгарської Республіки. *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2022. С. 308–310..

10. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності за законодавством Швеції (порівняльний аспект). *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали науково-практичної конференції* (м. Харків, 25 грудня 2022 р.). Вип. І. Харків, 2022. С. 148–150..

11. Смірнова І. С. Тенденції судової практики за статтею 161 Кримінального кодексу України. *Тези до міжнародної наукової конференції* (29–30 травня 2023 р., Влоцлавек, Республіка Польща). Wloclawek: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. С. 91–95.

12. Смірнова І. С. Відповідальність за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством Австрійської Республіки та України (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 13 жовт. 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 279–281.

13. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань. *Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (Миколаїв, 28 берез. 2024 р.) за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2024. С. 57–61.

14. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: досвід деяких європейських країн. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 08 листопада 2024 р.). Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький: ХУУП, 2024. С. 108–111..

15. Смірнова Ірина Сергіївна. Суб'єкт злочинного посягання на рівноправність громадян. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: зб. тез XXIX щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. С. 56–58.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

16. Смірнова І.С. Останні тенденції судової практики в сфері призначення покарання за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством України та їх ефективність. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2023. № 4. С. 4–12..

АНКЕТА АНОНІМНОГО ОПИТУВАННЯ

Шановні респонденти! Просимо відповісти на запитання щодо практики застосування ст. 161 КК України. Це опитування проводиться з метою дослідження проблематики застосування ст. 161 КК в Україні. Анкетування є анонімним. Отримані дані будуть використані виключно в наукових цілях. Відповідальна особа за збір цих даних - Смірнова І.С.

1. Ваша професійна сфера:
 - правоохоронні органи
 - судова система
 - адвокатура
 - науковий працівник
2. Ваш юридичний стаж:
 - менше 3-х років
 - 5-10 років
 - більше 10-ти років
3. Чи вважаєте Ви, що проблема дискримінації є актуальною в Україні?
 - так
 - ні
 - важко відповісти
4. Як Ви оцінюєте ефективність застосування ст. 161 КК України на практиці?
 - не ефективно
 - важко відповісти
 - частково ефективно
 - дуже ефективно
5. Які основні проблеми, на Вашу думку, існують у справах про притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України?
 - пасивність правоохоронних органів
 - недостатня обізнаність громадян про свої права
 - відсутність реальної судової практики
 - недостатність правового визначення складу кримінального правопорушення
 - важко відповісти
 - проблеми доказування, складна і багатоскладова диспозиція
 - все разом
6. Чи потребує ст. 161 КК України змін чи уточнень?
 - 66,7% - так
 - 25,6% - важко відповісти
 - 7,7% - ні

7. Зважаючи на рівень суспільної небезпечності кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, чи є необхідність у зниженні віку кримінальної відповідальності до 14-ти років за ч.ч. 2, 3 ст. 161 КК України?

- так
- ні
- важко відповісти

8. Зважаючи на випадки участі організацій у посяганнях на рівноправність громадян (наприклад, фінансування, організація та ін.), чи є необхідність запровадити за ст. 161 КК України заходів кримінально-правового характеру для юридичних осіб?

- так
- важко відповісти
- ні

9. Чи вважаєте Ви за доцільне запровадження за ч. 1 ст. 161 КК України такого виду покарання як пробаційний нагляд?

- так
- ні

10. Чи є необхідність збільшити розмір штрафу, передбаченого за ст. 161 КК України. За частиною першою від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, за частиною другою від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян?

- так
- ні

11. Чи є необхідність доповнити ч. 3 ст. 161 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення дій, передбачених ч. 1 і 2 цієї статті, «з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, у тому числі засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення»?

- так
- ні

12. Чи є необхідність конкретизувати за ч. 2 ст. 161 КК України вид «наси́льства» - «фізичне насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Тоді, як в ч. 3 ст. 161 КК України передбачити, «наси́льство - фізичне насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого»?

- так
- ні

13. Чи є необхідність запровадження звільнення від кримінальної відповідальності судом за ч. 1 ст. 161 КК України для особи, яка вперше вчинила діяння, передбачені ч. 1 цієї статті, примирилася з потерпілим, щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення, публічно принесла вибачення за вчинене, повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду?

- так
- ні

Додаток В

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕНОГО АНОНІМНОГО ОПИТУВАННЯ

1. У опитуванні взяло участь:
 61,5% представники адвокатури
 15,4% наукові працівники
 10,3% представники правоохоронних органів
 12,8% представники судово системи
2. Юридичний стаж опитуваних осіб складав:
 84,2% - більше 10-ти років
 7,9% 5-10-ть років
 7,9% - менше 3-х років
3. На питання «Чи вважаєте Ви, що проблема дискримінації є актуальною в Україні?»
 76,9% - так
 12,8% - ні
 10,3% - важко відповісти
4. На питання «Як Ви оцінюєте ефективність застосування ст. 161КК України на практиці?»
 56,4% - не ефективно
 23,1% - важко відповісти
 15,4% - частково ефективно
 5,1% - дуже ефективно
5. На питання «Які основні проблеми, на Вашу думку, існують у справах про притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України?»
 30,8% - пасивність правоохоронних органів
 23,1% - недостатня обізнаність громадян про свої права
 12,8% - відсутність реальної судової практики
 7,7% - недостатність правового визначення складу кримінального правопорушення
 7,7% - важко відповісти
 2,6% - проблеми доказування, складна і багатоскладова диспозиція
 2,6% - все разом
6. На питання «Чи потребує ст. 161 КК України змін чи уточнень?»
 66,7% - так
 25,6% - важко відповісти
 7,7% - ні
7. На питання «Зважаючи на рівень суспільної небезпечності кримінального правопорушення за ст. 161 КК України, чи є необхідність у зниженні віку кримінальної відповідальності до 14-ти років за ч.ч. 2, 3 ст. 161 КК України?»
 41% - так

41% - ні

17,9% - важко відповісти

8. На питання «Зважаючи на випадки участі організацій у посяганнях на рівноправність громадян (наприклад, фінансування, організація та ін.), чи є необхідність запровадити за ст. 161 КК України заходів кримінально-правового характеру для юридичних осіб? »

76,9% - так

15,4% - важко відповісти

7,7% -ні

9. На питання «Чи вважаєте Ви за доцільне запровадження за ч. 1 ст. 161 КК України такого виду покарання як пробаційний нагляд?»

84,2% - так

15,8% - ні

10. На питання «Чи є необхідність збільшити розмір штрафу, передбаченого за ст. 161 КК України. За частиною першою від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, за частиною другою від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян?»

86,8% - так

13,2% - ні

11. На питання «Чи є необхідність доповнити ч. 3 ст. 161 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення дій, передбачених ч. 1 і 2 цієї статті, «з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, у тому числі засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення?»

94,9% - так

5,1% - ні

12. На питання «Чи є необхідність конкретизувати за ч. 2 ст. 161 КК України вид «наси́льства» - «фізичне насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого». Тоді, як в ч. 3 ст. 161 КК України передбачити, «наси́льство - фізичне насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого?»»

89,7% - так

10,3% - ні

13. На питання «Чи є необхідність запровадження звільнення від кримінальної відповідальності судом за ч. 1 ст. 161 КК України для особи, яка вперше вчинила діяння, передбачені ч. 1 цієї статті, примирилася з потерпілим, щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення, публічно принесла вибачення за вчинене, повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду?»

89,7% - так

10,3% - ні

**НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ**
РАДА АДВОКАТІВ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION**
KHMELNYTSKY REGIONAL
BAR COUNCIL

29017, м. Хмельницький, вул. Зарічанська, 5/3, офіс 801
тел.: +38 (0382) 63-00-60
e-mail: km-rada@ukr.net, веб-сайт: www.kmrada-unba.org

office 801, 5/3 Zarichanska Street, Khmelnytsky, 29017 Ukraine
phone.: +38 (0382) 63-00-60
e-mail: km-rada@ukr.net, web-site: www.kmrada-unba.org

АКТ

**про реалізацію результатів дисертації Смірнкової І.С. на тему
«Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності
громадян залежно від їх расової, національної, регіональної
належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими
ознаками за законодавством України та держав Європейського
Союзу»**

Цим актом засвідчую, що результати дисертаційного дослідження, розроблені Смірнковою Іриною Сергіївною за темою «Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу» впроваджені у діяльність Ради адвокатів Хмельницької області Національної асоціації адвокатів України.

Зокрема, висновки і рекомендації дисертантки можуть бути використані для підвищення ефективності здійснення захисту та представництва у кримінальних провадженнях в справах про притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Заслужують на увагу висновки, які допомагають краще зрозуміти положення ст. 161 КК України, способів вчинення зазначеного кримінального правопорушення, його кваліфікуючих ознак, питань призначення покарання, розкривають зміст понятійного апарату зазначеної норми, складу кримінального правопорушення, що сприяє кращому правозастосуванню та більш ефективного виконання адвокатом своїх функцій у кримінальному процесі.

У дисертаційному дослідженні констатовано окремі недоліки чинної норми - ст. 161 КК України. Зокрема, варті уваги пропозиції щодо внесення змін до положень, які регулюють кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян.

Надані для ознайомлення наукові публікації за темою дисертації можуть використовуватися для періодичного підвищення професійного рівня адвокатів. Зокрема, як з теоретичної, так і з практичної точки зору варті уваги такі наукові публікації дисертантки:

1. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає

кримінальна відповідальність (порівняльний аспект) // Південноукраїнський правничий часопис. – 2022. – № 4. – С. 48–55. – DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.9>.

2. Смірнова І.С. Останні тенденції судової практики в сфері призначення покарання за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством України та їх ефективність // *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. – 2023. – № 4. – С. 4–12. – URL: <https://uni-goettingen.de/de/document/download/5e1888ad24ae8d97d2f35700013f18dd.pdf/ReOS%2004:24.pdf>.

3. Смірнова І. С. До питання розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, як об'єктивної сторони злочинного посягання на рівноправність (порівняльний аспект національного законодавства з кримінальним законодавством деяких країн-членів ЄС) // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2024. – № 4. – С. 100–107. DOI: [10.32782/2408-9257-2024-4-16](https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-16). Доступно: http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/18.pdf.

4. Смірнова І.С. Релігійні переконання, як підстава порушення рівноправності громадян (кримінальний аспект) // Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки. – 2024. – № 2. – С. 17–24. – DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-4>.

5. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Чеської Республіки та України (порівняльний аспект) // *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу* : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р. – Хмельницький : ХНУ, 2022. – С. 214–217. – URL: http://lib.khnu.km.ua/konfer_HNU/2022/harm_zakon_2022.pdf.

6. Смірнова О. Тенденції практики притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками // *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. – С. 397–399. – URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/220513-demyanyuk-.pdf>.

7. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної залежності // *Сучасні дослідження світової науки* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 черв. 2022 р. – Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. – С. 54–56. – URL: <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/chehyya.pdf>.

8. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Республіки Польща та

України (порівняльний аспект) // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. – С. 37–39. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>

9. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян у сфері трудових правовідносин на прикладі законодавства Болгарської Республіки // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2022. С. 308–310. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

10. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності за законодавством Швеції (порівняльний аспект) // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2022 р.). – Вип. І. – Харків, 2022. – С. 148–150. URL: <http://conferencenlu.tilda.ws/?tpclid=facebook.PAAaYDHvUF6wmvXkUdTho4BXESo6-yZCtfqCh2UKbFoxqXryRQ2GXC6zqxCcE>.

11. Смірнова І. С. Тенденції судової практики за статтею 161 Кримінального кодексу України // *Тези до міжнародної наукової конференції* (29–30 травня 2023 р., Влоцлавек, Республіка Польща). – Wloclawek: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. – С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-324-8-22>.

12. Смірнова І. С. Відповідальність за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством Австрійської Республіки та України (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовт. 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 279–281. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

13. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань // Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Миколаїв, 28 берез. 2024 р.) / за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. –

Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2024. – С. 57–61. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bb3199-4fbd-4be1-aab4-2cefe091b9d3/content>.

14. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: досвід деяких європейських країн // *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 08 листопада 2024 р.) / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. – Хмельницький: ХУУП, 2024. – С. 108–111. URL: <https://univer.km.ua/naukovadiyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

15. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань / І. С. Смірнова // *Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Миколаїв, 28 березня 2024 р.) / за ред. О. Ю. Волкович ; Миколаївський навчально-науковий інститут права НУ «ОЮА», кафедра загальнотеоретичної, конституційної, цивільної юриспруденції. – Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2024. – С. 57–61. – Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bb3199-4fbd-4be1-aab4-2cefe091b9d3/content>.

16. Смірнова Ірина Сергіївна. Суб'єкт злочинного посягання на рівноправність громадян // *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: зб. тез ХХІХ щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів* (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.). – Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. – С. 56–58.

17. Смірнова І. С. Criminal Liability for Violation of Equality of Citizens: Comparative Analysis of the Legislation of Ukraine and Lithuania // *Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects: зб. тез XIV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Хмельницький, 6 квіт. 2022 р.). – Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. – С. 64–65. – ISBN 978-617-7169-21-4. <https://univer.km.ua/naukovadiyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

05.05.2025

Голова Ради адвокатів
Хмельницької області

Наталія ВАГІНА

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор університету
Олег ОМЕЛЬЧУК
12 лютого 2025 року

АКТ

про реалізацію результатів наукових досліджень

Смірної Ірини Сергіївни

на тему: *«Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу»*

Комісія у складі: голови, декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: завідувача кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, професора Крушинського Сергія Антоновича, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Виговського Дмитра Леонідовича стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Смірної Ірини Сергіївни наукові положення і висновки з теми «Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу» були детально вивчені колективом кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і застосовуються у навчальному процесі.

Зокрема, дисертанткою було надано комісії для ознайомлення наступні наукові публікації:

1. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає кримінальна відповідальність (порівняльний аспект) // Південноукраїнський

правничий часопис. – 2022. – № 4. – С. 48–55. – DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.9>.

2. Смірнова І.С. Останні тенденції судової практики в сфері призначення покарання за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством України та їх ефективність // *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. – 2023. – № 4. – С. 4–12. – URL: <https://uni-goettingen.de/de/document/download/5e1888ad24ae8d97d2f35700013f18dd.pdf/ReOS%2004:24.pdf>.

3. Смірнова І. С. До питання розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, як об'єктивної сторони злочинного посягання на рівноправність (порівняльний аспект національного законодавства з кримінальним законодавством деяких країн-членів ЄС) // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. – 2024. – № 4. – С. 100–107. DOI: [10.32782/2408-9257-2024-4-16](https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-16).
Доступно: http://apnl.dnu.in.ua/4_2024/18.pdf.

4. Смірнова І.С. Релігійні переконання, як підстава порушення рівноправності громадян (кримінальний аспект) // *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. – 2024. – № 2. – С. 17–24. – DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-2-4>.

5. Смірнова О. Тенденції практики притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками // *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. – С. 397–399. – URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/220513-demyanyuk-.pdf>.

6. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Чеської Республіки та України (порівняльний аспект) // *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: зб. тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету, 17 квітня 2022 р.* – Хмельницький : ХНУ, 2022. – С. 214–217. – URL: http://lib.khnu.km.ua/konfer_HNU/2022/harm_zakon_2022.pdf.

7. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за посягання на рівноправність громадян за законодавством Республіки Польща та України (порівняльний аспект) // *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький,

- 27 травня 2022 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. – С. 37–39. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>
8. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх регіональної залежності // Сучасні дослідження світової науки : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Куновіце, Чеська Республіка, 17–18 черв. 2022 р. – Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. – С. 54–56. – URL: <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/chchyua.pdf>.
9. Смірнова І. І. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян у сфері трудових правовідносин на прикладі законодавства Болгарської Республіки // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2022. С. 308–310. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.
10. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності за законодавством Швеції (порівняльний аспект) // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 25 грудня 2022 р.). – Вип. І. – Харків, 2022. – С. 148–150. URL: <http://conferencenlu.tilda.ws/?tpclid=facebook.PAAaYDHuUF6wmvXkUdTho4BXESo6-yZCtfqCh2UKbFoxqXryRQ2GXC6zqxCcE>.
11. Смірнова І. С. Тенденції судової практики за статтею 161 Кримінального кодексу України // *Тези до міжнародної наукової конференції* (29–30 травня 2023 р., Влоцлавек, Республіка Польща). – Wloclawek: Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2023. – С. 91–95. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-324-8-22>.
12. Смірнова І. С. Відповідальність за порушення рівноправності громадян за кримінальним законодавством Австрійської Республіки та України (порівняльний аспект). *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовт. 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2023. С. 279–281. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>

[zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya.](#)

13. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознакою політичних переконань // Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Миколаїв, 28 берез. 2024 р.) / за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. – Миколаїв: МННІП НУ «ОЮА», 2024. – С. 57–61. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bb3199-4fbd-4be1-aab4-2cefe091b9d3/content>.

14. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності: досвід деяких європейських країн // *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в контексті 75-річної діяльності Ради Європи*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 08 листопада 2024 р.) / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. – Хмельницький: ХУУП, 2024. – С. 108–111. URL: <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

15. Смірнова Ірина Сергіївна. Суб'єкт злочинного посягання на рівноправність громадян // *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: зб. тез ХХІХ щоріч. звіт. наук. конф. наук.-пед. працівників, докторантів та аспірантів (м. Хмельницький, 27 берез. 2025 р.). – Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2025. – С. 56–58.

16. Смірнова І. С. Criminal Liability for Violation of Equality of Citizens: Comparative Analysis of the Legislation of Ukraine and Lithuania // *Foreign Languages in Use: Academic and Professional Aspects*: зб. тез ХІV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 6 квіт. 2022 р.). – Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. – С. 64–65. – ISBN 978-617-7169-21-4. <https://univer.km.ua/naukova-diyalnist/konferentsiyi-ta-naukovi-zakhody/zbirnyky-materialiv-mizhnarodnykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy-osinni-yurydychni-chytannya>.

Наведені наукові публікації використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Порівняльне кримінальне право України та держав Європейського Союзу», «Порівняльне кримінальне право та

процес», «Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації», «Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Теоретичні положення та висновки, запропоновані Смірною І. С., використовуються під час підготовки робочих програм та навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Порівняльне кримінальне право України та держав Європейського Союзу», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Теорія і практика кримінально-правової кваліфікації», «Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру» для студентів юридичного факультету денної та заочної форм навчання. Включення до зазначених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, які навчаються за спеціальностями 081 Право та 293 Міжнародне право.

Голова комісії

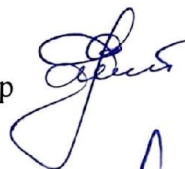
декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії

завідувач кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, професор

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

доцент кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ВИГОВСЬКИЙ

Віктор Захарчук
Ірина Юзькова

Сергій Крушинський
Ірина Юзькова

Дмитро Виговський
Ірина Юзькова

Додаток Е

ПРОПОЗИЦІЇ

про внесення змін та доповнень до чинного законодавства

I. Внести зміни до Кримінального кодексу України:

1) доповнити назву Розділу 5 Особливої частини цього Кодексу після фрази «Кримінальні правопорушення проти» фразою такого змісту:

«рівності»;

2) Викласти частину 1 статті 161 цього Кодексу в такій редакції:

1. Умисні дії, спрямовані на підбурювання до національної, регіональної, расової чи релігійної нетерпимості, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, підозри або наявності у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу, етнічного та соціального походження, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, віку, майнового стану, місця проживання, регіональною належністю за мовними або іншими ознаками -

караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого, пробацийним наглядом від трьох до п'яти років.

3) Викласти частину 2 статті 161 цього Кодексу в такій редакції:

2. Ті самі діяння, вчинені публічно, або повторно або за попередньою змовою групою осіб або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого, обманом чи погрозами, або вчинені службовою особою, а також створення, очолювання, фінансування або надання іншої матеріальної підтримки організації або групи, яка поставила собі за мету порушення рівноправності -

караються штрафом від тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4) Викласти частину 3 статті 161 цього Кодексу в такій редакції:

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки, або вчинені з використанням електронних комунікаційних мереж у сфері медіа, телевізійного мовлення, радіомовлення, друкованих медіа, інших засобів масової інформації, комп'ютерних систем, а також у випадку, якщо

інформація має пропагандистський характер або поєднані з насильством, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

5) Доповнити статтю 161 цього Кодексу частиною 4:

4. Звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покалася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду.

6) Доповнити частину 2 статті 22 цього Кодексу:

після слів «хуліганство (стаття 296)» доповнити «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (частини друга, частина третя статті 161)».

7) Доповнити частину 2 статті 8 цього Кодексу:

Після фрази «статтями 437-439, 442, 442-1» доповнити «161».

8) Доповнити пунктом 7 частину 1 статті 96-3 цього кодексу:

вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого статтею 161 цього Кодексу, в тому числі сприяння, організація, фінансування, підбурювання такою юридичною особою або вчинення фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи.